

Refleksiivisyyttä ja hiljaista tietoa

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia perheneuvolatyön ja äitiyden
välisestä suhteesta

Maria Lähdemäki
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
2020

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Refleksiivisyyttä ja hiljaista tietoa. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia perheneuvolatyön ja äitiyden välisestä suhteesta

Tekijä: Maria Lähdemäki

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 91 + 4 liitettä

Vuosi: 2020

Tiivistelmä:

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkitaan perheneuvolassa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden omia kokemuksia äitiydestä sekä äitiyden ja perheneuvolatyön välisestä suhteesta. Tutkielma on laadullinen fenomenologinen tutkimus, jonka teoreettisen viitekehyksen rakentavat määrittelyt perheneuvolasta, vanhemmuudesta ja äitiydestä sekä refleksiivisyydestä ja hiljaisesta tiedosta. Tutkielman aineisto kerättiin kahden Pohjois-Suomessa sijaitsevan kaupungin perheneuvoloista. Aineistonkeruumenetelmänä toimi puolistrukturoitu yksilöteemahaastattelu ja haastatteluihin osallistui yhteensä kuusi sosiaalityöntekijää, jotka kaikki ovat äitejä. Aineiston analysoinnissa hyödynnettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.

Tutkielman aineiston perusteella perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden äitiyden ilot liittyvät lapsen kasvun ja kehityksen seuraamiseen, vuorovaikutukseen lapsen kanssa, tunteiden näyttämiseen ja äidin rooliin. Puolestaan äitiyden huolet nousevat lapsen terveydestä, lapsen sosiaalisista suhteista, lapsen tulevaisuudesta ja äitiyden herättämistä negatiivisista tunteista. Äitiys näyttäytyi tasapainoiluna ambivalenttien tunteiden välillä.

Sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta tarkasteltiin voimavarojen ja kuormitustekijöiden näkökulmista. Äitiys toimi voimavarana perheneuvolatyölle kokemuksellisen tiedon, ajattelun monipuolistumisen, empatian, resilienssin ja vertaistuellisuuden kautta. Äitiys toi perheneuvolatyöhön kuormittavuutta yleisenä perhearjen kuormittavuutena, äitiyden kokemusten ja tunteiden aktivoitumisena sekä äitiyden kokemusten hallitsevuutena asiakastyössä. Puolestaan perheneuvolatyö toimi voimavarana sosiaalityöntekijöiden äitiydelle teoreettisen tiedon, refleksiivisyyden ja vertaistuellisuuden kautta.

Vastavuoroisesti perheneuvolatyö kuormitti sosiaalityöntekijöiden äitiyttä työn paljoudella ja kiireellä, teoreettisella tiedolla ja myötätuntouupumuksella. Tutkielman perusteella voidaan todeta, että sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välinen suhde on läheinen, jossa refleksiivisyydellä ja hiljaisella tiedolla on merkittävä rooli.

Avainsanat: perheneuvola, sosiaalityö, äitiys, refleksiivisyys, hiljainen tieto, ambivalenssi

Sisällys

1 JOHDANTO	1
2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIIITEKEHYS	4
2.1 Perheneuvola	4
2.2 Vanhemmuus ja äitiys.....	7
2.3 Refleksiivisyys ja hiljainen tieto	20
3 TUTKIELMAN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	26
3.1 Tutkimustehtävä	26
3.2 Aineistonkeruu	28
3.3 Aineiston analyysi	31
3.4 Tutkimuseettiset kysymykset	37
4 ÄITIYDEN KOKEMUKSET.....	41
4.1 Äitiyden tunnekokemukset	41
4.2 Äidin rooli.....	49
5 ÄITIYDEN JA PERHENEUVOLATYÖN SUHDE.....	60
5.1 Äitiyden vaikutus perheneuvolatyöhön	60
5.2 Perheneuvolatyön vaikutus äitiyteen	69
5.3 Hiljainen tieto ja äitiys.....	75
6 YHTEENVETO JA POHDINTA.....	80
Lähteet.....	86
Liite 1 Esittelykirje	92
Liite 2 Teemahaastattelurunko	94

Kuvioluettelo

Kuvio 1 Vanhemmuuden roolikartta.....	11
Kuvio 2 Vanhemmuustyylit.....	12
Kuvio 3 Vanhemmuuden prosessimalli.....	15
Kuvio 4 Pro gradu -tutkielman tutkimustehtävä.....	27
Kuvio 5 Aineiston redusointia.....	35
Kuvio 6 Aineiston klusterointia.....	36
Kuvio 7 Aineiston abstrahointia.....	37
Kuvio 8 Aineiston jatkoabstrahointia.....	37

1 JOHDANTO

Lasten kasvatukseen ja perhe-elämään liittyvää neuvontaa on annettu ja tullaan aina antamaan eri kulttuureissa ja uskonnoissa sekä perheen lähipiirissä (Taskinen 1982, 1; Taskinen 1987, 6–7). Nykypäivänä internet ja sosiaalinen media toimivat perheille eräänä merkittävänä tiedonlähteenä, kun he etsivät arjen haasteisiinsa ratkaisuja. Ongelmaksi voi kuitenkin muodostua tiedon hajanaisuus, epäluotettavuus ja ristiriitaisuus. Perheiden onkin mahdollista saada kasvatusta ja perheneuvontaa myös virallisena, kuntien järjestämänä palveluna perheneuvoloista. Kasvatus- ja perheneuvonta ja perheneuvola toimivat usein toisilleen synonyymeina, joista ensimmäinen kuvaa työtä ja jälkimmäinen paikkaa, jossa työtä tehdään. Käytän jatkossa termiä perheneuvola kuvaamaan kasvatus- ja perheneuvontaa.

Perheneuvolan toimintaa ohjaa sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301), jonka 26§ määrittelee perheneuvolan toiminnan seuraavanlaisesti: ”*Kasvatus- ja perheneuvontaa annetaan lapsen hyvinvoinnin, yksilöllisen kasvun ja myönteisen kehityksen edistämiseksi, vanhemmuuden tukemiseksi sekä lapsiperheiden suoriutumisen ja omien voimavarojen vahvistamiseksi. Kasvatus- ja perheneuvontaan sisältyy lasten kasvuun ja kehitykseen, perhe-elämään, ihmisiin ja sosiaalisiin taitoihin liittyvää arviointia, ohjausta, asiantuntijaneuvontaa ja muuta tukea. Kasvatus- ja perheneuvontaa toteutetaan monialaisesti sosiaalityön, psykologian ja lääketieteen sekä tarpeen mukaan muiden asiantuntijoiden kanssa.*” Perheneuvolan tarjoamat palvelut ovat asiakkaille maksuttomia, luottamuksellisia ja vapaaehtoisia.

Tiivistetysti perheneuvola on perustason erikoispalvelu, jossa työskentely on lapsilähtöistä ja perhekeskeistä. Työskentelyn tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen tukeminen vanhemmuutta sekä pari- ja perhesuhteita vahvistamalla. (Bildjuschkin 2018, 9, 13, 19.) Terapioiden ja terapeutin työskentelyn avulla päästään lähelle perheen arkea ja siellä vaikuttavia systeemejä sekä haasteita. Vaikka kasvatus- ja perheneuvonta on ammatillista asiantuntijatyötä, perheellinen työntekijä ei välttämättä pysty välttymään omien vanhemmuuden kokemusten vaikutukselta asiakastyöskentelyssä (ks. Autonen-Vaaranieniemi 2019, 372–373).

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Rajaan tutkimukseni koskemaan perheneuvolassa sosiaalityöntekijöinä työskenteleviä äitejä. Teoreettisena viitekehyksenä toimivat refleksiivisyys ja hiljainen tieto. Tutkielmani on laadullinen fenomenologinen tutkimus, sillä selvitan perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden omia

äitiyden kokemuksia ja äitiydestä kertynyttä hiljaista tietoa. Lisäksi tarkastelen sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Oletan, että sosiaalityöntekijöiden äitiys toimii perheneuvolatyössä sekä voimavarana että kuormitustekijänä, sillä perheen ja sitä kautta vanhemmuuden tuomat ristiriidat ja voimavarat työhön eivät ole toisiaan poissulkevia vaan niitä voidaan kokea samanaikaisesti rinnakkain (ks. Ojanen 2017, 146). Vastavuoroisesti oletan, että myös perheneuvolatyö voi sekä vahvistaa että kuormittaa sosiaalityöntekijöiden omaa äitiyttä.

Valitsemaani aihetta on perusteltua tutkia siksi, että lähtökohtaisesti perheneuvolan asiantuntija-asema perustuu erikoistumiskoulutuksiin ja tutkittuun tietoon (ks. Bildjuschkin 2018, 3). Kuitenkin haasteet, joiden parissa perheneuvolassa työskennellään, ovat arkisia ja siksi usein tuttuja perheellisille työntekijöille. Tällöin työntekijän omat kokemukset, ajatukset ja tunteet vanhemmuudesta voivat luonnollisesti aktivoitua työskentelyssä (ks. Forsberg 2006; Autonen-Vaaraniemi 2019, 372–373). Sosiaalityöntekijöiden omat kokemukset äitiydestä voivat toimia merkittävänä hiljaisen tiedon lähteenä asiakastyössä. Kuitenkaan työskentely asiakkaan kanssa ei saisi nojautua pääosassa työntekijän omaan kokemukseen, koska työskentely ei olisi silloin enää ammatillista vaan ennemmin vertaistuellista. Tämän vuoksi perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vanhemmuudesta ja sen vaikutuksista perheneuvolatyöhön olisi mielenkiintoista tutkia. Myös aikaisempi työkokemukseni perheneuvolassa sai minut pohtimaan, millaista on, kun työ ja äitiys kietoutuvat toisiinsa?

Jotta tarkastelu ei jäisi liian mustavalkoiseksi, haluan myös vastavuoroisesti selvittää kuinka perheneuvolatyö vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden omaan äitiyteen. Aikaisemmissa tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu, että naiset tuntevat olevansa parempia äitejä työnsä ansiosta ja työ auttaa äitejä ylläpitämään hyviä suhteita lapsiin (ks. Kinnunen, Loikkanen & Mauno 1995, 17). Työ ja perhe-elämä eivät koskaan ole irrallisia toisistaan vaan vaikuttavat tavalla tai toisella toisiinsa. Siksi oletan, että perheneuvolatyöllä on sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia sosiaalityöntekijöiden äitiyteen.

Perheneuvolaa koskevia aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä on muutamia, mutta niiden aiheet liittyvät perheneuvolan historiaan, asemaan, tehtäviin ja asiantuntijuuteen (ks. Linna 1988a, 1988b; Alho 2017; Bildjuschkin 2018). Aikaisemmissa perheneuvolan sosiaalityöhön liittyvissä pro gradu -tutkielmissa on tutkittu muun muassa toiminnallisia menetelmiä, psykososiaalista sosiaalityötä, sosiaalityön tehtäviä, roolia ja asemaa sekä

sosiaalityöntekijöiden myötätuntouupumista (ks. Riihelä-Palmu 2008; Vehviläinen 2014; Inkilä 2016; Lonka 2018). Sosiaalityöntekijöiden oman äitiyden ja perheneuvolatyön välisen suhteen tutkiminen on aiheena ja näkökulmana uusi.

Aloitan pro gradu -tutkielman teoreettisella viitekehyksellä ja käsitteiden määrittelyllä. Aluksi perehdyn perheneuvolatyön taustaan ja historiaan, sillä taustan tunteminen auttaa ymmärtämään nykypäivän perheneuvolatyön tilannetta. Lisäksi perheneuvolan sosiaalityö on erilaista suhteessa esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöhön, joten tutkielman kontekstin hahmottaminen on oleellista. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan laajasti vanhemmuuden ja äitiyden teemoja. Teemojen laaja tarkastelu on minulle tutkijana tärkeää, sillä en omaa henkilökohtaista kokemusta äitiydestä. Tämän takia halusin perehtyä vanhemmuutta ja äitiyttä määritteleviin tekijöihin perusteellisesti. Tutkijan on aina perehdyttävä tutkittavaan kulttuuriin, yhteisöön ja näiden historiaan, jotta voidaan välttää aiheuttamasta tarpeetonta haittaa tutkittaville ja heidän edustamalleen yhteisölle (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8). Teoreettisen viitekehysten viimeinen osio käsittelee refleksiivisyyttä ja hiljaista tietoa, jotka ovat pääkäsitteet tutkielmassa. Keskeisten käsitteiden määrittelyn jälkeen siirryn tutkielman metodologisten lähtökohtien esittelyyn, jossa esittelen tarkemmin tutkimustehtäväni, aineistonkeruun ja analyysimenetelmät sekä tutkimuseettiset lähtökohdat. Etsiessäni materiaalia tutkielman teoriaa varten jouduin turvautumaan muutamassa kohdassa toisen käden lähteisiin, koska osaa lähdekirjallisuutta en saanut käsiini koronaviruspandemian (COVID-19) aiheuttamien rajoitusten vuoksi.

Metodologisten lähtökohtien jälkeen siirryn esittelemään tutkielman tuloksia. Jaoin aineiston analyysin kahteen pääotsikkoon, jossa ensimmäisessä käsittelen äitiyden kokemuksia ja toisessa äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Äitiyden kokemuksissa tarkastelen aluksi äitiyteen liittyviä ambivalentteja tunnekokemuksia. Sen jälkeen käsittelen äidin roolia ja siihen liitettyjä odotuksia. Äitiyden kokemusten tarkastelu taustoittaa seuraavaa analyysikappaletta, jossa käsittelen sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Aloitan esittelyn tarkastelemalla aluksi äitiyden vaikutuksia perheneuvolatyöhön, jonka jälkeen käänän tarkastelun toisinpäin ja käsittelen perheneuvolatyön vaikutuksia äitiyteen. Näkökulma äitiyden ja perheneuvolatyön väliseen suhteeseen on myös ambivalentti: äitiys ja perheneuvolatyö vaikuttavat toisiinsa sekä vahvistavasti että kuormittavasti. Lopuksi tarkastelen hiljaisen tiedon ja äitiyden suhdetta. Tutkielman päättää yhteenveto ja pohdinta.

2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Perheneuvola

Kasvatus- ja perheneuvonnalla on pitkä, pian 100 vuotta vanha historia Suomessa. Jotta voimme ymmärtää perheneuvolatyön nykyistä tilannetta, tietoisuus toiminnan historiasta on tärkeää. Pohjoismaista ensimmäisen perheneuvolan avasi Suomi. Ensimmäinen perheneuvola perustettiin Helsinkiin vuonna 1925 Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton toimesta. Ensimmäinen perheneuvola kantoi tuolloin nimeä ”vaikeiden lasten tutkimus- ja kasvatuksen neuvonta-asema”. Työ oli pitkälti psykiatris-yhteiskunnallista työtä, jonka tarkoituksena oli kasvattaa ja sosiaalistaa ”pahatapaiset” lapset osaksi yhteiskuntaa. Painetta perheneuvolan perustamiselle tuli kouluilta ja erityisesti lastensuojelulta. Myös Suomen yhteiskunnalliset olot kansalaissodan ja itsenäistymisen keskellä vauhdittivat perheneuvolan perustamista. Perheneuvolatyö palveli siis yhteiskunnan etua. Työtä tekivät psykiatrit ja psykiatris-yhteiskunnallinen työntekijä, eli suojeluvalvoja. Suojeluvalvoja oli Yhdysvalloissa sosiaalityön koulutuksen käynyt työntekijä. (Taskinen 1982, 42; Taskinen 1987, 12; Linna 1988a, 41, 55–58; Alho 2017, 64–66.)

Alkujaan perheneuvolatyössä lapsi tutkittiin sekä fyysisesti, psykiatrisesti, psykologisesti että sosiaalisesti, jolloin lasta hoidettiin sekä ruumiillisesti että sielullisesti. Hoitokeinoina käytettiin muun muassa lääkkeitä, kylpyjä, kehittävää seuraa ja askartelua sekä koulu- ja ammattiopetusta. Myöhemmin kun perheneuvolatyö alkoi vakiintua ja yleistyä ympäri Suomen työ alkoi muuttua. 1940-luvulta alkaen nimike oli kasvatusneuvola, jossa työskentelivät lääkäri, psykologi ja sosiaalityöntekijä. Psykologit tekivät älykkyyskokeita ja koulukypsyystutkimuksia, sosiaalityöntekijä hoiti äidin haastattelut ja mahdolliset kotikäynnit. Toiminta oli tuolloin pitkälti lääkärijohtoista, sillä lääkäri teki loppuratkaisut lapsen tilanteesta kerätyn tiedon perusteella. Työnjako oli siis hyvin selkeä. (Taskinen 1987, 12, 15; Linna 1988a, 58–83; Alho 2017, 66–68.)

1950-60 luvuilla työ alkoi kliinistyä ja virastoitua. Samalla myös ammatillisuus ja byrokraattisuus lisääntyivät. Hoidoissa terapiamenetelmät tekijät hiljalleen tuloa ja äideille annettiin kasvatukseen ohjausta sekä neuvontaa. Konkreettiset apukeinot alkoivat muuttua terapioiden avulla epäsuoraksi vaikuttamiseksi asiakkaaseen. Asiakastyön lisäksi tiedotus- ja

valistustyö olivat merkittävässä osassa kasvatustieteiden toimintaa. Joissakin kasvatustieteissä pidettiin jopa päiväkerhoja ja tarjottiin ruoka-apua. (Taskinen 1987, 12, 15; Linna 1988a, 58–83; Alho 2017, 68–70.) Perheneuvoloiden toiminta onkin ollut hyvin kirjavaa ja monipuolista historian saatossa.

Merkittäviä edistysaskeleita perheneuvolan historiassa ovat olleet valtioneuvoston päätös valtionavusta kasvatustieteille 1950-luvulla ja kasvatustietelaki vuonna 1972. Lakien ansiosta kasvatustieteiden määrä alkoi lisääntyä ympäri Suomen. Kasvatustietelaki määräsi esimerkiksi pakollisen erikoistumiskoulutuksen kasvatustieteiden työntekijöille ja toi uuden työtehtävän: koulutusneuvolatoiminnan. 1970-luvulla kasvatustieteiden työkuva laajeni muutenkin, sillä yhteistyön sekä konsultaatio- ja työnohjaustoiminnan merkitystä vahvistettiin. Kyseisellä vuosikymmenellä lääkärijohtoisuus väheni ja lääkäreistä tuli konsultaatioapu muille kasvatustieteiden työntekijöille. Samalla kasvatustieteiden työntekijöiden työnjako hämärtyi, sillä eri ammattiryhmät lähentyivät toisiaan ammatillisesti. Myöhemmin kasvatustietelaki kumottiin ja perheneuvolatoiminta siirtyi sosiaalihuoltolain (710/1982) alle. Samalla kasvatustietela -nimikkeestä hiljalleen luovuttiin ja siirryttiin nykyiseen perheneuvola -termiin, koska työtä haluttiin suunnata enemmän koko perheelle. (Taskinen 1982, 5, 42; Linna 1988a 68, 83–89; Alho 2017, 68.)

Perheneuvolatyön juuret ovat yhteiskunnallisessa työssä, mutta työ on vuosien saatossa voimakkaasti psykologisoitunut terapioiden, kliinisuuden ja virastoitumisen myötä. Perheneuvolatyö on kokenut paljon muutoksia melkein 100 vuotisen historiansa aikana. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperissa (Bildjuschkin 2018, 9–12) on tiivistetty perheneuvoloiden nykyiset ydintehtävät seuraavasti: tukea vanhemmuuteen, tukea lapsen kehityksessä, tukea pari- ja perhesuhteissa, tukea vauvaperheille, asiantuntija-apu ja konsultointi sekä perheasioiden sovittelu. Käytännössä nämä tarkoittavat esimerkiksi tukikeskustelua, psykopedagogia, tutkimuksia, terapiaa, lapsen ja perheen historian ja taustojen selvittelyä sekä vertaisryhmiä. Kuitenkin on huomioitava, että perheneuvoloissa tarjottava apu vaihtelee paikkakunnasta, työntekijärakenteesta ja työntekijöiden osaamisesta riippuen.

Nykyään perheneuvoloissa merkittävässä roolissa ovat lasten ja nuorten psyykkisten ongelmien ja neuropsykiatristen häiriöiden tutkiminen sekä hoito. Terveystieteiden- ja hyvinvoinnin laitoksen viimeisin tilasto kasvatustieteiden- ja perheneuvonnasta on vuodelta 2012, jolloin 61% perheistä hakeutui perheneuvolaan lapsen ongelmien vuoksi. Ongelmat liittyivät usein tunne-

elämän vaikeuksiin, sopeutumisongelmiin, oppimiseen ja kehitykseen. (Kuoppala & Säkkinen 2013, 4.) Kyseisten lasten psyykkisten ja neuropsykiatristen haasteiden hoidon keskellä perheneuvolatoiminta on kuitenkin etsimässä paikkaansa ja työnkuvaansa (ks. Huikko ym. 2017, 13), sillä kasvatusta ja perheneuvontaa on lähtökohtaisesti sosiaalihuoltolain mukaista toimintaa eikä terveydenhuoltolain. Vaikka lasten psyykkisten ja neuropsykiatristen haasteiden hoidollinen työ perheneuvolassa hakee paikkaansa, vanhemmuuden tukeminen lapsen kasvun ja kehityksen haasteissa on perheneuvoloitten työnkuvaa.

Myös pari- ja perhesuhteiden haasteiden selvittely ovat merkittävässä osassa perheneuvolatyötä. Vuonna 2012 perheongelmat olivat 22% asiakastapauksissa ja parisuhdeongelmat 10% asiakastapauksissa ensisijainen syy hakeutua perheneuvolapalveluiden piiriin (Kuoppala & Säkkinen 2013, 4). Vanhemmuuden tukemista ja pari- ja perhesuhdetyötä osoitetaan perheneuvoloitten työtehtäviksi jopa Suomen hallituksen tasolta. Esimerkiksi nykyisessä Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa tavoitteena on vahvistaa parisuhdetyötä ja vanhemmuuden tukea parantamalla kasvatusta ja perheneuvolapalveluita (Osallistava ja osaava Suomi 2019, 147). Vanhemmuus ja vanhemmuuden tukeminen ovat nousseet osaksi suomalaista mediakeskustelua ja perhepolitiikkaa jo 2000-luvun alussa, jonka jälkeen vanhemmuuden tukeminen on ollut osa jokaista Suomen hallitusohjelmaa vuodesta 1999 lähtien (Sihvonen 2020, 42–45). Todennäköisesti pari- ja perhesuhteiden haasteiden selvittely ja vanhemmuuden tukeminen tulevat lisääntymään perheneuvoloissa tulevaisuudessa.

Tiivistettynä perheneuvola on perustason erityispalvelu, joka pystyy tarjoamaan laajan moniammatillisen tiimin avulla sekä ennaltaehkäisevää että korjaavaa apua ja tukea lapsiperheille. Koska perheneuvolassa työtehtävät ovat monimuotoisia ja laajoja, työntekijät kohtaavat hyvin erilaisen haasteiden keskellä olevia perheitä. Perheiden erilaiset haastavat tilanteet todennäköisesti aktivoivat sosiaalityöntekijöiden omat kokemukset, tunteet ja käsitykset vanhemmuudesta (ks. Forsberg 2006; Autonen-Vaaranieniemi 2019, 372–373), joiden työstämisessä auttaisi esimerkiksi refleksiivisyys. Refleksiivisyys auttaa tunnistamaan kokemusten ja tunteiden vaikutuksen omaan tiedonluontiin, toimintaan ja vallankäyttöön, mikä lisää itsetietoisuutta, henkilökohtaista kasvua ja eettisyyttä, mutta toisaalta voi aiheuttaa epävarmuutta ja turhautumista (D’Cruz ym. 2007, 75–81; White 2013, 219, 226; Probst 2015, 42–44). Refleksiivisyys voi siis lisätä luottamusta, mutta toisaalta epävarmuutta omaan äitiyteen ja ammatillisuuteen. Myöskään äitiyteen ja lasten hoitoon ja kasvatukseen ei ole selkeitä tai oikeita toimintamalleja, joita voisi omassa äitiydessä ja perheneuvolatyössä hyödyntää. Siksi

haluankin tarkastella äitiyden ja perheneuvolatyön keskinäistä vuorovaikutusta sekä voimavarojen että kuormitustekijöiden kannalta.

2.2 Vanhemmuus ja äitiys

Vanhemmuus

Tutkielmani on rajattu käsittelemään perheneuvolassa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden äitiyden kokemuksia, jonka vuoksi koen oleelliseksi tarkastella äitiyden käsitettä osana tutkielman teoreettista viitekehystä. Äitinä oleminen on kuitenkin aina myös vanhempana olemista, jolloin vanhemmuuden käsittelyn pois jättäminen tekisi tarkastelusta puutteellisen. Lisäksi koen, että tutkijana minun on perehdyttävä vanhemmuuden ja äitiyden tematiikkoihin kattavasti, sillä en omaa näistä aiheista henkilökohtaista kokemusta, joka voisi auttaa aineiston analyysissä. Käsitteellisesti näen vanhemmuuden yleisenä kattoterminä, jonka alle kuuluu äitiys, minkä johdosta useat odotukset ja käsitykset vanhemmuudelle voidaan nähdä vaikuttavan myös äitiyteen. Siksi aloitan aluksi tarkastelemalla vanhemmuuden konseptia ja siihen liitettäviä käsityksiä, jonka jälkeen siirryn äitiyden määrittelyihin.

Vanhemmuutta ja vanhempana olemista voidaan käsitteellistä usealla eri tavalla. Voimme puhua muun muassa vanhemmuustyyleistä, kasvatuksesta, kasvatuskäytännöistä, vanhemmuuteen liittyvistä uskomuksista ja vanhemmuuden stressistä. (Kivijärvi, Rönkä & Hyväluoma 2009, 48.) Vanhemmuuden käsitteellistäminen tuotetaan usein kasvatuksen ja siihen liittyen teemojen kautta, sillä vanhemman tehtävänä pidetään lapsen hoitamista ja kasvattamista. Vanhemmuutta voidaan tarkastella myös muistakin näkökulmista. Tulen seuraavaksi käymään läpi muutamia vanhemmuuteen liitettyjä määrittelyjä, kuten vanhemmuuden ulottuvuuksia, vanhemmuuden roolikarttaa, vanhemmuustyylejä ja vanhemmuuden prosessimallia.

Vanhemmuuden ulottuvuuksia voisi kuvailla vanhemman suhteena lapseen. Vanhemmuuden ulottuvuudet voidaan jakaa viiteen osaan: biologiseen, geneettiseen, juridiseen, sosiaaliseen ja psykologiseen ulottuvuuteen. *Biologisella vanhemmuudella* tarkoitetaan joko lapsen synnyttäneitä äitiä tai sukusolun luovuttanutta isää (Moring 2013, 56–57). Nykypäivänä biologista vanhemmuutta on syytä tarkentaa, sillä aina lapsen synnyttänyt äiti ei välttämättä

ole lapsen geneettinen vanhempi. Esimerkiksi sijaissynnyttämisessä biologinen ja geneettinen vanhemmuus eroavat toisistaan, ja näin voi olla myös hedelmöityshoidoissa. (ks. Moring 2013, 56–57; Kangas 2013, 28–29; Nieminen 2013, 203, 378.) Geneettinen vanhemmuus siis tarkoittaa geneettistä sidettä lapseen. Isien kohdalla biologista ja geneettistä vanhemmuutta ei voida erottaa toisistaan.

Juridinen vanhemmuus tarkoittaa oikeudellisesti vahvistettua vanhemmuutta, joka sisältää lainsäädännön tuomat oikeudet ja velvollisuudet (Moring 2013, 57). Biologinen, geneettinen ja juridinen vanhemmuus nähdään usein yhteneväisinä (Kangas 2013, 28), sillä muun muassa äitiyslaki (20.4.2018/253) määrää lapsen synnyttäneen naisen automaattisesti lapsen äidiksi. Lisäksi isyyslaki (13.1.2015/11) määrää miehen automaattisesti lapsen isäksi, jos vanhemmat ovat avioliitossa. Biologista, geneettistä ja juridista vanhemmuutta ei tulisi kuitenkaan pitää automaattisena yhtälönä, sillä nykypäivänä adoptio ja lääketieteen kehittyminen sijaissynnytyksien ja hedelmöityshoitojen saralla rikkovat näitä automaattisia yhteyksiä.

Sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuuden välillä on hankalampi tehdä eroa, mikä näkyy osittain kyseisten ulottuvuuksien yhtenevissä määrittelyissä. Tämä yhteneväisyys painottuu enimmäkseen oikeudellisesta näkökulmasta tehtyihin määrittelyihin, joissa psykologista vanhemmuutta ei eroteta sosiaalisesta vanhemmuudesta (ks. esim. Kangas 2013, 27; Nieminen 2013, 378–379). Tässä tutkielmassa haluan kuitenkin erottaa kyseiset vanhemmuuden ulottuvuudet toisistaan. Määrittelen *sosiaalisen vanhemmuuden* tarkoittamaan sosiaalista kanssakäymistä aikuisen ja lapsen välillä arjessa. Sosiaalinen vanhemmuus sisältää muun muassa yhteistä tekemistä aikuisen ja lapsen välillä sekä arjen hoivaa ja huolenpitoa. (Moring 2013, 56; Ritala-Koskinen 2001, 58.)

Psykologinen vanhemmuus liittyy lapsen ja aikuisen väliseen tunnesiteeseen, jonka myötä lapsi kokee aikuisen tunnetasolla omaksi vanhemmaksi. Psykologinen vanhemmuus korostaa lapsen ja aikuisen välistä kiintymyssuhdetta. (Valkonen 1996; 4–5; Ritala-Koskinen 2001, 58.) Tulkitsen, että sosiaalisena vanhempana voi toimia kuka tahansa, koska sosiaalinen vanhemmuus voi olla hyvin passiivista asioiden suorittamista. Psykologinen vanhemmuus taas muodostuu ajan myötä positiivisten kokemusten kautta ja vaatii aikuiselta aktiivista roolia lapsen elämässä (ks. Valkonen 1996, 6). Kun vanhemmuuden ulottuvuuksia peilataan perheneuvolan työnkuvaan ja -tehtäviin, sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuuden tukeminen korostuvat.

Vanhemmuuden ulottuvuuksien lisäksi vanhemmuutta voidaan tarkastella roolien avulla. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä on kehittänyt *Vanhemmuuden roolikartan*® (kuvio 1), joka on menetelmä vanhemmuuden tarkasteluun ja arviointiin. Roolikartta pohjautuu Jacob Morenon kehittämään rooliteoriaan, jonka mukaan roolit ovat luonteeltaan sekä sosiaalisia että yksilöllisiä. Rooli on sosiaalinen, sillä se liittyy ihmisen sosiaaliseen asemaan ja vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Rooliodotukset ovat siis sidoksissa muihin ihmisiin ja kontekstiin, mikä tekee niistä vastavuoroisia. Rooli on myös yksilöllinen, koska se on osa persoonallisuuden kehitystä. Voimme omaksua ja kehittää rooleja läpi elämämme. Vanhemmuuden roolit kehittyvät vanhemmuuden myötä ja vuorovaikutuksessa lapseen. Roolit voivat kuitenkin vaihdella kehittymistasoltaan: osa rooleista voi olla ylikehittyneitä, kun taas osa rooleista voi puuttua kokonaan. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 12–14; Ylitalo 2011, 9, 13–15.)

Vanhemmuuden roolikartta jaetaan viiteen rooliin, jotka on nimetty seuraavasti: huoltaja, rakkauden antaja, elämän opettaja, ihmissuhdeosaaja ja rajojen asettaja. Nämä roolit ovat roolikartan päärooleja, joita kutsutaan myös motivaatiorooleiksi. Motivaatioroolit kuvaavat vanhemman perusmotiiveja, joiden lähtökohta on lapsen tarpeet. Jokainen päärooli jakautuu alaroolihin, jotka ovat tavoiterooleja. Esimerkiksi huoltajan pääroolin eräs alarooli on ruoan antaja, joka on tavoite, jota kohti vanhempi pyrkii toiminnallaan. Tekoroolit ovat roolien hierarkiassa viimeinen taso, joka ei kuitenkaan näy roolikartassa. Tekoroolit kuvaavat sitä, mitä vanhempi tekee ja miten vanhempi käyttäytyy. Tekoroolit ovat käytännön toimintaa, jolla lapsen hyvinvointi ja tarpeet turvataan. (mt., 10–13.)

Huoltajan rooliin kuuluu ruoan antaminen, vaatettaminen, virikkeiden tarjoaminen, ulkoiluttaminen, levon turvaaminen, sairauksien hoitaminen, rahan käyttäminen sekä puhtaudesta ja ympäristöstä huolehtiminen. *Rakkauden antajan* rooliin kuuluu itsensä rakastaminen, hellyyden antaminen, lohduttaminen, myötäeläminen, suojeleminen, hyväksyminen ja hyvän huomaaminen. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 24–26; Ylitalo 2011, 44–45.)

Elämän opettajan tehtäviin kuuluu arkielämän taitojen, sosiaalisten taitojen ja tapojen opettaminen, mallin antaminen, arvojen välittäminen, oikean ja väärän opettaminen, perinteiden vaaliminen sekä kauneuden arvostaminen. *Ihmissuhdeosaajan* roolissa vanhempi on keskustelija, kuuntelija, riidoissa auttaja, kannustaja, tunteiden hyväksyjä, anteeksiantaja ja -pyytävä, itsenäisyyden tukija, tasapuolisuuden toteuttaja sekä perheen ja lapsen ihmissuhteiden

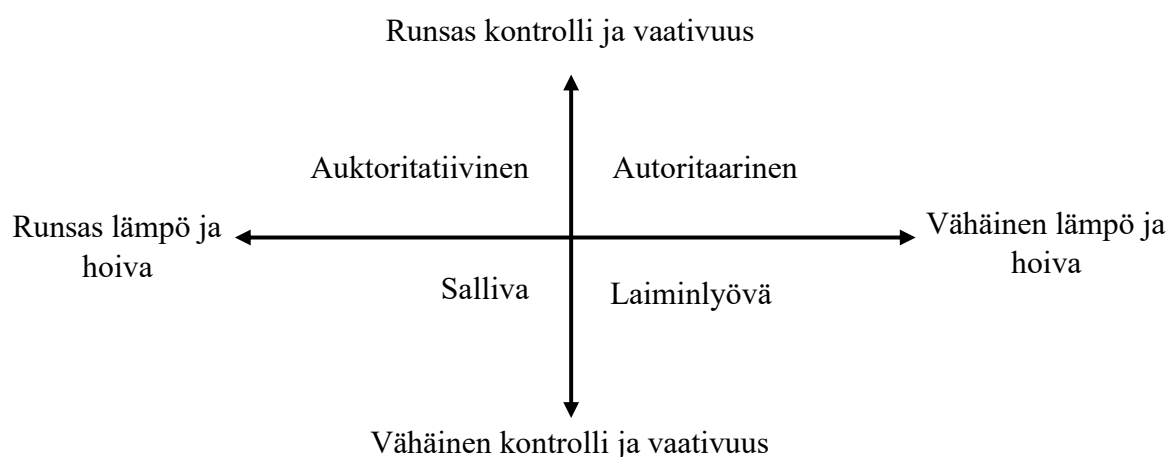
vaalija. *Rajojen asettajana* vanhempi takaa fyysisen koskemattomuuden, luo turvallisuutta, valvoo ja noudattaa sääntöjä ja sopimuksia, huolehtii vuorokausirytmistä, asettaa omia rajoja sekä sanoo ei. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 26–29; Ylitalo 2011, 46–49.)

Vanhemmuuden roolikartan julkaisusta on kulunut aikaa jo yli 20 vuotta ja sen sisällöstä on löydettävissä vanhahtavia kuvailuja. Esimerkiksi huoltajan rooliin kuuluva ulkoiluttajan tehtävä luo lapsesta hyvin passiivisen kuvan, jossa lapsi ei ole oma itsenäinen toimija vaan vanhemman toiminnan kohde. Myös elämän opettajan tehtäviin lukeutuva perinteiden vaaliminen on tehtävä, jota nykypäivänä voidaan pitää katoavana. Lisäksi voidaan kyseenalaistaa se, mikä asia on perinne ja onko se vaalimisen arvoisia. Koen kuitenkin roolikartan edelleen sisältävän pääosin ajankohtaisia ja ajattomia vanhemmuuteen liittyviä rooleja ja tehtäviä, jotka on hyvä tiedostaa.

Kuvio 1 Vanhemmuuden roolikartta (Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä 1999)

Vanhemmuuden ulottuvuuksien ja roolien lisäksi vanhemmuutta voidaan tarkastella *vanhemmuustyylien* (kuvio 2) kautta. Vanhemmuustyylit ovat yhteydessä kasvatukseen ja siksi niistä käytetään joskus myös termiä kasvatustyylit. Vanhemmuustyylien kehittäjänä pidetään Diana Baumrindia (1966, 1989), jonka teoriaa ovat jatkokehittäneet useat tutkijat, joista tunnetuimpina voidaan pitää Eleanor Maccoby ja John Martinia (1983). Vanhemmuustyylit pohjautuvat ajatteluun vanhemmuuden kahdesta ulottuvuudesta: kontrollista ja vaativuudesta sekä lämpimyydestä ja hoivasta.

Kuvio 2 Vanhemmuustyylit soveltaen (Baumrind 1966, 1989; Maccoby & Martin 1983)

Baumrind on jakanut vanhemmuustyylit kolmeen kategoriaan: auktoritatiiviseen, autoritaariseen ja sallivaan. *Auktoritatiivinen vanhempi* on vaativa ja kontrolloiva, mutta samaan aikaan rationaalinen, lämmin ja lapsen tarpeisiin reagoiva. Vanhempi sopivassa määrin kontrolloi ja kannustaa lapsen itsenäisyyttä ja autonomisuutta. Tällöin lapsen itseluottamus ja itsehillintä kehittyvät ja lapsi on tyytyväinen sekä ympäristöönsä tutkiva. *Autoritaarinen vanhempi* on kontrolloiva, kylmä ja välinpitämätön. Autoritaarinen vanhempi kokee olevansa aina oikeassa ja arvostaa lapsen tottelevaisuutta sekä yleistä järjestystä ja struktuuria kotona. Lapsesta kehittyy etäinen, pidättäytyväinen, epäluuloinen ja tyytymätön. *Salliva vanhempi* puolestaan on lämmin, mutta ei kontrolloi eikä vaadi lapselta mitään. Salliva vanhempi neuvottelee lapsen kanssa valinnoista ja antaa lapsen säännellä omia tekemisiään. Vanhempi ei kuitenkaan kannusta lasta noudattamaan sääntöjä. Lapsesta kehittyy tällöin epäkypsä, koska lapsi ei omaa itseluottamusta eikä itsehillintää. (Baumrind 1966; 1989, 351–352; Maccoby & Martin 1983, 39–48; ks. myös Keinänen ym. 2011, 16, Kervinen & Aunola 2013, 5.)

Maccoby ja Martin (1983, 48–51) jatkokehittivät Baumrindin teoriaa vanhemmuustyyleistä lisäämällä yhden vanhemmuustyylin: *laiminlyövän vanhemmuustyylin*, jossa vanhempi ei osoita kontrollia eikä lämpimyyttä lasta kohtaan (ks. myös Keinänen ym. 2011, 16–17). Näin nelikenttä vanhemmuustyyleistä oli syntynyt.

Vaikka vanhemmuustyylejä kuvaavan teorian kehittamisestä on kulunut useampi vuosikymmen, käytetään teoriaa edelleen paljon tieteellisissä tutkimuksissa, kun tarkastellaan vanhemman käytöksen ja kasvatuksen vaikutuksia lapseen. Tuoreimmista tutkimuksista on selvitetty vanhemmuustyilien vaikutusta muun muassa lapsen sosiaaliseen kompetenssiin (Keinänen ym. 2011), opiskelutapoihin (Kervinen & Aunola 2013), kouluun sitoutumiseen (Kiiskilä ym. 2015), ongelmakäyttäytymiseen (Keskinen ym. 2012; ks. myös Keinänen ym. 2011; Eun ym. 2018), alkoholin käyttöön (Čablova ym. 2014; ks. myös Eun ym. 2018) ja mielenterveysongelmiin (Eun ym. 2018) sekä univaikeuksiin (Häkälä ym. 2018).

Perheneuvolatyön kontekstissa erityisesti tutkimukset vanhemmuustyylin vaikutuksista lapsen sosiaaliseen kompetenssiin, ongelmakäyttäytymiseen ja mielenterveysongelmiin ovat huomionarvoisia, sillä perheneuvolassa autetaan perheitä esimerkiksi lasten käyttäytymiseen ja tunne-elämään liittyvissä haasteissa. Tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu, että äidin runsas lämpö ja hoiva vähentävät lapsen masennus-, syömis- ja käytöshäiriön todennäköisyyttä (Eun ym. 2018, 11; ks. myös Keinänen 2011, 22; Keskinen ym. 2012, 354). Puolestaan isän runsas lämpö ja hoiva vähentävät lapsen sosiaalisten tilanteiden pelkoa ja alkoholin väärinkäyttöä/riippuvuutta (Eun ym. 2018, 11). Vanhempien vahvan lämpimyyden ja lapsen vähäisen ongelmakäyttäytymisen yhteyttä voidaan selittää esimerkiksi sosiaalisella mallintamisella (Keskinen ym. 2012, 357).

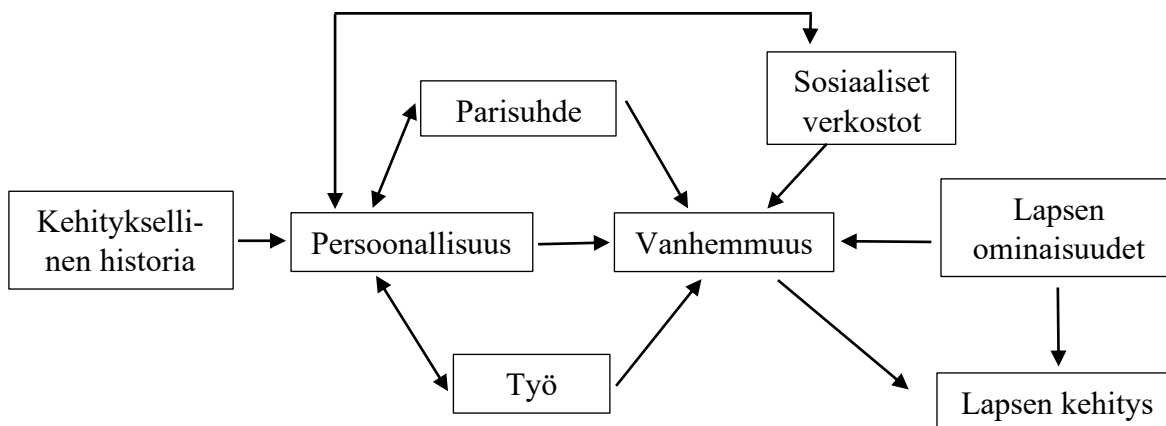
Kun tilannetta tarkastellaan vanhemmuustyylin kontrollin kautta, tutkimuksissa on havaittu, että äidin runsas kontrolli ja vaativuus taas lisäsivät masennus-, ahdistuneisuus-, syömis- ja käytöshäiriöiden todennäköisyyttä (Eun ym. 2018, 11; ks. myös Keskinen 2012, 354, 356). Puolestaan isän runsas kontrolli ja vaativuus on yhteydessä korkeampiin avaran paikan kammon ja alkoholin väärinkäytön/riippuvuuden todennäköisyyksiin, mutta matalampiin ADHD-oireiden todennäköisyyksiin (Eun ym. 2018, 11).

Vanhemmuustyilien mukaista toimimista on tutkittu myös suomalaisten vanhempien kohdalla. Saila Kivijärvi, Anna Rönkä ja Johanna Hyväluoma (2009) saivat tutkimuksessaan

selville, että suomalaiset vanhemmat arvioivat olevansa auktoritatiivisia vanhemmuustyyliin. Vanhemmat kuvailivat käyttävänsä keskustelevaa ja perustelevaa kasvatustyyliä sekä osoittavansa usein lämpimiä tunteita lastaan kohtaan. Autoritaarista ja sallivaa vanhemmuustyyliä tutkittavat vanhemmat kertoivat käyttävänsä harvoin. Nämä tulokset olivat strukturoitujen monivalintaväittämien kautta saatuja arvioita, mutta kuva vanhemmuustyyleistä muuttui kirjavammaksi avovastausten kautta. Vanhempien omissa vastauksissa kuvautui usein tilanteita, joissa he eivät pystyneet noudattamaan kasvatuseriaatteita. Esimerkiksi väsyneenä vanhemmat eivät pystyneet hallitsemaan tunteitaan hyvin, jolloin he saattoivat huutaa lapsilleen. Vanhemmat kuvailivat, että aina ei jaksakaan toimia johdonmukaisesti tai olla ymmärtävä lasta kohtaan. Myös työasiat saattoivat pyöriä mielessä, jolloin lapsen tarpeiden huomiointi saattoi jäädä vähemmälle huomiolle. Lisäksi liiallista periksi antamista saattoi arjessa tapahtua. Epävarmuuden ja syyllisyyden tunteita mainittiin usein. (Kivijärvi ym. 2009, 51–56.)

Sukupuolten välisiä eroja Kivijärven, Röngän ja Hyväluoman (2009) tutkimuksessa havaittiin niin, että äidit olivat auktoritatiivisempia kuin isät. Näitä tuloksia pidettiin merkinä kasvatuskulttuurin muutoksesta kohti keskusteluvampaa ja lapsia osallistavampaa kasvatustyyliä. Tietoa ja keskustelua lastan kasvatuksesta on havaittavissa kaikkialla, mikä on todennäköisesti lisännyt vanhempien tietoisuutta oman toiminnan merkityksestä lapsen hyvinvoinnille. (mt., 52–54.)

Vanhemmuuden ulottuvuudet, roolit ja kasvatustyyli ovat kaikki sidoksissa lapseen. Vanhemmuuteen vaikuttaa kuitenkin paljon muutakin kuin pelkkä lapsi. Siksi haluan laajentaa näkökulmaa vanhemmuudesta vielä vanhemmuuden prosessimallilla, jonka on luonut Jay Belsky (1984). *Vanhemmuuden prosessimalli* (kuvio 3) poikkeaa edellä esitetyistä vanhemmuuteen liittyvistä määrittelyistä siinä, että se kuvaa vanhemmuutta laajemmin kuin pelkkänä vanhemman ja lapsen välisenä suhteena. Vanhemmuuden prosessimalli ottaa huomioon myös vanhemman persoonan, lapsen yksilölliset piirteet ja laajemman sosiaalisen kontekstin, jotka vaikuttavat toisiinsa sekä suorasti että epäsuorasti. Mallin mukaan vanhemman kehityksellinen historia, parisuhteet, sosiaalisen verkostot ja työt vaikuttavat vanhemman persoonallisuuteen ja yleiseen psyykkiseen hyvinvointiin, joka puolestaan vaikuttaa vanhempana toimimiseen ja sitä kautta myös lapsen kehitykseen. (mt., 84.) Belskyn (1984, 85–86, 91) mukaan erityisesti vanhemman psyykkisellä hyvinvoinnilla on merkittävä vaikutus vanhempana toimimiseen.

Kuvio 3 Prosessimalli vanhemmuuteen vaikuttavista tekijöistä soveltaen (Belsky 1984, 84).

Vanhemman rooli on aina sidoksissa lapseen, sillä ilman lasta ei olisi vanhempaa, mutta tarkastelua ei saisi supistaa vanhemman ja lapsen välisen suhteen havainnointiin. Vanhemmuuden prosessimalli auttaakin havaitsemaan ja tunnistamaan tätä vanhemmuuden ympärillä olevaa monimutkaista systeemiä. Perheneuvolassa vanhemmuuden prosessimallia hyödynnetään tiedostamatta taustalla, sillä asiakastyöskentelyssä tyypillisesti kartoitetaan ja tarkastellaan muun muassa vanhemman omaa lapsuutta ja perhehistoriaa sekä perheen sosiaalisia verkostoja (ks. Bildjuschkin 2018, 9). Vaikka perheneuvolassa lapsi ja lapsen etu on aina työskentelyn keskiössä, se ei tarkoita, etteikö vanhemmuuden ja vanhemmuuteen vaikuttavien tekijöiden työstäminen olisi tärkeää. Joskus haasteet saattavat olla jollain toisella elämän osa-alueella, joka vaikuttaa vanhemmuuteen ja sitä kautta myös lapseen.

Äitiys

Perheisiin ja vanhemmuuteen liittyviä keskusteluita ohjaa usein sukupuolineutraalius, ehkä jopa sukupuolisokeus (Kuronen 2003, 107). Nykyään, kun puhutaan lasten kasvatuksesta ja hoidosta sitomatta niitä sukupuoleen, kuten äidin ja isän rooleihin, käytetään neutraalia termiä vanhemmuus. Tämä puhetapa kuitenkin piilottaa naisten ja miesten välistä työnjakoa vanhemmuudessa. (Vuori 2010, 109.) Yleisesti vanhemmuudesta puhuttaessa tarkoituksena on häivyttää sukupuolten välisiä rajoja ja työnjakoa, mutta sukupuoli on silti usein piiloisesti läsnä. Esimerkiksi Leena Autonen-Vaaranieniemi (2018) havaitsi tutkimuksessaan, että eroperheiden kanssa työskentelevät perheammattilaiset korostivat tasa-arvoista vanhemmuutta ja välttelivät vanhemmuuden sukupuoleen liittyviä kysymyksiä, mutta samalla

heidän toimintatapansa tuottivat sukupuolistunutta vanhemmuutta, jota he alun perin yrittivät häivyttää (Autonen-Vaaraniemi 2018, 371–374). Äidin ja isän roolit sekä niihin liittyvät sukupuolistuneet odotukset ovat osa sosiaalista todellisuutta, konstruktiota, joka ei katoa hetkessä. Vanhemmuuteen liittyvistä sukupuolistuneista odotuksista ei tulisi vaieta vaan tärkeää olisi tiedostaa ja tunnustaa niiden vaikutus.

Sukupuolineutraalin vanhemmuuden kanssa läheinen termi on jaettu vanhemmuus, jota kuulee usein käytettävän puheessa ja kirjoituksissa. Jaetulla vanhemmuudella on vastustajansa ja kannattajansa. Vastustajat pelkäävät, että jaettu vanhemmuus johtaa sukupuolten välisten erojen vääristymiseen, madaltumiseen ja katoamiseen. Kannattajat puolestaan uskovat, että jaettu vanhemmuus ei kadota sukupuolten välisiä eroja vaan jaettu vanhemmuus päinvastoin monipuolistaa ja laajentaa naiseutta ja miehuutta, äitiyttä ja isyyttä. (Vuori 2001, 361–362.) Jaettua vanhemmuutta voidaan ymmärtää siis hyvin eri lailla riippuen tarkasteltavasta näkökulmasta. Myös vanhemmuuden kokemukset äitien ja isien välillä sekä kyseisiin rooleihin liittyvät odotukset vaihtelevat suuresti, minkä takia haluan erikseen tarkastella äitiyden teemaa ja siihen liittyviä näkökulmia.

Äidin rooli on sosiaalisena roolina yksi tiukimmista. Mielikuvia erilaisesta ja vaihtelevasta äitiydestä on vähän. (Jokinen 1996, 13.) Äitiyttä määritellään kulttuurisesti, ja yleisin tapa jaotella äitiyttä on jakaa se kahtia hyvään ja huonoon, hyväksytyyn ja poikkeavaan. Äitiydellä on ambivalentti eli kaksijakoinen luonne. Hyvää äitiyttä on hankalampi määritellä kuin huonoa äitiyttä, minkä takia hyvä äitiys määritellään usein huonon äitiyden vastakohtana. Huonoa äitiyttä on esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu ja hoidon laiminlyönti, turvautuminen yhteiskunnan apuun sekä kodinhoidollisten tehtävien tekemättä jättäminen. Myös väsymys ja onnettomuus voidaan nähdä osaksi huonoa äitiyttä. Vastakohtana näihin tekijöihin hyvä äiti määrittäisi itsenäisenä, energisenä ja iloisena, lastaan rakastavana ja hoitavana äitinä. Lisäksi hyvä äiti laittaisi ruokaa, pyykkäisi ja pitäisi kodin siistinä. Hyvän äitiyden määrittelyt ovat usein ideaaleja, täydellisen äidin määrittelyjä, joihin pyrkiminen voi tuoda pettymyksiä ja uupumusta. (Berg 2008.)

Äitiyden määrittelyt vaihtelevat tarkasteltavan näkökulman mukaan. Usein tutkitut perspektiivit ovat perheammattilaisten ja median näkökulmat. Jaana Vuori (2001) tiivistä väitöskirjassaan perheammattilaisten kirjoitukset äitiyden tärkeimmistä tehtävistä koskemaan lasten ja kodin hoitoa sekä tiivistä psykososiaalista suhdetta lapsiin. Perheammattilaiset kuvasivat

teksteissä äidin subjektiutta ristiriitaisesti, sillä äidin on usein luovuttava jostain lasten takia. Äidin on luovuttava joko kotiäitiydestä, työelämästä, omasta ajasta, kavereista tai omasta halusta ja haluttavuudesta. (Vuori 2001, 358; Vuori 2003, 40.) Myös Kristiina Berg (2008) havaitsi väitöskirjassaan, että perheammattilaiset edellyttivät äideiltä ymmärrystä lapsen kehityksestä, emotionaalista läsnäoloa, sensitiivisyyttä lapsen tarpeille ja kykyä vastata lasten tarpeisiin sekä omien tarpeiden syrjään laittoa. Lisäksi perheammattilaiset tarkkailivat äidin hyvinvointia ja kodinhoitoa sekä edellyttivät yhteistyötä heidän ammattilaisten kanssa. Vähimmillään riittävän hyvältä äidiltä vaadittiin oppimis- ja kehittymishalua ja yhteistyövalmiutta. (mt., 118–119.) Tämän lisäksi äitien on houkuteltava ja aktivoitava miehiä isyyteen (Vuori 2001, 359). Äidit ovat siis jokapaikanhöyliä, joilla nähdään olevan tärkeä tehtävä lasten hoidossa ja kasvatuksessa sekä arjen pyörittämisessä ja kodinhoidossa. Kaiken tämän edessä äidit joutuvat ”uhraamaan” osan itsestään.

Median piirtämä kuva äitiydestä on usein erilainen kuin perheammattilaisten, vaikkakin se on vaihdellut paljon vuosikymmenten aikana. Eeva Jokinen (1996, 109, 111) tutki väitöskirjassaan Kaksplus -lehden kirjoituksia äitiydestä ja huomasi, että 1970-luvulla äitiydestä puhumisen nähtiin alistavan naisia ja 1980-luvulla puolestaan naiseutta ja naisen rooli ei erotettu äitiydestä. Myös Berg (2008) tutki paperimediaa, Kotiliesi, Kaksplus ja Anna -lehtiä vuodelta 1999, jolloin äitiys määrittyi naiseutena tai äitiyden ja naiseuden suhteena. Tuolloin mediassa puhe äitiydestä korosti identiteetin ja elämän muutosta sekä yksilöllisiä valintoja. Äitiyden odotukset olivat monipuolisia, mutta siten myös ristiriitaisia. Esimerkiksi äitiys saatettiin nähdä joko naiseuden täydentäjänä tai uhkana. Arjen suunnitelmallisuus ja ansio-työ nähtiin mediassa hyvän äitiyden edellytyksenä. Lisäksi äidin oma yksilöllisyys ja omat tarpeet saivat suuren roolin mediassa. (mt., 52, 147–148.)

Näitä odotuksia tarkastellessa on todettava, että äideille asetetaan yhteiskunnassamme paljon vastuuta, velvollisuuksia ja odotuksia, jotka voivat aiheuttaa paineita ja stressiä. Vanhempien välinen tasapuolinen vastuunjako lasten hoidosta ja kasvatuksesta voisi vähentää äitien psyykkistä painetta (Prikhidko & Swank 2018; ks. myös Rotkirch & Saloheimo 2008). Tällan onkin yritetty tasoittaa jaetun vanhemmuuden diskurssilla, jossa isiä osallistetaan lastenhoitoon ja kotitöihin, jotta äidit voisivat kouluttautua ja mennä töihin. Esimerkiksi päivähoitojärjestelmän luomisella on ollut merkittävä vaikutus äitien asemaan työelämässä. Kuitenkin suurin osa työntekijöistä sosiaali-, terveys- ja kasvatusalalla on naisia, joten voidaan kysyä, onko äitiyden ongelmia ratkaistu äitiyden ja isyyden välistä eroa häivyttämällä

vai naisten välistä työnjakoa muuttamalla? (Vuori 2001, 125–127.) Vaikka yhteiskunnassamme puhutaan paljon äitien ja isien välisestä tasa-arvosta sekä tasavertaisuudesta, todellisuudessa toiminta on edelleen ristiriitaista. Toisaalta voidaan kysyä, missä ovat perheiden verkostot? Äideille tippunutta pääasiallista vastuuta voitaisiin jakaa isien lisäksi myös muiden kanssa, kuten isovanhempien, sukulaisten, kummien ja muiden läheisten kesken (ks. Cacciatore & Janhunen 2008, 25; Rotkirch & Saloheimo 2008).

Äitiydestä puhuttaessa ei voida myöskään sivuuttaa sen yhteyttä naiseuteen, sillä äitiys on keskeinen tekijä naiseuden määrittelyissä (Virokannas & Väyrynen 2015, 9). Äitiyden ja naiseuden yhteen kietoutuminen on erittäin mielenkiintoinen, sillä toisaalta äitiys ja naiseus erotetaan toisistaan erillisiksi asioiksi, mutta kuitenkin piiloisesti, taustalla ne kietoutuvat toisiinsa voimakkaasti. Voidaan nähdä, että se, mitä äidit tekevät, antaa merkityksiä sille, mitä naisista ajatellaan. Toisaalta äitiydessä nähdään olevan jotain hyvin naisellista. (Vuori 2010, 109.) Äitiyden ja naiseuden yhteydellä on kuitenkin negatiivisiakin vaikutuksia. Nimitään on mahdollista ajatella, että mitä ei voida nähdä äidilliseksi, on naisilta kielletty eli äitiyden nimissä on rajoitettu naisten toimintaa (mt., 117). Esimerkiksi aikaisemmin Suomessa naisilla ei ollut mahdollisuuksia kouluttautua ja käydä töissä, sillä heidän tehtävänään pidettiin lasten hoitamista kotona. Tilanne kouluttautumisen ja työssäkäynnin osalta on kuitenkin parantunut huomattavasti nykypäivään verrattuna, mutta esimerkiksi naisten seksuaalisuudesta puhuttaessa tilanne voidaan nähdä edelleen toisin. Seksuaalisesti aktiivista naista ei usein katsota hyvällä, sillä mielikuviin äidistä harvemmin liitetään voimakasta seksuaalisuutta (ks. mt., 358).

Palatakseni takaisin mielikuviin äitiydestä, perheammattilaisten ja median luomat kuvat äitiydestä ovat erilaiset ja samalla monipuoliset. Mielikuvat äitiydestä elävät aina ajassa ja paikassa, joten äitiyttä on hankala määrittellä universaalisti ja kaikenkattavasti. Kuitenkin eräs vanha, mutta edelleen käytetty määrittely äitiydestä on *riittävän hyvä äitiys* (*good-enough-mothering*), jonka loi brittiläinen Donald Winnicott (1965)¹ vastineeksi täydellisen äitiyden määrittelylle. Riittävän hyvä äiti luo lapselleen perusturvallisen ja kannattelevan ympäristön, jossa lapsi saa kokea rakkautta, ymmärrystä, pettymystä ja vihaa. Riittävän hyvä äiti reagoi lapsensa tarpeisiin vaistomaisesti ja hiljalleen kasvavalla viiveellä, jolloin äidin ja lapsen erillisyyshäily onnistuu luonnollisesti. Samalla lapsi oppii omien tarpeiden tunnistamista ja tunnetaitoja. Kaikki nämä tukevat lapsen normaalia kehitystä ja yksilöksi kas-

¹Winnicott, Donald 1965: *Family and the Individual Development*. Tavistock. London.

vua. Riittävän hyvä äitiys vaatii useita oikein toimimisen kertoja vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. (Jokinen 1996, 66, 190; Berg 2008, 39–40, 166.)

Winnicottin riittävän hyvän äitiyden määrittelyn voisi luulla edustavan ”kultaisen keskitien linjaa” äitiyden kaksijakoisuudessa hyvän ja huonon välillä, mutta todellisuudessa riittävän hyvän äidin -määritelmää on kuitenkin pidetty liian täydellisenä. Esimerkiksi Jokinen (1996) näkee riittävän hyvän äitiyden siksi ongelmallisena, että se sisältää oletuksen lapsen passiivisuudesta ja äidin pahuudesta. Jokinen ehdottaakin tilalle, että äiti on niin hyvä kuin jaksaa ja kykenee sen hetkessä tilanteessa, sillä äiti on aina itsekin riippuvainen ympäristöstään. Äiti voi olla heikko ja väsynyt sekä tarvita muiden apua, mutta olla silti hyvä ja rakastava lapselleen. (mt., 66, 142, 190.) Puolestaan Berg (2008, 166) näkee Winnicottin määrittelyn sallivan äidille hetkelliset virheet, mutta pysyvät puutteet äitiydessä tai osittainen äitiys eivät kuulu osaksi riittävän hyvää äitiyttä. Bergin mukaan Winnicottin määrittely kuvaa äitiyden optimaalista hallintaa.

Nykypäivänä pinnalla oleva termi on *intensiivinen äitiys* (*intensive mothering*), jonka konseptin on luonut Sharon Hays (1996)². Intensiivinen äitiys on lapsikeskeistä, emotionaalisesti sitovaa, asiantuntijavetoista, työlästä ja kallista. Se edellyttää rationaalista suhdetta lapseen, kehityspsykologisen tiedon keräämistä, analysointia ja soveltamista lapsen kasvatuksessa sekä sensitiivistä ja oikeanlaista lapsen tarpeisiin ja tunteisiin vastaamista. Äidin on oltava koko ajan fyysisesti ja emotionaalisesti saatavilla ja annettava kaikki aika, energia ja resurssit lapsen kasvattamiseen. (Berg 2008, 33, 159; Prikhidko & Swank 2018; Lamar ym. 2019, 205.) Intensiivinen äitiys on hyvin emotionaalisesti uuvuttavaa, mikä voi johtaa häpeän ja syyllisyyden tunteiden kokemiseen (Berg 2008, 159) sekä itsearvostuksen väheneeseen ja epäjohdonmukaiseen toimintaan (Prikhidko & Swank 2018). Äitien syyllisyyden ja huonon omantunnon ylläpitäjinä voidaan pitää kiintymyssuhdeteoriat ja laadukkaan vuorovaikutuksen ihannetta (Nätkin 2015, 31), joista voi nähdä piirteitä intensiivisessä äitiydessä. Intensiivinen äitiys näyttäytyykin äitiyden ylisuorittamisena ja sitä on kritisoitu liian vaativaksi vanhemmuuden muodoksi.

Suomessa Eeva Jokinen (1996, 2004) on määritellyt äitiyttä kolmen erilaisen termin kautta: äitimisen halu, äitiminä ja äidittäminen. *Äitimisen halu* sisältää halun synnyttää, tulla äidik

² Hays, Sharon 1996: *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press. New Haven and London.

si ja elää äitinä. Äitimisen halu syntyy muistoista ja kulttuurisista odotuksista, tietoisista ja tiedostamattomista samaistumisista sekä kieltäytymisistä äitiyden kuvauksiin. *Äitminen* on puolestaan laaja ja hitaasti muuttuva, mutta sumea termi. Se sisältää äitimisen halun lisäksi tunnot, eletyt hetket ja siteet omiin lapsiin. *Äidittäminen* on valintoja lasten kasvatuksessa ja hoidossa, joihin liittyvät ohjeet muuttuvat hyvinkin nopeasti. Äidittämistä voi tehdä kuka tahansa, kuten isät, lastenhoitajat ja isovanhemmat. (Jokinen 1996, 21–22, 62; Jokinen 2004, 139.) Jokisen määrittelyä voi pitää objektiivisena tarkasteluna äitiydestä, johon ei liity tunnepitoisi kannanottoja hyvästä ja huonosta, oikeasta ja väärästä toiminnasta äitiydessä.

Huomionarvoinen teema, joka toimii tämän tutkielman yhtenä merkittävänä näkökulmana, on äitiyden ambivalenttius eli kaksijakoisuus. Ambivalenttius näkyy esimerkiksi äitiyden määrittelyissä, kun puhutaan joko hyvästä tai huonosta, oikeasta tai väärästä äitiydestä. Myös äidin roolissa ja siihen liitetyissä odotuksissa on suurta hajontaa suuntaan ja toiseen: toisaalta äitien odotetaan pysyvän kotona hoitamassa lapsia ja tekemässä kotitöitä, mutta toisaalta äitien odotetaan myös käyvän töissä ja etenevän urallaan. Lisäksi äitiyden tunnekokemukset ovat kaksijakoisia. Äitiys on ilon, onnen ja rakkauden lähde, mutta toisaalta aiheuttaa vihaa, huolta, häpeää ja syyllisyyttä. (Jokinen 1996; Berg 2008; Sevón 2009; Kivijärvi ym. 2009; Terävä & Böök 2018.)

Ambivalenttius eräällä tavalla läpäisee kaikki äitiyden osa-alueet, mutta mistä tämä ambivalenttius nousee? Eija Sevónin mukaan ambivalenttius johtuu moraalien roolista naisten tunteissa, havainnoissa ja toiminnassa. Moraali on värittänyt äitiyteen liitettyjen kulttuuristen narratiivien kautta, jotka määrittelevät hyvän äitiyden, vaikenevat äitiyden negatiivisista tunteista ja sivuuttavat äidin omat tarpeet. Moraali ohjaa äitiä toimimaan eettisen hoivatyön mukaisesti, vaikka äiti tuntisi olonsa uupuneeksi tai lapsi olisi ”hankala”. (Sevón 2009; ks. myös Sevón ja Notko 2008, 15–17.) Myös Kirsi Nousiainen (2004) ja Minna Kelhä (2009) toteavat väitöskirjoissaan, että äitiyttä on mahdotonta lähestyä ilman moraalista ulottuvuutta. Puhe äitiydestä kietoutuu aina lapseen ja siihen ovatko äidin toimet lapselle hyväksi. Usein äidit perustelevat omia valintojaan ja tekemisiään lapsen tarpeilla, parhaalla tai edulla. (Nousiainen 2004, 62–68, 168; Kelhä 2009, 48–49; ks. myös Janhunen 2008, 10.) Moraali siis ohjaa äitejä toimimaan oikein, mutta samalla sivuuttaa äitien omat kokemukset, tunteet ja tarpeet, mistä syntyy ambivalenttisuutta. Äitiys ei kuitenkaan ole rooli, jolle naisen tunteet ja tarpeet olisivat alisteisia (Cacciatore & Janhunen 2008, 19).

Tiedon levittäminen äitiyden ambivalentista luonteesta olisi tärkeää äitien hyvinvoinnin kannalta. Äidin roolin liittyvistä odotuksista olisi keskusteltava, jotta roolin sisäisistä ristiriidoista oltaisiin tietoisia ja niitä voitaisiin neutraloida. Myös äitiyden kaksijakoisia tunnekokemuksia olisi tuotava esille, jotta äitiyttä ei rakennettaisi yksipuoleisesti vain ilona ja nautintona vaan negatiivisetkin tunteet hyväksyttäisiin. Rooliodotusten ja tunnekokemusten kaksijakoisuuden esille tuonti voisi lieventää äitiyden aiheuttamia paineita (ks. Sevón & Notko 2008, 16) ja siten edistää äitien psyykkistä hyvinvointia.

2.3 Refleksiivisyys ja hiljainen tieto

Refleksiivisyys

Refleksiivisyydelle ei ole olemassa yhtä vakiintunutta määrittelyä (Archer 2007, 1), minkä vuoksi määrittelyt vaihtelevat paljon. Erityisesti refleksiivisyyttä ja reflektiivisyyttä käytetään usein synonyymeina toisilleen (White 2013, 218–219; ks. myös Tiuraniemi 2002), vaikka niiden määrittelyissä on eronsa (Köngäs 2018, 70). Tässä tutkielmassa päädyin käyttämään termiä refleksiivisyys, sillä koen sen linkittyvät paremmin aiheeseeni. *Refleksiivisyys* on prosessi ja psyykkinen taito, jota voi harjoittaa sisäisten keskusteluiden kautta. Refleksiivisyydessä henkilö havainnoi itseään, itsensä kautta muita ja rakentaa siten suhdetta itseensä ja maailmaan. Henkilö tarkastelee siis itseään suhteessa sosiaaliseen kontekstiin ja päinvas-toin. (Archer 2007, 4; Toskala & Hartikainen 2014, 13; vrt. Probst 2015, 37.) Refleksiivisyydessä kyseenalaistetaan erityisesti oman toiminnan taustalla olevia olettamuksia (Högbacka & Aaltonen 2015, 13). Refleksiivisyys kohdistuu henkilöön itseensä ja siitä voidaan käyttää myös termiä itsereflektio (Tiuraniemi 2002, 165).

Refleksiivisyyttä voi kuvailla siis itsetutkiskelun prosessina (Probst 2015, 38), joka voidaan jakaa eri vaiheisiin. Vaiheittainen tarkastelu on kuitenkin kirjallisuudessa vähäistä, sillä usein refleksiivisyys määritellään lyhyesti henkilön itseä tarkastelevana suhteena. Antero Toskala & Katja Hartikainen (2014) ovat kirjoittaneet refleksiivisyyden prosessista eheyty-misen näkökulmasta ja luokitelleet refleksiivisyyden vaiheet seuraavasti: tarkkaavaisuuden suuntaaminen kokemukseen, kokemuksen tunnistaminen, kokemuksen symbolointi ja tul-kinta, uudenlaisen asenteen ja merkityksen luominen kokemukseen, kokemuksen ”omista-minen” ja integrointi minuuteen sekä pyrkimys luoda säätelevä suhde kokemukseen.

(Toskala & Hartikainen 2014, 112.) Tässä refleksiivisyyden prosessissa henkilö siis tarkastelee oman toiminnan taustalla olevaa aiempaa kokemusta sekä siihen liittyviä olettamuksia, ajatuksia ja tunteita kriittiseltä kannalta. Tämä auttaa muuntamaan suhtautumista kokemukseen, jolloin omaa toimintaa voi kehittää ja samalla myös suhdetta omaan sosiaaliseen ympäristöön muuttaa.

Sosiaalityön piireissä refleksiivisyyden ajatus liitetään refleksiiviseen käytäntöön, jossa pohdinnan keskiössä on se, mitä me teemme ja miksi. Mitä me tiedämme ja kuinka me tiedämme? Ammatillinen refleksiivisyys edellyttää, että sosiaalityöntekijä alkaa kuuntelemaan itseään, havaitsee omia uskomuksia ja niiden muodostumista. Tämä vaatii itsekriittistä lähestymistapaa, joka kyseenalaistaa tiedonmuodostumisen ja havaitsee valtasuhteiden vaikutuksen tähän prosessiin. (D’Cruz ym. 2007, 75, 78; White 2013, 219, 226.) Erityisesti sosiaalityössä työntekijän omien tiedonmuodostusprosessien ja valtasuhteiden tunnistaminen ja tunnustaminen on tärkeää, sillä työ on julkista viranomaistyötä ja asiakkaiden asianajoa. Myös perheneuvolatyön kontekstissa sosiaalityöntekijöiden on tunnistettava ja kyseenalaistettava, mitä tietoa heillä on ja miten kyseinen tieto on muodostunut, sillä työ on asiantuntijasemaan perustuvaa asiakkaiden ohjausta ja neuvontaa lasten ja perheiden haasteissa. Tällöin sekä teoreettisen tiedon että vanhemmuuden kautta kertyneen hiljaisen tiedon vaikutus omaan työntekoon on tiedostettava ja välillä kyseenalaistettava.

Refleksiivisen työntekijän odotetaan tiedostavan omien henkilökohtaisten kokemusten vaikutukset hänen tapaansa luoda tietoa ja näihin henkilökohtaisiin kokemuksiin liittyy aina emotionaalinen puoli. Refleksiivisyys tiedostaa kognition ja emotion välisen vuorovaikutuksen sekä vaatii emotionien tunnistamista eikä tukahduttamista. (D’Cruz ym. 2007, 80, 86.) Refleksiivinen lähestymistapa tunteisiin on vastakkainen suhteessa sosiaalityön lähestymistapaan. Sosiaalityössä tunteet nähdään usein haitallisina ja kiellettyinä. Oletus on, että vahva ja ammattitaitoinen sosiaalityöntekijä on neutraali ja objektiivinen laittaen tunteensa taka-alalle. Itsehillintää ja kurinalaisuutta arvostetaan. (Forsberg 2006, 31–33.) Täysin tunteeton, neutraali ja objektiivinen suhtautumistapa työhön on mahdotonta, sillä tunteet ovat inhimillisiä. Siksi refleksiivisyys korostaa tunteiden tiedostamista työssä: miksi tietty tilanne saa aikaan tietyn tunteen. Tunteet kuitenkin vaikuttavat luomaamme tietoon, päätöksentekoon ja vallankäyttöön (D’Cruz ym. 2007, 80).

Refleksiivinen sosiaalityöntekijä tunnistaa tunteiden tiedostamisen lisäksi niiden positiiviset ja negatiiviset vaikutukset työhön. Joskus tunnetilat voivat vahvistaa sosiaalityöntekijän refleksiivisyyttä ja siten parantaa yhteistyötä ja ymmärrystä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. (D’Cruz ym. 2007, 80–81.) Toisaalta liiallinen tunteiden mukaan meneminen ei myöskään auta, sillä sosiaalityöntekijän lähtökohtainen tehtävä on kuitenkin auttaa asiakasta eikä toisinpäin. Pahin tilanne olisi, jos asiakas joutuisi kannattelemaan ja lohduttamaan sosiaalityöntekijää. Refleksiivisyys voi kuitenkin auttaa työstämään näitä yllättäviä tai järkyttäviä emotionaalisia tilanteita. Esimerkiksi jälkikäteen käyty itsereflektio tai työparin kanssa käyty refleksiivinen keskustelu voi auttaa ottamaan etäisyyttä tapahtuneesta ja siihen liittyvistä tunteista. Tällöin voi oivaltaa uusia näkökulmia, joita tilanteessa on saattanut olla havaitsematta. (Probst 2015, 43.) Muita refleksiivisyyden etuja ovat muun muassa itsetietoisuuden lisääntyminen, henkilökohtainen kasvu ja eettisyys, mutta toisaalta refleksiivisyys voi aiheuttaa epävarmuutta ja turhautumista (D’Cruz ym. 2007, 81; Probst 2015, 42, 44).

Kuten jo alussa totesin, refleksiivisyydellä ei ole yhtä vakiintunutta määritelmää ja refleksiivisyys termiä käytetään synonyymien lailla esimerkiksi reflektiivisyyden käsitteen kanssa. Nämä tekijät luovat refleksiivisyyteen epäselvyyttä, jota refleksiivisyyden idea ja luonne lisäävät (ks. Probst 2015, 38). Kun refleksiivisyys on jatkuva prosessi, jossa henkilö tutkii itseään, muita ja suhdetta ympäröivään maailmaan, samalla kyseenalaistaen omaa tiedonluontia, tietoa, toimintaa ja valtasuhteita, syntyy epävarmuutta. Refleksiivisyys voi johtaa ainaiseen pohdintaan siitä, mikä on totuus ja mikä on oikein (D’Cruz ym. 2007, 81). Kun tämän yhdistää sosiaalityön luonteeseen, jossa valmiita ja oikeita ratkaisuja ei ole, tilanteet voivat olla sosiaalityöntekijälle erittäin haasteellisia ja epämiellyttäviä aiheuttaen turhautumista ja epävarmuutta.

Refleksiivisyydellä on yhteytensä tietoon, sillä refleksiivisyys edellyttää kykyä prosessoida tietoa ja kyseenalaistaa tiedon muodostumisen ja käyttämisen tapoja (mt., 75). Refleksiivisyys auttaa myös tarkastelemaan ja arvioimaan omaa toimintaa, ja tämä tarkastelu voi puolestaan tuottaa hiljaista tietoa, jota on mahdollista hyödyntää omassa työssä (Tapola-Haapala 2011, 64–65). Refleksiiviset keskustelut työyhteisössä auttavat oivaltamaan uusia näkökulmia asiakastyöstä (Probst 2015, 43), minkä johdosta refleksiiviset keskustelut voidaan nähdä yhtenä hiljaisen tiedon syntymisen ja jakamisen keinona. Seuraavaksi perehdyntä tarkemmin hiljaisen tiedon termiin ja sen merkitykseen sosiaalityölle.

Hiljainen tieto

Kuten äsken esitetyllä refleksiivisyydellä, myöskään hiljaisen tiedon käsitteelle ei ole ole-massa yhtä selkeää määritelmää vaan sen monimuotoisuus on laajalti tiedostettu ja tunnus-tettu (Toom 2008, 33). Arkikielessä hiljainen tieto liitetään kokemukselliseen tietoon ja työ-elämässä se yhdistetään työkokemuksen kautta saatuun osaamiseen (Pohjalainen 2012, 1). Vaikka hiljaista tietoa voi olla hankala havaita ja sanallistaa, määritelmiä hiljaisen tiedon sisällöstä on useita ja näiden määrittelyiden tunteminen auttaa tiedostamaan ja tunnistamaan hiljaista tietoa sekä sosiaalityön tutkimuksessa että käytännöissä. Seuraavaksi tarkastelen muutamia hiljaisen tiedon määrittelyitä, jotka toimivat teoreettisina viitekehyksinä gradul- leni.

Hiljaisen tiedon käsitteen luoja pidetään unkarilaista Michael Polanyita, joka käytti termiä *tacit knowledge* (Koivunen 2000, 76–77; Toom 2008, 34). Polanyi (1983) kirjoitti, että ih-miset tietävät enemmän kuin pystyvät kertomaan. Toisin sanoen suurinta osaa ihmisen tie-dosta ei pystytä sanallistamaan. (mt., 4.) Hiljaista tietoa pidetäänkin usein eksplisiittisen eli käsitteellistettävän ja tallennettavan tiedon vastakohtana (Yliruka 2015, 61). Toisaalta hil-jaista tietoa ja eksplisiittistä tietoa voi tarkastella jatkumona. Hiljainen tieto on eräänlainen tiedon esiaste (mt., 62), jota eksplisiittinen tieto kehittää eteenpäin. Myös Polanyi (1959)³ itse näki hiljaisen tiedon tietämisen perustana, jota ilman eksplisiittistä tietoa ei olisi (Koi-vunen 2000, 77). Polanyin (1966)⁴ mukaan hiljaista tietoa sisäistetään ja välitetään jäljitte-lyn, identifikaation ja tekemällä oppimisen kautta. Jäljittely on toisen toiminnan kopiointia. Identifikaatiossa noudatetaan annettuja ohjeita ja opetettava asia opitaan tekemällä. Teke-mällä oppimisessa opetettava asia muuttuu hiljalleen eksplisiittisestä tiedosta hiljaiseksi tie-doksi, kun toiminta automatisoituu. (Pohjalainen 2012, 4.)

Polanyin lisäksi tunnettuja hiljaisen tiedon käsitteen tutkijoita ovat Ikujiro Nonaka ja Hiro-taka Takeuchi (1995)⁵, jotka yhteisessä tutkimuksessaan kehittivät organisaation tiedonluon-titeorian. He erottelevat tiedon hiljaiseen ja eksplisiittiseen tietoon. Jotta hiljaista tietoa saa-daan siirrettyä organisaatiossa työntekijältä toiselle, hiljaista tietämystä on muutettava näky-väksi yhteisen havainnoinnin ja keskustelun kautta. (Pohjalainen 2014, 4.) Tässä tilanteessa työyhteisön refleksiiviset keskustelut olisivat merkittävässä asemassa (ks. Probst 2015, 43).

³ Polanyi, Michael 1959: *The study of man*. The university of Chicago press. Chicago and London.

⁴ Polanyi, Michael 1966: *The tacit dimension*. Doubleday & Company. Garden City, New York.

⁵ Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka 1995: *The knowledge creating company*. Oxford University Press. New York.

Tämän jälkeen näkyväksi tehtyä hiljaista tietoa liitetään eksplisiittiseen tietoon, jolloin tiedosta tulee kehittyneempää. Kun näkyväksi tehty hiljainen tieto on liitetty eksplisiittiseen tietoon, sisäistämismuutos alkaa, jonka jälkeen tieto muuttuu jälleen hiljaiseksi. Tiedonluonti on siis spiraalimainen jatkumo hiljaisen ja näkyvän tiedon välillä. (Pohjalainen 2012, 4.)

Hannele Koivusen (2000) mukaan hiljainen tieto sisältää kaiken geneettisen, ruumiillisen, intuitiivisen, myyttisen, arkkityyppisen ja kokemusperäisen tiedon, jota ihmisellä on, mutta jota ei voida ilmaista verbaalisesti. Hiljainen tieto auttaa esimerkiksi kohtaamaan surevan ihmisen tai hoitamaan itkevää lasta. Koivusen mukaan hiljainen tieto ohjaa ihmisen valintoja tietovirrassa. (mt., 78–79.) Laura Yliruka (2015) puolestaan tarkastelee hiljaista tietoa kognitiivisen, teknisen, moraalisen ja emotionaalisen alueen kautta. Tarkemmin eriteltynä alueet sisältävät arvostukset, kokemustiedon, uskomukset, mielikuvat, näkemykset, ajatusrakennelmat, tunteet, taitotiedon ja osaamisen. Ylirukan mukaan hiljaista tietoa kerääntyy opiskelun, elämäkokemuksen ja tekemisen kautta. Lisäksi sosiaalistuminen omaan kulttuuriin ja yhteiskunnalliseen että ammatilliseen arvomaailmaan rakentavat hiljaista tietoa. (mt., 61; ks. myös Pohjalainen 2012, 2.)

Auli Toomin (2008) mukaan hiljainen tieto voidaan määritellä eri tavalla riippuen näkökulmasta. Hiljainen tieto voidaan nähdä joko ajattelun ja toiminnan *produktiksi* eli tulokseksi, kasaantuneeksi tietopohjaksi tai toiminnassa ilmeneväksi aktiiviseksi *prosessiksi*. Hiljainen tieto *produktina* tarkoittaa implisiittistä tietoa, kasautunutta ja kontekstuaalista käytännön osaamista ja taitoja. Myös käsitykset, uskomukset, asenteet ja arvot sisältyvät hiljaiseen tietoon *produktina*. Hiljainen tieto *prosessina* puolestaan tarkoittaa toimintaa, jossa tietäminen näkyy. Toiminta on taitavaa, nopeaa ja intuitiivista ongelmanratkaisukykyä haasteellisissa tai onnistuneissa vuorovaikutustilanteissa. Vaihtoehtoinen termi hiljaisen tiedon prosessille on hiljainen tietäminen. Hiljainen tieto ja hiljainen tietäminen ovat toisiaan täydentäviä, sillä hiljaista tietoa karttuu hiljaisen tietämisen reflektoinnin kautta. (mt.)

Tässä tutkielmassa näen hiljaisen tiedon Toomin (2008) lailla sekä *produktina* että *prosessina*, sillä kyseinen määrittely sisältää elementtejä useista muista määritelmistä. Tiivistetysti hiljainen tieto on *produktina* tietoa, joka rakentuu muun muassa kokemuksista, intuitiosta, arvoista, asenteista, uskomuksista ja osaamisesta (mt.; ks. myös Koivunen 2000; Yliruka 2015). Lisäksi hiljainen tieto on *prosessina* aktiivista toimintaa, joka auttaa toimimaan

haasteellisissa olosuhteissa intuitiivisesti, taitavasti ja nopeasti tilanteen ratkaisemiseksi (Toom 2008; ks. myös Koivunen 2000). Toisin sanoen hiljainen tieto on tietoa ja taitoa, joka tulee näkyville toiminnan kautta.

Hiljainen tieto on käsitteenä tunnettu myös sosiaalityön keskusteluissa ja tutkimuksissa, joissa käsite lähti leviämään 2000-luvulle siirryttäessä. Hiljainen tieto on usein nähty yhtenä sosiaalityöntekijöiden tietovarantona tiedonmuodostuksessa, tietämisessä ja päätöksenteossa. (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005.) Sosiaalityössä hiljaisen tiedon käyttö on inhimillisen ja eettisen työn edellytys. Vuorovaikutus ja kohtaaminen rakentuvat usein juuri hiljaisen tiedon varaan, sillä valtaosa ajattelustamme on tiedostamatonta. Hiljaiseen tietoon tulee kuitenkin suhtautua itsekriittisesti, sillä se sisältää muun muassa henkilön uskomukset. (Yliruka 2015, 61–62.)

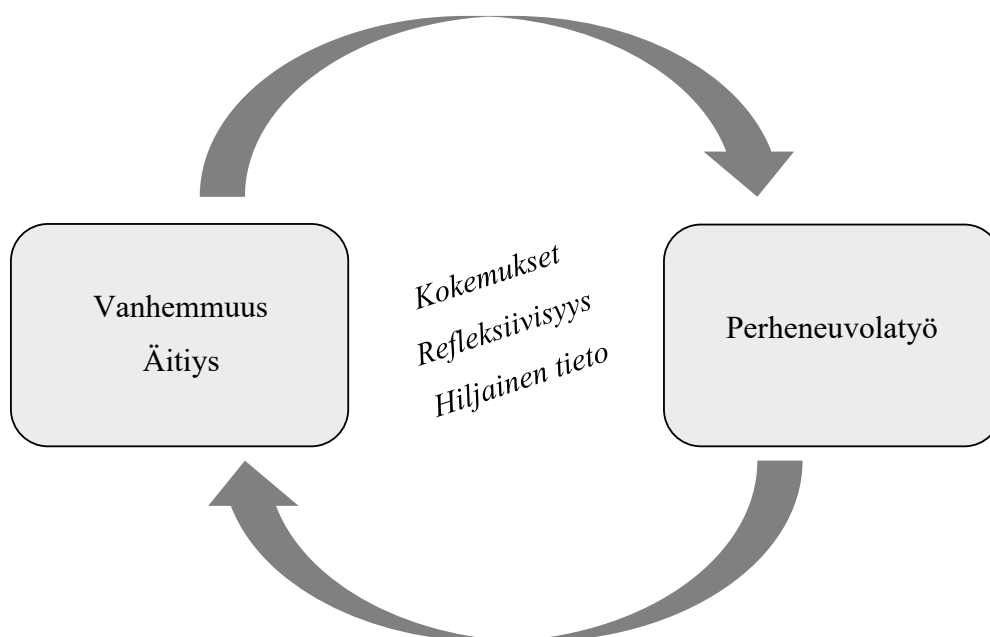
Sirpa Kuusisto-Niemi ja Aino Kääriäinen (2005) ovatkin kritisoineet sosiaalityön piiloutumista hiljaisen tiedon taakse ja korostavat, että tämä tieto pitää tehdä näkyväksi ja sitä pitää reflektoida avoimesti. Kuusisto-Niemi ja Kääriäinen eivät kiellä hiljaisen tiedon olemassaoloa vaan he näkevät ongelmana sen, että hiljaista tietoa ei tarvitse eritellä eikä dokumentoida, vaan hiljainen tieto riittää sellaisenaan. Hiljaiselle tiedolle on siis annettu status, jota ei kritisoida tai kyseenalaisteta. Sosiaalityö on kuitenkin julkista viranomaistoimintaa, jolloin työn perustelut eivät voi olla salaisia. Lisäksi sosiaalityössä voidaan hyödyntää paljon erilaisia työvälineitä ja mittareita, minkä takia Kuusisto-Niemen ja Kääriäisen mukaan on erikoista, että työssä turvaudutaan epämääräiseen hiljaisen tiedon käsitteeseen. (mt.)

Kuusisto-Niemi ja Kääriäinen (2005, 452) tuovat esiin tärkeän näkökulman siitä, että hiljainen tieto antaa sosiaalityöntekijöille vahvan eettisen velvollisuuden tehdä näkyväksi omaa havainnointia ja ajattelua. Tämän velvollisuuden täyttäminen edellyttää sosiaalityöntekijöiltä refleksiivisyyttä, koska refleksiivisyys auttaa tunnistamaan omia uskomuksia, tunteita, tietoja ja tiedonmuodostusprosesseja sekä suhtautumaan niihin kriittisesti (ks. esim. D’Cruz 2007; White 2013, Probst 2015). Näenkin refleksiivisyyden ja hiljaisen tiedon kietoutuvan toisiinsa, ja haluan tässä tutkielmassa tarkastella juuri sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välistä refleksiivistä suhdetta ja siinä liikkuvaa hiljaista tietoa.

3 TUTKIELMAN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Tutkimustehtävä

Hahmotan pro gradu- tutkielmani kuvion 4 mukaisesti. Pyrin pro gradu -tutkielmani avulla selvittämään perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vanhemmuudesta ja äitiydestä. Lisäksi analysoin syklisesti sosiaalityöntekijöiden omien äitiyden kokemusten vaikutusta perheneuvolatyöhön ja vastavuoroisesti perheneuvolatyön vaikutus sosiaalityöntekijöiden omaan äitiyteen. Refleksiivisyys ja hiljainen tieto toimivat koko tutkielman kattavana teoreettisena kehyksenä kokemusten tarkastelussa sekä äitiyden ja perheneuvolatyön välisen suhteen hahmottamisessa.

Kuvio 4 Pro gradu -tutkielman tutkimustehtävä

Tutkimustehtäväksi muodostui,

Millainen on sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välinen suhde?

Tutkielmaa tarkentavina kysymyksinä toimivat,

Millaisia kokemuksia perheneuvolan sosiaalityöntekijöillä on äitiydestä?

Miten sosiaalityöntekijöiden äitiys vaikuttaa perheneuvolatyöhön?

Miten perheneuvolatyö vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden äitiyteen?

Pro gradu -tutkielmani on laadullinen fenomenologinen tutkimus, jossa tarkastellaan ihmisten kokemuksia ja niihin liitettyjä merkityksiä. Fenomenologiassa ajatellaan, että ihmiset rakentuvat suhteessa maailmaan, jossa he elävät ja, jota he myös itse rakentavat. Tällöin kokemuksellisuus on tärkeä osa ihmisen suhdetta maailmaan, mitä värittää myös intentionaalisuus eli merkityksellisyys. Kokemukset rakentuvat merkityksistä ja kaikki koettu merkitsee jotain. (Laine 2018, 30–31.) Tässä tutkielmassa tulen aluksi tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia äitiydestä ja niille annettuja merkityksiä. Näiden kokemusten ja niille annettujen merkitysten käsittely luo olennaisen pohjan tutkielman toiselle analyysikapaleelle, jossa tarkastelen äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta.

Kokemusten ja merkitysten lisäksi fenomenologiassa huomioidaan yhteisöllisyys. Merkitykset eivät ole synnynnäisiä vaan ne syntyvät yhteisössä, johon ihmiset kasvavat ja kasvatetaan (mt., 31). Tiivistetysti ihmisten kokemukset syntyvät merkityksistä, joita värittävät ympäröivän yhteisön näkemykset. Samalla ihminen elää kyseisessä yhteisössä, joten myös hän osallistuu luomaan ja ylläpitämään näkemyksiä, jotka vaikuttavat kokemuksille annettuihin merkityksiin. Tämä on mielenkiintoinen näkökulma siksi, että tutkimukseni sosiaalityöntekijät ovat äitejä, jotka työskentelevät perheneuvolassa arvioiden, ohjaten ja tukien muiden naisten äitiyttä. Tutkimukseni sosiaalityöntekijöillä on kokemuksia äitiydestä, joita värittävät heidän henkilökohtainen sosiaalinen verkostonsa. Samalla he luovat ja ylläpitävät näkemyksiä äitiydestä ja mahdollisesti siirtävät niitä eteenpäin asiakkaina oleville äideille perheneuvolatyössä.

Fenomenologiassa tarkastelu keskittyy yksittäiseen henkilöön ja hänen näkemykseen, mutta samalla havaitaan ympäröivän yhteisön ja yhteiskunnan vaikutus. Fenomenologiassa huomioidaan sekä ihmisten erilaisuus että samanlaisuus. Vaikka jokainen ihminen kokee maailman yksilöllisesti, saman yhteisön jäsenet voivat olla hyvinkin samanlaisia, sillä heillä saattaa olla yhteisiä piirteitä ja yhteisiä tapoja kokea maailma. Tällöin tutkittaessa yksilöiden kokemuksia voidaan paljastaa myös jotain yleisesti koettua ja jaettua. (mt.8, 32.) Toivonkin tutkielmani avulla tavoittavan edes pienen osan siitä yleisesti koetusta ja jaetusta kokemuksesta liittyen äitiyden ja perheneuvolatyön väliseen suhteeseen.

3.2 Aineistonkeruu

Keräsin aineistoni kahdesta Pohjois-Suomessa sijaitsevasta kaupungista. Haastatteluun ha-
lukkaita ilmoittautui kuusi ja haastattelut tehtiin työntekijöiden työpaikoilla. Kaikki haasta-
teltavat olivat nykyiseltä koulutukseltaan sosiaalityöntekijöitä, yhteiskuntatieteiden maiste-
reita. Muutamilta löytyi myös aikaisempaa koulutustaustaa ja osa oli suorittanut täydentävää
koulutusta, kuten terapiaopintoja. Työkokemusta perheneuvolatyöstä haastateltavilla oli yh-
destä vuodesta aina 13 vuoteen asti. Haastateltavien lasten iät vaihtelivat alle 7-vuotiaasta
päiväkoti-ikäisestä aina yli 18-vuotiaisiin aikuisiin, mutta 7-12-vuotiaat alakouluikäiset lap-
set kattoivat puolet, eli 50% aineiston lapsista. Peruskouluikäisiä 7-15-vuotiaita lapsia ai-
neistossa oli kaksi kolmasosaa.

Laadullisessa tutkimuksessa käytetyin aineistonkeruumenetelmä on haastattelut (Kananen
2017, 88). Keräsin aineistoni yksilöhaastatteluiden avulla, sillä tutkimusaiheeni on vanhem-
muus ja äitiys sekä siihen liittyvät kokemukset, joita voidaan pitää hyvin henkilökohtaisina
ja sensitiivisinä aiheina. Vaihtoehtoinen aineistonkeruutapa olisi ollut tehokas ja taloudelli-
nen ryhmähaastattelu, mutta siinä riskinä olisi ollut osallistujien eriävät mielipiteet ja kan-
nanotot sekä niistä syntyvät ristiriidat haastattelutilanteessa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001,
63; Pietilä 2017, 111, 116). Tällainen tilanne voisi vaikuttaa negatiivisesti ryhmän vuorovai-
kutukseen ja siten myös kerättävään aineistoon. Ajattelen, että äitiys on erittäin tunnelatau-
tunut asia ja siihen liittyy paljon erilaisia odotuksia, minkä takia mahdollisuus eriäviin mie-
lipiteisiin ja ristiriitoihin olisi suuri. Siksi en halunnut ottaa riskiä ryhmähaastatteluiden
kanssa. Lisäksi yksilöhaastatteluiden sopiminen on aikataulullisesti helpompaa ja joustava-
mpaa kuin ryhmähaastatteluiden, joissa usean ihmisen aikataulut tulisi sovittaa yhteen.
Näiden tekijöiden johdosta päädyin valitsemaan yksilöhaastattelut aineiston keräämistä-
vaksi.

Haastattelutyylit jaetaan usein niiden strukturointiasteen perusteella, miten paljon haastatte-
lija ohjaa haastattelutilannetta ja kuinka ennalta määrätyt ja tarkat ovat kysymykset. Haas-
tattelu voi olla joko strukturoitu, puolistrukturoitu tai avoin. (Hyvärinen 2017, 21; Eskola,
Lätti & Vastamäki 2018, 29). Valitsin tutkielmani haastattelutyyliseksi teemahaastattelun, joka
on puolistrukturoitu. Teemahaastattelussa haastattelu etenee määriteltujen teemojen ja niitä
tarkentavien kysymysten varassa. Teemahaastattelu mahdollistaa sekä avoimen kertomisen
että etukäteen määriteltujen kysymysten esittämisen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87–88;

Eskola ym. 2018, 29–30.) Haastatteluni pohjaksi valitsin kolme teemaa: vanhemmuus ja äitiys, hiljainen tieto ja refleksiivisyys sekä perheneuvola (Liite 2). Hahmottelin jokaisen teeman alle muutaman kysymyksen ja pidin itselläni myös tukilistaa kysymyksistä, joilla pystyin tarpeen tullen tarkentamaan haastateltavien vastauksia.

Tutkimuskysymysten etukäteen lähettämisestä haastateltaville on erimielisyyksiä. Matti Hyvärinen (2017) argumentoi sen puolesta, että tutkimuskysymyksiä ei saa lähettää etukäteen haastateltaville, sillä se voi vaikuttaa tuhoisasti haastattelutilanteeseen. Kysymysten etukäteen lähettäminen perustuu ideaan haastateltavasta passiivisena tietosäiliönä, mitä Hyvärinen kritisoi. Pahimmassa tapauksessa haastattelija lukee kysymykset paperilta ja haastattelija vastaa omien muistiinpanojensa mukaisesti. (mt., 38.) Kuvatusta tilanteesta puuttuisi kokonaan haastattelutilanteelle ominainen vuorovaikutus.

Puolestaan Jouni Tuomi & Anneli Sarajärvi (2018) kokevat, että haastattelukysymykset olisi hyvä lähettää etukäteen haastateltaville, jotta he pääsevät tutustumaan paremmin tutkittavaan aiheeseen ja pystyvät siten antamaan mahdollisimman paljon tietoa haastattelutilanteessa. Kysymysten lähettäminen etukäteen on suositeltavaa myös tutkimuseettisistä näkökulmasta, eli haastateltavat tietävät mihin ovat lupautumassa. (mt., 85–86.) Oman tutkielmani kohdalla lähetin haastattelukysymykset etukäteen haastateltaville, jotta he pääsivät tutustumaan niihin ennakkoon. Koen, että haastattelukysymysten lähettäminen etukäteen tukee haastateltavien itsemääräämisoikeutta ja tutkimuksen eettisyyttä.

Haastattelun yksi etu on sen joustavuus. Haastattelija voi toistaa ja selventää kysymyksiä, vaihtaa tarvittaessa kysymysten järjestystä sekä oikaista väärinymmärryksiä. (mt., 85.) Erietyisesti aloittelevana tutkijana, jolla ei ole vielä paljon tietoa tutkittavasta aiheesta ja siksi tarkkojen kysymysten asettaminen on hankalaa, on haastattelun tarjoama joustavuus iso etu. Haastattelutilanteessa haastateltavat saattoivat kysyä minulta tarkennuksia kysymyksiin, jos he eivät heti saaneet kysymyksestäni kiinni. Pystyin myös itse pyytämään haastateltavia tarkentamaan kertomaansa. Toisaalta teemahaastattelun puolistruktuurisuus toi hyvää tasapainoa, sillä tietynlainen rakenne haastattelussa on pakko olla. Pystyin aina turvautumaan rakenteeseen keskustelun suuntaamisessa, sillä avoin keskustelu voi joskus edetä sivupoluille, joista ei välttämättä ole hyötyä tutkielman kannalta.

Haastattelutilanne on vuorovaikutustilanne, joka rakentuu luottamuksellisuuden, arvostuksen ja kunnioituksen pohjalle (Kananen 2017, 91). Haastattelijan on osoitettava kiinnostusta ja kuuntelemista haastateltavan sanomisiin. Myös empaattisuutta haastateltavaa kohtaan olisi hyvä osoittaa erityisesti silloin, kun aiheena ovat henkilökohtaiset ja sensitiiviset asiat. Haastattelijan tulee kuitenkin huomioida se, ettei tule reaktioillaan ottaneeksi kantaa tapahtuneeseen ja haastateltavan tekemiin ratkaisuihin. (Hyvärinen 2017, 30, 33.) Koska aiheeni oli minulle lähtökohtaisesti erittäin mielenkiintoinen, kiinnostus ja kuunteleminen tulivat luonnostaan haastattelutilanteessa. Pysin pitämään silti aktiivisesti mielessä roolini tutkijana ja pitämään reaktioni suhteellisen neutraaleina sensitiivisissä aiheissa, jotta en ottaisi kantaa haastateltavien esittämiin näkökantoihin. Lisäksi en ole itse vanhempi enkä äiti, jolloin minulla ei ole kokemusta eikä tunnelatausta tutkittavaan aiheeseen. Ajattelen, että tällöin riski kannanottoihin tai ristiriitoihin on pienempi verrattuna tilanteeseen, jos minulla olisi lapsia ja kokemusta äitiydestä. Kuitenkaan täysi neutraalius ei koskaan ole tutkimusprosessissa mahdollista.

Haastattelijan roolista ja aktiivisuudesta haastattelutilanteessa on olemassa eriäviä näkökantoja. Osa tutkimuskirjallisuudesta suosittelee haastattelijan aktiivista roolia, eli haastattelijan on hyvä reagoida haastateltavan kertomaan ja osoittaa siten kuuntelevansa. Haastattelijan aktiivisuus ja eläytyminen luo haastattelutilanteesta luontevamman ja voi saada siten haastateltavan kertomaan avoimemmin omista kokemuksista. Kuitenkin riskinä on tuolloin, että haastattelijä käytöksellään tahattomasti ohjaa haastateltavan kertomaan tiettyjä asioita, jotka myötäilevät haastattelijan hypoteeseja. Kun haastattelijä kontrolloi omaa osallisuuttaan, hän pyrkii minimoimaan omaa mahdollista vaikutusta haastateltavaan ja saamaan siten mahdollisimman luotettavan aineiston. (Hyvärinen 2017, 30; Kananen 2017, 104; Ruusuvuori & Tiittula 2017, 56; Eskola, Lähti & Vastamäki 2018, 28.)

Haastattelijan passiivisuus ja neutraalius voivat minimoida vuorovaikutusta ja siten luottamuksen rakentumista haastattelutilanteessa, jolloin haastateltava voi tuntea olonsa esimerkiksi epämukavaksi ja kiusaantuneeksi. Tällöin aineisto voi mahdollisesti jäädä suppeaksi ja yksipuoleiseksi. Yritinkin haastattelutilanteissa olla aktiivinen ja eläytyvä tilanteen niin salissa. Annoin haastateltavien aluksi kertoa oman näkemyksensä aiheesta ja tarkensin vastauksia tarpeen mukaan ennen kuin kerroin lyhyesti omia havaintojani aiheesta. Ajattelen, että näin sain haastateltavilta heidän aitoja näkemyksiä aiheesta ilman myötäilyä minun

omiin näkökantoihini. Toisaalta omien havaintojen lyhyt esittely herätti osassa haastateltavista uusia ajatuksia ja pohdintoja aiheesta, jotka syvensivät haastattelua.

Kaiken kaikkiaan olin tyytyväinen tekemiini haastatteluihin ottaen huomioon, että kyseessä on minun ensimmäinen pro gradu -tutkielma haastatteluineen. Jälkikäteen saatoin harmittella, että tietyssä tilanteessa olisin voinut kysyä lisäkysymyksiä tai tarkentaa haastateltavan vastausta, mutta nämä ovat kehityskohteita tulevaisuutta ajatellen. Erittäin tyytyväinen olin kuitenkin innokkaisuuteen haastateltaviini, joista jokainen oli edellistään puheliaampi ja pohtivampi, jolloin jokainen haastattelukin oli edellistään pidempi. Ensimmäinen haastattelu oli kestoltaan 30 minuuttia, kun taas viimeisellä haastattelulla oli pituutta jo noin 70 minuuttia. Vaikka haastatteluiden edetessä ja rohkeuden kasvaessa saatoin kommentoida ja keskustella enemmän haastateltavien sanomisista, en kuitenkaan kasvattanut omaa osallisuuttani niin paljoa, että se selittäisi haastatteluiden pituuden kasvamista.

3.3 Aineiston analyysi

Haastattelujen jälkeen litteroin eli kirjoitin puhtaaksi nauhoitteet. Haastattelujen litterointi on analyysin kannalta tärkeä vaihe, koska tällöin tutkija pääsee tutustumaan omaan aineistoon ja ottamaan etäisyyttä haastattelutilanteeseen (Ruusuvuori & Nikander 2017, 437). Litteroinnin aikana pystyin objektiivisemmin tutkimaan käytyä haastattelutilannetta ja huomaamaan kehittämiskohteet, kuten hetket, joissa olisin voinut esimerkiksi tarkentaa haastateltavan kertomaa. Lisäksi huolenaiheet haastateltavan ohjaamisesta tiettyyn vastaukseen hälventyivät, kun haastattelutilanteen pystyi jälkikäteen kuuntelemaan nauhalta.

Nauhoitteita haastatteluista syntyi noin 285 minuutin verran ja litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 75 sivua. Teemahaastattelemalla kerätty aineisto on usein laaja, sillä keskustelussa voidaan edetä aiheen pinnallisesta käsittelystä aina syvälliselle tasolle (Hirsjärvi & Hurme 2001, 135), minkä lisäksi keskustelu voi edetä pitkillekin sivupoluille alkuperäisestä aiheesta. Aineiston paljous voi tehdä analyysivaiheesta mielenkiintoisen ja mukaansa vievän, mutta toisaalta riskinä on työläys ja haasteellisuus (mt., 135).

Keskityin haastattelujen litteroinnissa vain puheen sisältöön, sillä hyödynsin tutkimukseni analyysissa sisällönanalyysia enkä esimerkiksi keskusteluanalyysia, jossa on tärkeää

litteroida muun muassa tauot, äänensävyt ja äänenvoimakkuudet. Kun litteroinnissa keskittyy asiasisältöön, tällöin minipalautteet, tauot, päällekkäispuhunta ja äänensävyt voidaan jättää merkitsemättä. (Ruusuvuori & Nikander 2017, 430, 433.) Litteroidun aineiston pohjalta voidaankin aina tavoittaa vain osa haastatteluhetken informaatiosta (Ruusuvuori 2010, 427). Keskittyessäni litteroinnissa asiasisältöön, tiedostin sen, että osa haastattelutilanteen informaatiosta jää tavoittamatta. Jos olisin valinnut tarkemman litterointitavan tai jopa haastatteluiden videoimisen, olisin varmasti saanut enemmän informaatiota tutkielmaani. Asiasisältöön keskittyminen litteroitaessa oli tietoinen päätös, jota perustelen rajallisella aikaresursilla ja omalla kokemattomuudella. Sisällönanalyysi, joka pohjautuu litteroituun asiasisältöön, on kokemattomalle ensikertalaistutkijalle varmempi tapa edetä sekä ajallisesti nopeampi toteuttaa.

Litterointia saatetaan pitää usein helppona ja mekaanisena osuutena, joka vaatii vain pitkää keskittymiskykyä ja hyviä istumalihaksia. Litterointi ei kuitenkaan ole näin yksinkertaista vaan tutkija suorittaa ensivaiheen tulkintaa litteroinnin aikana: mikä on relevanttia tietoa ja mikä ei tutkimusaiheen näkökulmasta. Toisin sanoen litteroitu aineisto on jo kertaalleen analysoitu versio haastattelusta. (mt., 427–428.) Havaitsinkin tekevänä alkuvaiheen tulkintaa litteroidessa, sillä pohdin koko ajan mielessäni, että mikä tieto on tärkeää ja olennaista tutkielmani kannalta, jota kannattaa laittaa ylös muistiin. Tämä saattoi vaikuttaa myös litterointitarkkuuteeni, sillä relevantin tiedon kohdalla kuuntelin äänitteen useaan kertaan ja litteroin erittäin tarkasti täytesanatkin.

Litteroinnin jälkeen pääsin tekemään aineiston sisällönanalyysia. Termille sisällönanalyysi on olemassa useita eri määritelmiä riippuen valitusta näkökulmasta. Tuomi ja Sarajärvi (2018, 103) kuvaavat sisällönanalyysia väljänä teoreettisena viitekehyksenä, jolla tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen aineistojen analysointia. Puolestaan Kristina Boréusin ja Göran Bergströmin (2012) mukaan sisällönanalyysia käytetään silloin, kun aineistosta halutaan määritellä jotain, eli laskea tai mitata tietyn asian esiintyminen tekstissä. He kuitenkin erottavat toisistaan määrällisen ja laadullisen sisällönanalyysin, joista jälkimmäisessä ei välttämättä lasketa mitään vaan tehdään monimutkaisempia tulkintoja analysoitavasta aineistosta. (mt., 50.) Tuomi ja Sarajärvi (2018) argumentoivat, että sisällönanalyysi tulisi erottaa sisällön erittelystä, joka on aineiston kvantitatiivista kuvausta, kun taas sisällönanalyysi on aineiston sanallista kuvaamista. Sisällönanalyysissa voidaan kuitenkin

hyödyntää sisällön erittelyä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119.) Boréusin ja Bergströmin (2012) määritelmä sisällönanalyysille vastaakin siis enemmän sisällön erittelyn määritelmää.

Hyödynsin aineistoni analyysissa *sisällönanalyysia*, jonka määrittelen Tuomen & Sarajärven (2018) mukaan väljäksi teoreettiseksi viitekehyykseksi kirjoitettujen aineistojen analysoinnissa. Sisällönanalyysia voidaan toteuttaa useasta eri näkökulmasta. Tarkemmin kuvailtuna hyödynsin oman tutkielmani kohdalla *teoriaohjaavaa sisällönanalyysia*, jossa tutkielman teoreettinen osa toimii analyysin apuna, mutta analyysi ei pohjautu suoraan teoriaan. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin tarkoituksena ei ole testata aikaisempia teorioita vaan löytää uusia näkökulmia. Tutkijan ajatusprosessissa vaihtelevat tuolloin aineistolähtöisyys ja valmiit teoreettiset mallit tutkittavasta aiheesta. (mt., 109.) Muodostin tutkielmalleni teoreettisen viitekehyyksen tarkastelemalla perheneuvolaa, vanhemmuutta ja äitiyttä sekä refleksiivisyyttä ja hiljaista tietoa. Tämä viitekehys toimi apuna aineiston läpikäynnissä erityisesti aloitusvaiheessa, kun aineisto oli vielä jäsentymätön.

Lähtökohtaisesti fenomenologisessa tutkimuksessa ei hyödynnetä teoreettisia viitekehyyksiä siinä mielessä, että tutkimusta ohjaisi tietoisesti ennalta asetettu teoreettinen malli. Toisin sanoen fenomenologinen tutkimus suosii aineistolähtöisiä analyysitapoja. Tiukan teoreettisen viitekehyyksen nähdään estävän tutkittavan ihmisen kokemusmaailman tavoittamisen. (Laine 2018, 36–37.) Tämän takia valintani soveltaa teoriaohjaavaa sisällönanalyysia voidaan nähdä olevan ristiriidassa fenomenologisen tutkimustavan kanssa. Tutkimus ei kuitenkaan voi koskaan alkaa tyhjästä, joten myös fenomenologiselle tutkimukselle on asetettava joitain teoreettisia lähtökohtia (mt., 37) ja tällä argumentilla perustelen valintaani teoriaohjaavasta sisällönanalyysista. Jos tutkijana en tietäisi valitsemastani aiheesta mitään, en todennäköisesti osaisi edes esittää relevantteja kysymyksiä haastateltaville. Tämä puolestaan heijastuisi aineiston, analyysin ja tulosten laatuun. Lisäksi teoriaohjaava sisällönanalyysi alkaa aineistolähtöisesti ja vasta analyysiprosessin loppupuolella asia linkitetään tutkimuksen teoriaan (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133), minkä takia pidän teoriaohjaavaa sisällönanalyysia sopivana metodina fenomenologiseen tutkimustapaan.

Aloitin sisällönanalyysin perehtymällä litteroituun aineistooni lukemalla sitä useaan otteeseen läpi. Tein samalla merkintöjä aineistoon esimerkiksi tutkimuskysymysten kannalta olennaisten tai muuten mielenkiintoisten ilmausten kohdalla. Tämän jälkeen aloitin aineiston *redusoinnin* eli pelkistämisen, jossa aineistoa tiivistetään ja pilkotaan osiin. Samalla

aineistoa karsitaan ja erotetaan olennainen epäolennaisesta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123.) Pohjimmiltaan analysoinnissa on kyse tiivistämisestä, jolloin aineiston keskeiset asiat yksinkertaistetaan ja nostetaan esiin haastatteluista (Eskola 2007, 44). Hyödynsin redusoinnissa Excel-taulukkoja. Kuviossa 5 on ote tekemästani redusoinnista liittyen äitiyden huolenaiheisiin. Aluksi etsin litteroidusta aineistosta ilmaisuja, joissa haastateltavat kertoivat äitiyden mukana tulevasta huolenaiheista. Kasasin kaikki ilmaiset Excel-taulukkoon, jonka jälkeen pelkistin jokaisen ilmaisen muutamalla sanalla. Yksi alkuperäinen ilmaus saattoi sisältää useita pelkistettyjä ilmauksia. Pelkistettyjen ilmausten tekeminen helpotti huomattavasti aineiston jäsentämistä, sillä haastatteluissa käyty keskustelu tuotti laajoja ilmauksia, joiden suora hyödyntäminen olisi ollut työläämpää kuin pelkistettyjen ilmausten.

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus
<i>”Jos lasten elämässä on semmoisia asioita, mitkä heistä tuntuu hankalalta, joihin ei ite voi vaikuttaa. Esimerkiksi ei oo kaverei-, tai voi olla kavereita, mutta ne kaverit ei vaikka oo saatavilla tai voi olla, että kaipais enemmän jonku kaverin kanssa olemista tai toivois, että se kaveri hakis ulos ja minä en voi sitä hänen puolesta päättää.”</i>	Lapsen elämässä haasteita Kykenemättömyys vaikuttaa lapsen haasteisiin Lapsen kaverisuhteiden ongelmat

Kuvio 5 Aineiston redusointia

Seuraavana vaiheena oli aineiston *klusterointi* eli ryhmittely. Klusteroinnissa on tarkoituksena etsiä keskenään samankaltaisia teemoja ja pelkistettyjä ilmauksia, ja yhdistellä niitä luokiksi, joista muodostuu alaluokkia. Alaluokalle annetaan nimi, joka kuvaa sen alle luokiteltuja pelkistettyjä ilmauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124.) Klusterointi perustuu analyysiyksiköiden joukossa oleville yhteneväisyyksille, joita pidämme intuitiivisesti merkityksellisinä. Klusterointi on operationalisointia, jossa muodostetaan havainnollistettavia kokonaisuuksia asioista, joilla on samanlaisia merkityksiä samalla erottaen ne asioista, joilla ei ole yhtäläisyyksiä. (Krippendorff 2019, 212–213.) Kuviossa 6 on ote suorittamastani klusteroinnista. Olen yhdistellyt samanlaisia pelkistettyjä ilmauksia yhteen ja luonut niistä alaluokat nimeltään ”Lapsen sosiaaliset suhteet” ja ”Lapsen terveys”.

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Lapsen kaverisuhteiden ongelmat Lapsen riidat kavereiden kanssa	Lapsen sosiaaliset suhteet
Lapsen sairastuminen Lapsen terveysongelmat Lapsen kehityksen haasteet Haasteellinen synnytys	Lapsen terveys

Kuvio 6 Aineiston klusterointia

Kuvioissa 7 ja 8 on hahmotelma, kuinka olen jatkanut aineiston klusterointia eteenpäin yhdistelemällä alaluokkia yläluokiksi ja sen jälkeen *abstrahoinut* eli käsitteellistänyt aineistoa. Yläluokkien ja pääluokkien yhteydessä tulee esiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin erikoisuus. Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aluksi aineiston ehdoilla, mutta yläluokkien kohdalla analyysiin liitetään tutkimuksen teoriaan eli aiheesta jo tiedettyyn (Tuomi & Sarajärvi 2018, 133). Toisin sanoen, korkeampien luokkien termit tulevat valmiina teoreettisesta viitekehyksestä, jolloin niitä ei luoda suoraan aineistosta käsin. Kuviossa 7 yläluokka ja pääluokka tulevat tutkielman teoreettisesta viitekehyksestä, jossa olen perehtynyt äitiyden kaksijakoisiin eli ambivalentteihin tunteisiin. Kuviossa 8 olen jatkanut abstrahointia pidemmälle yhdistämällä haastatteluissa esiin tulleet kertomukset ambivalenteista tunteista ja rooliodotuksista, ja luomalla yhdistävän luokan nimeltään äitiyden kokemukset.

Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
Lapsen sosiaaliset suhteet Lapsen terveys	Huolenaiheet	Ambivalentit tunteet
Lapsen kasvu ja kehitys Yhteinen tekeminen	Ilonaiheet	

Kuvio 7 Aineiston abstrahointia

Yläluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Huolenaiheet Ilonaiheet	Ambivalentit tunteet	Äitiyden kokemukset
Toiminnalliset odotukset	Rooliodotukset	

Kuvio 8 Aineiston jatkoabstrahointia

Sisällönanalyysia tehtäessä on omat haasteensa. Sisällönanalyysin ongelmana pidetään usein keskeneräisyyttä, sillä monissa sisällönanalyysissä hyödyntäneessä tutkimuksissa aineisto on järjestetty ja luokiteltu, mutta johtopäätökset on jätetty tekemättä. Toisin sanoen järjestetty aineisto on esitetty tutkimustuloksena. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117; Ruusuvaori, Nikander & Hyvärinen 2010, 19.) Aineiston analyysivaiheessa haastatellun kertomaa ei voi ottaa tutkimustulokseksi ilman tulkintaa (Kananen 2017, 90). Luulen, että monelle aloittelevalle tutkijalle on tyypillistä, että aineiston sisällön luokittelu onnistuu helposti, mutta itse tulkinta voi jäädä vähäiseksi tai se puuttuu kokonaan. Myös minun oli kiinnostava huomiota oman tutkielmani kohdalla analyysin, eli tulkintojen ja johtopäätösten tekemiseen eikä pelkästään aineiston erittelyyn ja luokitteluun.

Halusin tällä tutkielmallani antaa haastattelemilleni sosiaalityöntekijöille mahdollisimman paljon ääntä aineiston käsittelykappaleissa, mikä näkyy suurena määränä aineistoesimerkkejä. Vastaavanlaista tutkimusta sosiaalityöntekijöiden äitiydestä ja äitiyden ja perheneuvolatyön välisestä suhteesta ei ole vielä olemassa, minkä takia koin tärkeäksi antaa haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kertomalle mahdollisimman paljon tilaa analyysikappaleissa suhteessa omaan ääneeni. Toisaalta valintani antaa paljon tilaa haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden äänelle vei mahdollisesti rohkeutta tuoda esiin omia tulkintoja ja johtopäätöksiä.

Tutkijan paikkani suhteessa graduni aiheeseen oli kaksijakoinen, sillä olin puoliksi sisällä tutkimusaiheessani. Minulta löytyy kokemusta perheneuvolan sosiaalityöntekijän työstä, mutta äitiyden kokemukset minulta puuttuvat. Pohdin tämän vaikutusta erityisesti aineiston analysoinnissa, sillä tutkijan omat kokemukset vaikuttavat pakostakin siihen, miten hän ymmärtää haastateltavia (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 18, 192). Kokemukseni perheneuvolatyöstä voivat auttaa esimerkiksi ymmärtämään ja hahmottamaan haastateltavien esittämää tietoa työnteosta, mikä puolestaan helpottaa tiedon analysointia. Toisaalta riskinä on se, että minun ja haastateltavien käsitykset voivat erota todellisuudessa paljonkin toisistaan. Toisaalta ymmärtämisen ongelma on ikuinen, sillä koskaan ei voi olla varma, onko toista ihmistä ymmärtänyt täysin samanlailla. Tärkeintä on kuitenkin, että yrittämistä ei saa lopettaa. (Kortteinen 2005.)

Tutkielmaa tehdessä mietin lisäksi oman sukupuolen merkitystä aineiston analysoinnissa. Lähtökohtaisesti ajattelin, että koska itselläni ei ole omaa kokemusta äitiydestä, minulla ei myöskään olisi ennakoasetelmia, jotka voisivat vaikuttaa analysointiin. Toisaalta äitiys

määrittelee paljon naiseutta, ja lapseton nainen on aina tytär omalle äidilleen ja siten hänellä on myös jonkinlainen suhde äitiyteen (Virokannas & Väyrynen 2015, 9). Vaikka en omaa henkilökohtaista kokemusta äitiydestä, se ei tarkoita, ettenkö olisi sisäistänyt tietynlaisia kulttuurisesti värittyneitä mielikuvia ja odotuksia äitiydelle. Tulkitsen haastateltavien sanomisia tietynlaisen näkökulman läpi, joka on ehkä erilainen verrattuna tilanteeseen, jossa samaa aineistoa tulkitsisi miespuoleinen henkilö. Äitiyden määrittelyt määrittävät paljon naiseutta ja siten myös minua tutkijana. Vaikka tutkijana pyrin objektiiviseen ja neutraaliin tulkintaan, katson silti aineistoa pienellä ennakko-oletuksella oman sukupuoleni takia. Toisaalta voiko tutkija koskaan olla täysin ennakkoluuloton, neutraali ja objektiivinen tulkinnoissaan? Oma vastaukseni on ei, sillä kukaan meistä ei elä tyhjiössä. Tärkeintä on tiedostaa ja tunnustaa avoimesti omien ajatusten taustalla olevat tekijät.

3.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Eettisyys on hyvin tärkeä periaate, joka kulkee mukana koko tutkimuksen tekoprosessin. Jo heti tutkimuksen alussa, kun tutkimusaihetta ja -kysymyksiä muotoilee, on otettava eettiset kysymykset huomioon ja niihin tulee kiinnittää huomiota aina tutkimuksen raportointi- ja julkaisuvaiheisiin saakka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on julkaissut hyvästä tieteellisestä käytännöstä ohjekirjan, jota tulee noudattaa kaikessa tutkimuksessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan rehellisyyttä, huolellisuutta, tarkkuutta, vastuullisuutta ja avoimuutta tulee noudattaa koko tutkimustyön ajan: suunnittelussa, aineistonkeruussa, tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa. Tietosuojaa koskevat kysymykset tulee myös huomioida. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6–7.) Nämä ovat yleisiä periaatteita, joita pyrin noudattamaan parhaan mahdollisen kykyäni mukaan koko tutkimusprosessin ajan.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on lisäksi julkaissut ihmisiin kohdistuville tutkimuksille omat eettiset periaatteet, jotka on jaettu seitsemään alalukuun: yleiset eettiset periaatteet, tutkittavan kohtelu ja oikeudet, alaikäinen tutkittavana, vajaakykyinen henkilö tutkittavana, henkilötietojen käsittely tutkimuksessa, yksityisyyden suoja tutkimusjulkaisuissa ja tutkimusaineistojen avoimuus (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7–13). Näistä periaatteista viisi koski omaa tutkimustani, sillä tutkimukseni kohderyhmä ei kohdistunut lapsiin tai vajaakykyisiin henkilöihin. Ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa on tärkeää kunnioittaa

tutkittavien ihmisarvoa, itsemääräämisoikeutta ja laissa säädettyjä oikeuksia. Suostumus tutkimukseen osallistumisesta tulee aina perustua riittävään tietoon ja vapaaehtoisuuteen. Tutkittavia tulee kohdella arvostavasti ja kohteliaasti, minkä lisäksi tutkimustulokset tulee kirjoittaa tutkittavia kunnioittaen. Tarpeettoman haitan aiheuttamista tutkittaville ja heidän yhteisöilleen on vältettävä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7–13.)

Oman tutkielmani kohdalla toteutin aineistonkeruun yksilöteemahaastatteluilla, jotka äänitettiin litterointia varten. Haastattelun eettisyyttä voi huomioida siten, että haastateltaville kerrotaan, mistä tutkimuksessa on kyse ja miten haastatteluja käytetään sekä säilytetään. Haastatteluun osallistuvalle pitää kertoa lisäksi, että hän voi kieltäytyä haastattelusta tai keskeyttää haastattelun koska tahansa. (Hyvärinen 2017, 32.) Erityisesti haastateltavien informointi tutkimuksesta ja anonymiteetin kunnioitus ovat tärkeitä eettisyyden sekä tietosuojan kannalta (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 413). Kartoitin haastatteluun halukkaita esittelykirjeellä (Liite 1), jossa kerroin muun muassa aineistokeruumenetelmästä, äänittämisestä, aineiston käytöstä, säilyttämisestä ja tuhoamisesta sekä vapaaehtoisuudesta ja anonymiteetistä. Tämän lisäksi ennen jokaista haastattelua kertosin kyseiset asiat ja varmistin, että haastattelun suorittaminen sopii vielä haastateltavalle.

Edellä mainittuja asioita voidaan pitää teknisinä seikkoina, joita noudatetaan aina tieteellistä tutkimusta tehtäessä. Näiden lisäksi haastattelun eettisyyteen kuuluu esimerkiksi haastateltavan kunnioitus ja kohtaaminen ihmisenä eikä tietolähteenä (Hyvärinen 2017, 33, 39; Kananen 2017, 91). Haastateltavaa ei pidä ajatella passiivisena tietopankkina, jota voi hyödyntää omaksi eduksi vaan hänen ihmisarvonsa on tiedostettava ja kunnioitettava. Koen kunnioittavani haastateltavia ja heidän ihmisarvoon luonnostaan, sillä teen pro gradu -tutkielman itseäni ja omaa oppimistani varten. Olen aidosti kiinnostunut valitsemastani aiheesta ja halukas kuulemaan haastateltavien kokemuksia äitiydestä ja sen vaikutuksesta perheneuvolatyöhön. Ajattelen, että mahdollisuus haastateltavien vähäiseen kunnioittamiseen on suurempi, jos tutkielman aihe ei ole riittävän kiinnostava tutkijasta.

Suoritettuani haastattelut litteroin äänitteet, minkä jälkeen hävitän nauhoitteet. Eettisyyden kannalta litteroinnissa on tärkeä muistaa anonymisoida haastateltavaan liittyvät tunnistetiedot, joita haastattelun aikana on voinut tulla esille. Tällaisia ovat esimerkiksi nimi, paikkakunta ja kolmannet osapuolet. Anonymisoinnin voi suorittaa kolmella erilaisella tavalla: poistamalla, muuttamalla tai kategorisoimalla. Poistamisella viitataan tunnistetietojen

hävittämiseen litteroinneissa ja äänitallenteiden tuhoamiseen. Muuttamisessa haastateltavan tunnistetieto muutetaan toiseksi. Kategorisoinnissa puolestaan tietoja karkeistetaan yleisemmiksi. (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 419.) Suoritin anonymisoinnin käyttäen kaikkia kolmea esiteltyä tapaa riippuen siitä, mitä oli mahdollista hyödyntää. Lähtökohtaisesti päädyin poistamaan tunnistetietoja, mutta aina poistaminen ei ollut mahdollista, koska se olisi vaikeuttanut litteroidun aineiston lukua. Tällöin päädyin joko muuttamaan tai kategorisoimaan tietoja. Kun aineisto anonymisoidaan, henkilörekisteriä ei muodostu (Ruusuvuori & Nikander 2017, 438).

Laadullisen tutkimuksen tunnettuina eettisinä haasteina on pidetty arvioitavuuden, luotettavuuden ja yleistettävyyden ongelmaa. Emme koskaan voi olla varmoja, että tutkija on tavoittanut juuri ne merkitykset, joita haastateltavat ovat yrittäneet kertoa. Tutkimuksen tulokset ovat aina projektio tutkijan omista kokemuksista liittyen aineistoon. (Kortteinen 2005.) Eettinen haastattelu tunnistaa sen, että haastateltavan kokemaa voi ymmärtää aina vain osittain (Hyvärinen 2017, 33). Ymmärtäminen on ongelmana ikuinen eikä siihen ole toistettavissa olevaa ratkaisua, mutta yrittämistä ei kuitenkaan saa lopettaa. Ymmärrämme niitä ihmisiä niin kuin ymmärrämme, sikäli kuin ymmärrämme, tilanteissa, joissa ymmärrämme. (Kortteinen 2005.) Tiedostin tutkimusaiheeni valittua, että voin ymmärtää haastateltavia vain sen verran kuin pystyn. Todennäköisesti henkilökohtainen kokemus tutkittavasta aiheesta voisi auttaa ymmärtämisessä, mutta toisen ihmisen kokemusta ei kuitenkaan koskaan voi täysin ymmärtää, sillä jokainen kokemus on uniikki.

Kun yritämme ymmärtää muita, tulokset voivat olla osittain vinoja, mutta jos aineistossa on toistettavuutta, tutkimuksen luotettavuutta voidaan tämän varassa arvioida (mt.). Jokainen meistä kokee maailman uniikisti ja yksilöllisesti, mutta saman yhteisön jäsenet voivat olla hyvinkin samanlaisia piirteiltään ja tavoiltaan kokea maailmaa. Siksi yksilöiden kokemuksia tutkittaessa on mahdollista paljastaa jotain yleisesti koettua ja jaettua (Laine 2018, 32), jos aineistosta löytyy samanlaisia toistuvia vastauksia eri henkilöiltä. Laadullinen tutkimus voi siis olla luotettavaa, yleistettävää ja arvioitavaa, jos tutkimus tehdään objektiivisesti ja laadukkaasti eettisiä periaatteita noudattaen.

Koko tutkimusprosessin ajan olen käynyt eettistä pohdintaa tekemistäni valinnoista, että en tulisi loukanneeksi haastateltaviani. Haastateltavien oikeuksia ei pidä loukata (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7), mutta liiallinen suojeleminen voi johtaa tulosten

vääristymiseen (Mäkelä 2005). Tasapainottelu haastateltavien kunnioittamisen ja tulosten oikeellisuuden välillä oli haasteellista. Pohdin esimerkiksi pitkään, merkitsenkö haastateltavien lainauksia merkeillä H1, H2 ja H3, kuten useissa muissa tutkimuksissa tehdään. Mietin, että voisiko merkitseminen johtaa haastateltavien tunnistamiseen. Tein kuitenkin anonymisoinnit asianmukaisesti ja vain haastateltavat itse voivat tunnistaa itsensä, joten siksi päädyin lopulta tekemään merkinnät. Jos en olisi merkinnyt aineistoesimerkkejä, ne eivät välttämättä olisi olleet tasapainossa, sillä merkitsemättöminä tietyn haastateltavan puhe olisi voinut korostua liikaa tuloksissa ja samalla tulosten oikeellisuus voitaisiin kyseenalaistaa. Tutkijana oma varovaisuuteni ja arkuuteni olivat välillä tuottaa isoja haasteita tutkimusprosessille.

Jokaisen yksittäisen haastateltavan kunnioittamisen lisäksi pohdin graduni ryhmätason vaikutuksia. Tutkimuksen on aina vältettävä aiheuttamasta tarpeetonta haittaa tutkimukseen osallistuville ja heidän edustamilleen yhteisöille (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8). Sosiaalitutkimuksella on aina ryhmätason vaikutuksia, jotka on otettava huomioon, mutta ryhmätason huolenpito ei saisi johtaa epäselvään ja suurpiirteiseen raportointiin (Mäkelä 2005). Tutkielmani ryhmätasona voidaan pitää perheneuvolaa ja siellä työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä. Vaikka tutkielmani haastattelujoukko on pieni, kuusi sosiaalityöntekijää Pohjois-Suomesta, gradullani voi olla laajemman tason vaikutuksia muihin perheneuvoloihin ja heidän työntekijöihin. Murehdin välillä, että uskallanko käyttää tiettyä aineistoesimerkkiä, sillä osa haastateltavien kertomista kokemuksista oli hyvin sensitiivisiä ja henkilökohtaisia. Pohdin myös, että miten saisin ajatukseni ja pohdintani muotoiltua kunnioittavasti, jotta en tulisi kirjoittaneeksi mitään leimaavaa, jolla voisi olla vaikutusta mielikuviin äitiydestä ja/tai perheneuvolainstituutista. Valitsemani gradunaihe on monille ihmisille hyvin henkilökohtainen ja sensitiivinen, mikä vaati minulta tutkijanakin erittäin sensitiivistä otetta, jota koen oman varovaisuuteni ja arkuuteni tukeneen. Riskinä kuitenkin oli aina epäselvä ja suurpiirteinen raportointi. Jouduin siis koko tutkielman ajan käymään tasapainottelua selkeän raportoinnin ja oman varovaisuuteni välillä.

4 ÄITIYDEN KOKEMUKSET

4.1 Äitiyden tunnekokemukset

Kaikkia haastatteluita yhdistävä teema oli äitiyden kokemusten *ambivalenttius* eli kaksijakoisuus, jota on todennettu muissakin tieteellisissä tutkimuksissa (ks. esim. Jokinen 1996; Sevón 2009; Kivijärvi ym. 2009; Terävä & Böök 2018). Oman tutkielmani kohdalla äitiyden kaksijakoisuus näyttäytyi heti aineiston alkumetreillä, sillä lähtökohdat äitiyteen olivat erilaiset (ks. myös Kelhä 2009, 47–48). Osa haastateltavista oli tiennyt aina haluavansa äidiksi, kun taas osa oli kokenut, ettei heistä ehkä olisi äideiksi. Halua synnyttää, tulla äidiksi ja elää äitinä voidaan nimittää äitimisen haluksi, joka syntyy muistoista ja kulttuurisista odotuksista sekä tietoisista ja tiedostamattomista samaistumisista että kieltäytymisistä äitiyden kuvauksiin (Jokinen 1996; Jokinen 2004). Osa haastatelluista oli nähtävästi samaistunut äitiyteen liittyviin odotuksiin ja kuvauksiin helposti, kun taas osalle samaistuminen ei ollut yhtä helppoa vaan oli vaatinut enemmän aikaa ja kypsytelyä.

H3: ”Sehän on ollu omassa elämässä semmonen, mitä on tiennyt, että haluaa aina äidiksi. Se merkitsee kyllä paljon.”

H4: ”Mä olin sitä mieltä, että mä en todellakaan halua lapsia ja siis mä olin pitkään jopa sitä mieltä, että mä en tykkää lapsista ja mä olin pitkään sitä mieltä, että mä en ole äiti-ihminen ollenkaan, et mä en ole sellanen. Mut sitten taas sanotaanko näin, että luonto ajo tikanpojan muuhun”

Äidiksi tuleminen on aina käännekohta elämässä, jota reflektoidaan halun ja järkipärisyyden kautta. Reflektoitavia asioita ovat usein taloudellinen tilanne, työtilanne, parisuhde, asuolosuhteet ja oma vastuullisuus sekä halu ja kypsyys äidiksi. (Sevón 2009, 26–28, 72–73, ks. myös Kelhä 2009, 48.) Haastateltavat kuvailivatkin äitiyden olleen käännekohta elämässä, joka oli vaatinut paljon kasvamista ihmisenä. Vaikka alkumatka äitiyteen oli jokaiselle haastateltavalle erilainen, äitiyttä ja lapsia pidettiin kuitenkin elämän merkityksellisimpänä asiana.

H5: ”Se on minulle hyvin tärkeä asia. Mä tulín aika iäkkäällä iällä vanhemmaksi ja äidiksi ja se on ollu mun elämässä semmonen käännekohta”

Äitiyden ambivalenttius näkyy erityisesti tunteiden kaksijakoisuutena ja ristiriitaisuutena. Esimerkiksi Jokisen (1996, 26) väitöskirjan aineisto sisälsi kaksijakoisia tunteita äitiydestä:

osaltaan äitiys oli iloa, onnellisuutta ja nautintoa, mutta toisaalta väsymystä, yksinäisyyttä, pelkoa ja huolta. Myös Sevónin (2009), Kivijärven ja kumppaneiden (2009) sekä Terävän & Böökin (2018) tutkimuksessa vanhemmuus ja äitiys näyttäytyivät iloisena, antoisana ja merkityksellisenä asiana, mutta toisaalta vanhemmuus ja äitiys aiheuttivat kuormittuneisuutta, huolta ja syyllisyyttä. Äitiys tuottaa sekä iloa ja onnea, että huolta ja vihaa, minkä myös haastateltavat tunnustivat ja kuvailivat.

H1: ”Lapset on semmonen merkittävä sisältö elämässä ja se äitinä oleminen, - -. Ne antaa paljon sisältöä, iloa ja merkityksellisyttä, mutta myös huolta ja vastuuta.”

H2: ”Äitiyteen liittyy vielä enemmän niitä ristiriitaisia tunteita, koska se on niin itseä muuttavaa siitä alusta asti”

H4: ”Niin rakkaista ihmisiä, kun nää meidän lapsen onkin, niin ne saa meissä aikaan niitä hyviä, voimakkaita tunteita, mutta toisessa hetkessä ne saa meidät raivon valtaan”

Nousiainen (2004), Sevón (2009) & Kelhä (2009) näkevät ambivalenttien tunteiden johtuvan moraalin roolista äitiydessä. Moraali sisältää äitiyteen liitettyjä kulttuurisia ja sosiaalisia odotuksia, jotka määrittelevät hyvän äitiyden, vaikenevat äitiyden negatiivisista tunteista ja sivuuttavat äidin omat tarpeet. (Nousiainen 2004; Sevón 2009; Kelhä 2009, 48–49.) Äitiys saattaa aiheuttaa ajatuksia ja toimintaa, jotka ovat kulttuurisesti värittyneen moraalin näkökulmasta katsottuna ”väärää”, mikä johtaa ambivalenttien ajatusten ja tunteiden syntyyn, joista puolestaan koetaan häpeää ja syyllisyyttä.

H4: ”Tää lapsi on se, mitä mä olen halunnut, mut sitten se äitiys, että tätä mä en ehkä odottanut siltä, että tää on näin vaikeeta” - - ”Sitä mieltii, että tätäkö tää oikeesti on ja tästäkö mun pitäis nauttia, kun mä en nauti tästä patkän vertaa. Et mä en odottanu todellakaan, että äitiys on tätä ja se syyllisyys, mitä siinä kantaa”

Äitiys nähdään usein toivottuna ja nautinnollisena roolina, johon ei saisi kuulua kielteisiä tunteita. Jako sallittuihin ja kiellettyihin tunteisiin tehdään sen perusteella, mikä on hyväksi lapselle. (Janhunen 2008, 10.) Toisin sanoen, onko toiminta moraalisesti oikein vai väärin lapsen edun näkökulmasta (ks. Sevón 2009; Kelhä 2009). Sama tunne voi kuitenkin olla sekä sallittu että kielletty riippuen kontekstista. Esimerkiksi äidin raivon tunne on sallittu silloin, kun lasta puolustetaan muilta, mutta kielletty silloin, kun se kohdistuu omaan lapseen. (Janhunen 2008, 10.) Ajalla, paikalla ja kontekstilla voi olla suuri merkitys tunteiden ambivalenttisuudessa, eli koetaanko tietty tunne sallituksi vai kiellettyksi.

Ambivalenttien tunteiden tunnistaminen ja tunnustaminen voi olla helpottavaa. Jokinen (1996, 167) kirjoittaa oman aineistonsa pohjalta, että äidin onnellinen hetki on silloin, kun hän myöntää lasten hermostuttavan, mutta olevan kuitenkin rakkain asia maailmassa. Myös Marianne Notko & Eija Sevón (2008, 124) ovat todenneet, että yksi tapa selvitä äitiyden ambivalenssin kanssa on tarinan kertominen. Tämän vuoksi äitiyden ambivalentista luonteesta ei pidä vaieta vaan siitä täytyisi nimenomaan pystyä keskustelemaan. Samalla ambivalenttiuden aiheuttamista häpeä ja syyllisyyden tunteista voitaisiin päästä eroon.

Luokittelun haastatteluissa esille nousseet äitiyden *ilot* ja *huolet*. Huomasin luokittelun aikana, että äitiyden ilojen luokittelu oli huomattavasti vaikeampaa kuin huolien. Jokinen (1996) pohti oman aineistonsa kohdalla vähäisiä merkintöjä äitiyden iloista. Iloa ja onnea ei juuri nimeltä mainittu teksteissä vaan tekstit kuvailivat arkista toimintaa, josta huokui tasapaino, jatkuvuus ja tyytyväisyys. (mt., 162–164.) Omassa aineistossani ilon aiheita nimettiin, mutta maininnat olivat hyvin laajoja ja kirjavia. Toisin sanoen kaikesta pystyi löytämään ilonaiheita (ks. myös Janhunen & Saloheimo, 34). Ehkä äitiyden ilo on kokonaisvaltaista ja se syntyy juuri tasapainoisesta, jatkuvasta ja tyytyväisestä arjesta. Tällöin ilonaiheita on mahdollista löytää kaikesta.

Havaitsin myös, että äitiyden iloista oli hankala löytää tutkimuskirjallisuutta. Saman havainnon oli tehnyt myös Anna Moring (2013, 236), joka totesi omassa väitöskirjassaan, että tutkimuskirjallisuutta vanhemmuuden positiivisista tunteista ei juuri ole löydettävissä. Esimerkiksi ainut löytämäni suhteellisen tuore suomalainen tutkimus vanhemmuuden iloista oli Kivijärven, Röngän ja Hyväluoman (2009, 64) tekemä tutkimus, jossa vanhemmuuteen iloja mainittiin yhden tekstikappaleen verran. Vanhemmuuteen liitetään paljon kulttuurisia odotuksia ilosta, onnesta ja autuudesta (ks. Cacciatore & Janhunen 2008), mutta niiden tieteellinen tutkiminen on ollut vähäistä. Vanhemmuuteen liittyvistä kielteisistä tunteista oli puolestaan helpompi löytää tutkimuksia ja kirjallisuutta.

Haastateltavien esittämät *äitiyden ilot* liittyivät lapsen kasvuun ja kehitykseen, vuorovaikutukseen lapsen kanssa, tunteiden näyttämiseen ja äidin rooliin (ks. myös Kivijärvi ym. 2009, 64). Ilo *lapsen kasvusta ja kehityksestä* sisälsi mainintoja lapsen kasvun seuraamisesta, persoonan kehityksestä ja taitojen opettelusta. Vanhemmuuden roolikartan mukaiset huoltajan ja elämän opettajan roolit ovat keskeisessä asemassa tässä luokittelussa. Huoltajan roolissa vanhempi vastaa lapsen huolenpidosta, kuten ruuasta, unesta, puhtaudesta ja virikkeistä

(Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 24–25; Ylitalo 2011, 44), mikä luo hyvän pohjan lapsen kasvulle ja kehitykselle. Yksistään pelkkä ruuasta, unesta ja puhtaudesta vastaaminen ei edistä lapsen kasvua ja kehitystä vaan siinä vaaditaan vanhemman aktiivista toimintaa elämän opettajana. Elämän opettajan roolissa vanhempi vastaa taitojen opettamisesta, joihin kuuluu tapojen, sosiaalisten taitojen ja arkielämän taitojen opettamista sekä mallin antamista. (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 26–27; Ylitalo 2011, 48). Lapsen kasvu ja kehitys ovat sidoksissa vanhemman toimintaan, minkä takia oman toiminnan tulosta on todennäköisesti ilo seurata.

H2: ”Sen lapsen oppimisen ja kasvun ja taitojen lisääntymisen seuraaminen ja sitten ne lapsen oivallukset”

H3: ”Saa sitä omaa lasta seurailta ja kattella, ku hän oppii uusia taitoja”

H4: ”Se on ollu niin hauska huomata yksinkertaisesti se, että miten kahesta ihmisestä voi saada aikaseksi kaksi täysin erilaista, täysin melkeen niinku vastakohtia toisilleen nää persoonallisuudet”

Toinen äitiydessä iloa tuottava asia oli *vuorovaikutus lapsen kanssa*. Vuorovaikutus oli sekä keskustelua että yhteistä tekemistä lapsen kanssa (ks. myös Kivijärvi ym. 2009, 64). Luokiteluun sisältyi keskustelun osalta mainintoja muun muassa vuorovaikutuksesta lapsen kanssa, lapsen kohtaamisesta, kuuntelusta, keskustelusta, välittämisestä ja auttamisesta. Yhteiseen tekemiseen liittyi ajan viettäminen lapsen kanssa, yhteinen tekeminen, läsnäolo ja läheisyys. Tässä luokittelussa oli nähtävissä viitteitä erityisesti ihmissuhdeosaajan, mutta hiivenen myös rakkauden antajan rooleista. Vanhemmuuden roolikartan mukaisesti ihmissuhdeosaajan rooliin sisältyy keskusteleminen, kuunteleminen, ristiriidoissa auttaminen ja kannustaminen, (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 27–28; Ylitalo 2011, 47), jotka olivat haastaville merkittävä osa äitiyden iloja. Puolestaan rakkauden antajan roolissa vanhempi on lohduttaja, myötäeläjä ja suojelija (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 25–26; Ylitalo 2011, 24), jotka ovat tärkeitä tehtäviä erityisesti silloin, kun lapsi kohtaa voimakkaita tunteita herättäviä haasteita elämässään, kuten esimerkiksi kiusaamista. Lapsen kohtaamassa ongelmatilanteessa sekä ihmissuhdeosaajan että rakkauden antajan roolit yhdistyvät, kun vanhempi kuuntelee, lohduttaa, keskustelee ja myötäelää lapsen tilannetta.

H5: ”Tää lasten kanssa vuorovaikutus ja toimiminen, touhuaminen”

H6: ”Mukavat yhteiset tekemiset, mutta pelkästään myös ihan arkinen oleminen, yhdessä olo”

H1: ”Se voi olla sitä, kun menee töistä ja tekee ruokaa ja istutaan pöydän ääressä ja jutellaan, niin se voi olla aivan mahtava hetki. - - Varmaan

semmonen kohtaaminen tai lapsi kertoo jostain asioistaan ja pystyy olemaan tukena tai apuna, niin se tuo iloa”

Tunteiden näyttäminen oli kolmas haastatteluissa esiin noussut ilon aihe äitiydessä. Luokitteluun sisältyi mainintoja lapsen rakkaudesta vanhempiin ja vanhempien rakkaudesta lapseen, lapsen iloisuudesta, tunteiden näyttämisestä ja lapsen halauksista (ks. myös Kivijärvi ym. 2009, 64). Kuten edellisessä luokittelussa, myös tunteiden näyttämisessä oli viitteitä ihmissuhdeosaajan ja rakkauden antajan rooleista. Esimerkiksi ihmissuhdeosaajana vanhemmalla on tärkeä tehtävä lapsen tunteiden tunnistamisessa, sanoittamisessa ja hyväksymisessä, ja rakkauden antajana vanhempi antaa lapselleen hellyyttä, rohkaisee lasta ilmaisemaan tunteitaan sekä myötäelää lapsensa kokemuksia ja tunteita (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 25–28; Ylitalo 2011, 45, 47).

H3: ”Hänestä näkee, että vanhemmat on rakkaita ja hän tietää, että hän on itse hyvin rakas”

H6: ”Lapsi tulee ja haluaa, että ”sä oot maailman ihanin äiti”. -- Meillä ehkä näytetään tosi avoimesti tunteita ja, että on läheistä ja välittämistä”

H1: ”Jos lapsella on kauheen ihanaa, niin sitä iloitsee siitä lapsen ilosta. Että jos sillä on vaikka huippua ystävän kanssa ja se kertoo siitä, niin vaikka mä en oo osallinen suoraan siitä ilosta, niin mä kuitenkin oon kauheen ilonen, kun sillä on mukavaa”

Tunteiden merkitys ja vaikutus näyttäytyi läpi haastatteluiden merkityksellisenä teemana ambivalenttiuden teeman lisäksi. Tunteiden nähtiin osaltaan helpottavan, mutta toisaalta vaikeuttavan asioiden käsittelyä. Erityisesti äidin tunnesidettä omaan lapseen korostettiin ja kuinka tunneside lapseen saattoi monimutkaistaa monia asioita. Esimerkiksi ennen omaa äitiyttä ja lasten saantia kasvatusperiaatteet saatettiin nähdä yksioikoisesti ja mustavalkoisesti, mutta äidiksi tultua kasvatusperiaatteiden mukaan toimiminen muuttui monimutkaisemmaksi lapseen liittyvien tunteiden vuoksi. Rajoista ja säännöistä saatettiin joustaa helpommin oman lapsen kohdalla, sillä äidillä on erilainen tunneside lapseensa kuin kasvatusalan ammattilaisella on hoidettavaan lapseen.

Lisäksi *äidin roolin* nähtiin tuovan iloa. Vaikka äidin rooliin liittyy aina erilaisia odotuksia ja paineita (Jokinen 1996; Vuori 2001; Berg 2008), rooli on myös antoisa ja merkityksellinen monille naisille (Jokinen 1996, 26; Sevón 2009, 97; Kivijärvi ym. 2009, 64). Myös haastattelemani sosiaalityöntekijät toivat esille äidin roolin merkityksellisyyden, joka heijastuu äitiyden ilona. Iloa äidin roolissa toivat erityisesti lasten anti äidille, äitinä oleminen ja

pelkästään jo lasten olemassaolo. Myös äidin roolin muuttuminen lasten kasvaessa nähtiin iloisena asian.

H4: ”Että on äiti ja joku kutsuu sua äidiksi - - Se on äitiydessä ehkä, no eniten tuottaa se, että se muuttuu sen mukaan miten omat lapset kasvaa”

H5: ”Se mitä lapset mulle antaa, koska ne antaa enemmän, mitä mä varmasti pystyn äitinä antamaan heille”

Äitiyden huolet jaoin neljään alaluokkaan: lapsen terveys, lapsen sosiaaliset suhteet, lapsen tulevaisuus ja äitiydessä koetut negatiiviset tunteet. *Lapsen terveyteen* liittyvät huolet olivat ajankohtaisia äitiyden alkumetreillä, sillä haastatteluissa esiin tulleet terveydelliset huolet liitettiin usein lapsen ensimmäisiin vuosiin. Lapsen terveyteen liitettiin huolia muun muassa lapsen sairastumisesta, terveysongelmista, diagnooseista ja tapaturmista. Erityisesti terveydellisiin huoliin liitettiin epämääräisyyttä ja epävarmuutta, jotka ovat omiaan lisäämään huolen määrää.

H3: ”Perus menettämisen pelko tai sitten se, että jotain tapahtuu, tulee joku sairaus tai joku vakava juttu”

Osa haastateltavista kertoi avoimesti hyvin sensitiivisistä ja henkilökohtaisista kokemuksista liittyen lapsen terveydellisiin huoliin, kuten vaikeasta synnytyksestä tai lapsen saamasta diagnoosista. Näiden kokemusten vaikutusta pohdittiin suhteessa lapsen kasvuun ja kehitykseen, mutta myös omaan äitiyteen. Esimerkiksi lapsen saama diagnoosi voi muuttaa äitiyttä, sillä diagnoosin jälkeen järjestettävä hoito voi vaatia erilaista hoivaa ja huolenpitoa vanhemmilta. Toisaalta kyseiset haastateltavat toivat esille, että huolet lapsen terveydestä ovat hälventyneet. Kokemusta oli refleктоitu paljon, minkä avulla suhtautuminen alkuperäiseen huoleen oli muuttunut (ks. Toskala & Hartikainen 2014, 112). Apua haetaan, jos haasteita tulee. Lisäksi arki on voinut sujua tavanomaisesti, minkä johdosta huoli ei varjosta enää niin paljon elämää.

Kun lapsi on vielä pieni, äidin huolet painottuvat usein lapsen terveyteen. Kun lapsi kasvaa ja alkaa sosialisoitua oman ikäisten lasten kanssa, huolet *lapsen sosiaalisista suhteista* ilmaantuvat. Lapsen sosiaalisiin suhteisiin liitettiin huolia lapsen kaverisuhteista ja niissä esiintyvistä riidoista. Lapsen sosiaalisten suhteiden haasteissa oman ulottuvuuden toi äidin kykenemättömyys vaikuttaa asioihin, mikä voi lisätä huolta ja murhetta.

H5: ”Toki nää lasten ja nuorten kaverisuhteet tässä matkan varrella ja kaikki, mitä se on tuonu ja onko ollu jotakin ongelmaa”

H1: ”Esimerkiksi ei oo kaverei-, tai voi olla kavereita, mutta ne kaverit ei vaikka oo saatavilla tai voi olla, että kaipais enemmän jonku kaverin kanssa olemista tai toivois, että se kaverei hakis ulos ja minä en voi sitä hänen puolesta päättää”

H6: ”Saattaa olla, että koulussa on vaikka jotaki kaveriasioita tai lasten välistä riitoja, mihin ei pääse ulottuun”

Kolmas luokittelu äitiyden huolissa oli *lapsen tulevaisuus*. Lasten kasvaessa huolet voivat muuttua ja ne voivat myös lisääntyä. Vaikka lapset kuinka aikuistuvat, huoli lapsista ei kuitenkaan vähene (Nätkin 2015). Esimerkiksi lapsen itsenäistymistä, aikuistumista ja tulevaisuutta saatetaan pohtia paljon, sillä tulevaisuus on tuntematon ja epävarma.

H5: ”Jotenki ne ehkä huolettaa, elämän asiat ja mitä tulee vastaa tuossa matkan varrella, sitten kun lapset on kasvanu ja tuntuu, että mitä vanhemmaksi tulee, niin sitä enemmän ehkä tulee niitä huolenaiheitaki mukaan - - Nyt kun lapset on kasvanu ja tullu isompia asioita, joita joutuu pätkäilemään ja miettimään - - Sitten kun vanhin on muuttanu jo pois omilleen ja hänen opiskelelämänsä, et sen sujuminen ja miten se elämä sitten lutviutuu”

Viimeinen huolenaihe oli *äitiyden herättämät negatiiviset tunteet* (ks. Kelhä 2009, 48), jotka rinnastuivat usein huoleen lapsesta: epävarmuus ja kykenemättömyys vaikuttaa lapsen asioihin olivat tekijöitä, jotka loivat lisää tunnetaakkaa haastatelluille äideille. Äitiyttä haastoiivat esimerkiksi menneiden murehtiminen ja kykenemättömyys vaikuttaa lapsen ongelmiin, jotka saattoivat herättää syyllisyyden ja riittämättömyyden tunteita. Huolen tunteeseen rinnastuu monesti tunteita riittämättömyydestä, uupumuksesta ja väsymyksestä (Nätkin 2015, 28).

H1: ”Jos vähä kypsempänä kattoo taaksepäin sitä, että tuon asian oisin voinu tehdä paremmin, niin se tuo semmosta syyllisyyttä ja murhetta. Olisimpa silloin tehny näin tai nuin”

H5: ”Kyllä se sillä lailla on haastanu mua äitinä ja vanhempana. – Et se riittämättömyyden tunne välillä, et mä en pysty tähän hirveesti vaikuttaa”

H2: ”Siinä lapsen elämässä on semmosia asioita, missä ei vanhempana, että pystyy juttelemaan ja auttamaan, mutta silti ne ei oo omissa käsissä olevia, niin kyllähän ne on sillain kaikista raskaimpia juttuja. – Tavallaan nehän on tilanteita, missä tulee niitten omien riittämättömyyden tunteiden ja ehkä sitten myös omien rajojen kanssa vastakkain, et sitten joutuu tarkastelemaan, että miks tää on näin vaikee juttu mulle ja kolahtaa johonkin”

Kuten edellinen aineistoesimerkki tuo esille, äitiyden herättämiä tunnekokemuksia olisi tarkasteltava, mikä puolestaan edellyttää refleksiivisyyttä. Refleksiivisyys on omien ajatusten, tunteiden ja toiminnan tarkastelua suhteessa muihin ihmisiin sekä ympäröivään maailmaan (Archer 2007, 4; Toskala & Hartikainen 2014, 13). Refleksiivisyys voi lisätä itsetietoisuutta, henkilökohtaista kasvua ja eettisyys, mutta toisaalta refleksiivisyys voi aiheuttaa epävarmuutta ja turhautumista (D’Cruz ym. 2007, 81; Probst 2015, 42, 44). Refleksiivisyys on vaativa ja aikaa vievä prosessi, joka voi aluksi pahentaa äidin negatiivisia tunnekokemuksia. Toisaalta pitkän refleksiivisen prosessin tarkoitus on luoda uusi, säädely suhtautuminen kokemukseen (Toskala & Hartikainen 2014, 112), minkä voi nähdä tuovan armollisuutta ja inhimillisyyttä äitien kokemuksiin.

Yhteenvedona voidaan todeta, että perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden tunnekokemukset äitiydestä ovat yhtä lailla ambivalentteja eli kaksijakoisia kuin muillakin äideillä: äitiyteen liittyy paljon iloja, mutta myös huolia. Kun haastattelemani sosiaalityöntekijät kertoivat omista äitiyden kokemuksistaan, heidän kertomuksistaan välittyi kuva auktoritatiivisesta vanhemmuustyylistä: äitiys on tasapainottelua kontrollin ja vaativuuden sekä hoivan ja lämpimyden välillä (ks. Baumrind 1966; 1989, 351–352; Maccoby & Martin 1983, 39–48). Välillä heidän toiminta äitinä saattoi painottua enemmän kontrollin ja vaativuuden suuntaan, kun taas toisessa tilanteessa hoiva ja lämpimyys saivat enemmän otetta äitiydessä (ks. myös Kivijärvi ym. 2009, 51–56).

Äitiyden ambivalenttien tunnekokemusten käsitteleminen vaatii tunnesäätelytaitoja ja itse-reflektiota. Refleksiivisyys auttaa tunnistamaan ja kyseenalaistamaan oman toiminnan taustalla olevia ajatuksia ja tunteita (Högbacka & Aaltonen 2015, 13). Tunteiden tunnistaminen on tärkeää siksi, että ne ovat yksi merkittävä tekijä tiedonmuodostumisen, päätöksenteon ja toiminnan takana (ks. D’Cruz ym. 2007, 80). Ambivalentit tunnekokemukset voivat vaikuttaa monella tavalla äitinä toimimiseen ja erityisesti silloin, jos ambivalentti tunnekokemus on voimakas ja raskas. Siksi kyseisten tunnekokemusten esille nostaminen ja reflektointi olisi tarpeellista. Refleksiivisyys voi auttaa esimerkiksi muuttamaan ambivalenttia tunnekokemusta siten, että se ei aiheuta niin suurta kuormitusta kuin aikaisemmin (ks. Toskala & Hartikainen 2014, 112). Refleksiivisyys on merkittävä taito, josta voi olla hyötyä monella elämän osa-alueella.

4.2 Äidin rooli

Äidin roolin sisäistäminen on kasvattava kokemus, joka opettaa asioita vanhemmuudesta, mutta myös omasta persoonasta. Äidin rooli voi muuttaa tai tuoda uusia ominaisuuksia omaan persoonaan. Haastateltavat näkivät äidin roolin tuoneen heihin kärsivällisyyttä, rauhallisuutta, sinnikkyyttä, pehmeyttä, joustavuutta ja epäitsekkyyttä. Äidin rooli ja siihen liittyvät tehtävät lapsen hoidosta sekä kasvatuksesta vaativat paljon aikaa, sillä lapsen juridinen vanhemmuus kestää 18 ikävuoteen asti ja muut vanhemmuuden ulottuvuudet, kuten psykologinen ja sosiaalinen vanhemmuus, sitäkin pidempään (ks. Valkonen 1996, 4–6; Ritala-Koskinen 2001, 58; Moring 2013, 56–57). Lapset eivät tule manuaalin kera, minkä takia selkeitä valmiita malleja ja aina toimivia keinoja esimerkiksi kasvatukseen ei ole olemassa. Tällöin kärsivällisyys, sinnikkyys, joustavuus ja rauhallisuus ovat avainasemassa. Lisäksi ne voidaan nähdä tekijöinä, jotka tukevat äitien psyykkistä hyvinvointia haasteiden keskellä.

H3: ”No yllättävän kärsivällinen oon pystynyt olemaan. Ja sit se, että toki on niin pieni vielä lapsi, että ei oo sillee, ei vielä oo ollu semmosta tilannetta, että ois tarvinnu sille lapselle suuttua tai muuta. Niitä varmaan on vielä tulevaisuudessa edessä, mutta varmaan se kärsivällisyys ja semmonen niinkö, että jaksaa sitä hommaa.”

H6: ”Tota, mä aattelen, että se on opettanut paljon epäitsekkyyttä --. Ehkä paljon semmosta rauhaa on tullu”

H2: ”Oman lapsen kanssa huomaa joissakin asioissa saattaa olla tosi löysä ja neuvotteleva, mutta sitten toisaalta joissakin asioissa toki sitten pitää hyvinki tiukasti ne --. Ja varmasti semmosta pehmeyttä aattelen, että on tuonu”

Toisaalta äitiyden aikana käydään paljon itsereflektiota ja omaan persoonaan liittyvistä ominaisuuksista saatetaan joutua joustamaan. Esimerkiksi järjestelmällisen ja siisteyttä vaalivan persoonan on hyväksyttävä lasten tuoma epäjärjestys kotona. Osa haastateltavista koki, että he ovat joutuneet kohtaamaan oman vaativuuden ja rajallisuuden äidin roolissa. Itsereflektio on itsetutkiskelua, jossa oman toiminnan taustalla olevia ajatuksia tarkastellaan ja kyseenalaistetaan (Probst 2015, 38; Högbacka & Aaltonen 2015, 13): miksi olen näin vaativa itseleni tai miksi pyrin täydellisyyteen? Ihannekuvat täydellisestä äitiydestä ja perhearjesta voivat hälvetä, kun ymmärtää, että kaikkiin asioihin ei yksinkertaisesti ole mahdollista vaikuttaa.

H4: ”Oon hirveen säntillinen ihminen. Mä tykkään siitä, että on joku järjestys tai muuta vastaavaa, - -, mutta sillä tavalla se, että mä oon joutunu tietyllä tavalla luopumaan peruspersoonaan liittyvistä asioista, joita minä rakastan

yli kaiken, että kaikki paikat on järjestyksessä ja siistinä. Siinä ei tarvi kuin nämä kaks käydä pyörremyrskynä paikalla, niin äidin mielenrauha on mennyt, mutta joutunu tietyllä tavalla epä mukavuusalueelle sen suhteen. Mikä on sitä minun ydintä niin sanotusti niin mä odotan sitä, että jos jossakin vaiheessa, kun nämä lapsukaiset muuttaa kotoon pois, niin sitten taas äiti saa laittaa tavarat järjestykseen ja ne pysyykin järjestyksessä. Ei ole tällä hetkellä mahdollisuutta siihen ja se on ihan normaalia”

H1: ”Ehkä se, että lapset laittaa niin lujille, että semmoset ihannekuvat rapisee tai joutuu kohtaan oman rajallisuuden eri tavalla, mitä ehkä muussa tilanteessa.”

H2: ”No siis kyllä varmaan semmosen vaativuuden kanssa, itsessä olevan vaativuuden kanssa nokakkain tuleminen on semmonen, että siinä varmasti on kasvanu”

Äidin rooli kasvattaa, muuttaa ja opettaa uutta niin hyvässä kuin pahassa. Toisaalta myös yleinen ikääntyminen ja sen tuoma kasvaminen ovat tekijöitä, jotka voivat muuttaa persoonaa. Tämän takia äitiyden ja ikääntymisen tuomia muutoksia persoonassa on hankala erottaa toisistaan, mikä on huomioonotettava tekijä.

Äitiys on sukupuolierityinen asia, jolla on iso merkitys naisten toimijuudelle (Notko & Sevón 2008, 125). Lapsi antaa naisen elämälle merkitystä, nautintoa ja pätevyyden kokemuksia, joilla on iso vaikutus naisen identiteetille (Sevón 2009, 97). Äitiyden suuri merkityksellisyys näkyi myös haastateltavien kuvauksissa omasta minuudesta. Äidin rooli oli haastateltaville kokonaisvaltainen asia, joka oli iso osa heidän identiteettiään. Lasten kuvailtiin menevän kaikessa edelle, jolloin omat tarpeet ja itseys laitettiin sivuun. Äitiys vaatiikin tietynlaista epäitsekkyyttä. Yksiselitteisiä syitä sille, miksi äitiys on niin merkityksellinen ja iso osa identiteettiä, on hankala löytää. Osalla äitimisen halu (ks. Jokinen 1996; Jokinen 2004; Kelhä 2009, 48) on suuri ja osa ehkä samaistuu voimakkaasti äitiyden kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin narratiiveihin (Jokinen 1996, 13; Berg 2008). Oli syy mikä tahansa, äidin rooli näyttäytyi erittäin suurena ja merkityksellisenä osana haastateltavien identiteettiä.

H1: ”Se tavallaan hirveen ison osan vie minusta se äitiys. – Iso ja merkittävä osa minuutta on se äitinä oleminen.”

H5: ”Kyl määhän niinku asetan monessa tilanteessa lapset aina etuna.”

H6: ”Se on jotenki semmonen asia ehkä, mikä menee kuitenkin kaiken eelle. Joo, on semmonen ihan hirmu tärkeä. Kyllä mä laitan sen kaiken eelle.”

Äidin rooli ei kuitenkaan tule olemaan naisen koko elämän ajan tasaisen aktiivinen vaan rooli ja sen aktiivisuus muuttuu ajan myötä. Jossain vaiheessa lapset kasvavat ja itsenäistyvät sekä muuttavat lopulta omilleen. Silloin omia tarpeita ei tarvitse enää laittaa sivuun ja aikaa

omille mielenkiinnonkohteille on enemmän. Äidiksi tuleminen on aina käännekohta naisen elämässä (Sevón 2009, 26–28), mutta niin on myös lasten kotoa poismuutto. Tällöin äitiys muuttaa muotoaan enemmän kuin ehkä aikaisemmin, koska enää lasten hoivasta ja huolenpidosta ei olla vastuussa entiseen tapaan eikä äidillä ole enää vaikutusvaltaa yhtä paljon lapsen elämään kuin ennen. Aikuisten lasten kohdalla äidin rooli muuttuu, mutta se ei kuitenkaan hälvennä lapsista kannettavaa huolta. (Nätkin 2015.) Lasten muutolla pois kotoa on mahdollisesti vaikutusta myös naisen identiteettiin, jos äidin rooli on sisäistetty voimakkaasti osaksi omaa identiteettiä.

H5: ”Nyt mää huomaan sitten, kun lapset on tän ikäsiä, et ehkä mun pitäis välillä kiinnittää itteenikin huomiota. - - Elikkä monissa asioissa arjessa se priorisointi, että miten mennään, liittyy kaikkiin oikeastaan arjen asioihin, et ne lapset on ollu tärkeitä. Tietysti elämäntilanne nyt sitte tulee muuttumaan, kun viimeisetkin lentää pesästä sitten pois, et mites sitten?”

Vaikka äidin rooli on usein naisille merkityksellinen, sitä ei kuitenkaan koskaan ole helppo toteuttaa. Äidin rooli on tiukka ja siihen kohdistetaan erittäin paljon kulttuurisia ja yhteiskunnallisia odotuksia (Jokinen 1996, 13; ks. Berg 2008). Myös haastattelemani sosiaalityöntekijät kertoivat kokeneensa jollain tavalla odotuksia omalle äitiydelle. Osa oli kokenut odotuksia enemmän ja osa vähemmän. Osa koki odotuksia nykyisessä elämäntilanteessa, kun taas osalla nämä odotukset olivat hälventyneet ja jääneet taaksepäin. Jaoin äitiyden odotukset kahtia ulkopuolelta tuleviin ja sisäisiin odotuksiin.

Ulkopuolelta tulevia odotuksia oli aineistossa kolmenlaisia: yhteiskunnan, läheisten ja ammatin luomat odotukset. *Yhteiskunnalta tulevia odotuksia* aineistossa kuvattiin yleisinä keskusteluina ja medianä. Media terminä voi tarkoittaa kaikkea tiedotusvälineistä aina populäärikulttuuriin. Nykypäivänä erityisesti sosiaalisen median palvelut, kuten Facebook, Twitter ja Instagram, ovat merkittäviä informaation lähteitä, jotka voivat lisätä painetta ja odotuksia vanhemmuudelle. Kyseiset palvelut sisältävät esimerkiksi kirjoituksia ja kuvia ”täydellisestä äitiydestä”, jota naiset saattavat tiedostamattaan tavoitella. Lisäksi sosiaalinen media tarjoaa hyvän keskustelualustan, jossa omien mielipiteiden ja näkökantojen esittäminen on helppoa. Myös tiedotusvälineet, jotka sisältävät ammattilaisten kirjoittamia artikkeleita lasten oikeaoppisesta kasvatuksesta, ja populäärikulttuuri elokuvien, sarjojen ja musiikin muodossa ovat omiaan maalaamaan tietynlaisia mielikuvia ja odotuksia äitiydelle.

H2: ”No kyllä mulle vähä tulee semmonen ajatus, että ehkä kuitenkin tuolta median ja yhteiskunnan puolelta, tavallaan semmonen yleinen keskustelu”

H3: ”Kyl sen näkee tuolla Facebookissa vauvavalstoilla ja kaikissa muissa ryhmissä, että kyllä siellä ihan oikeesti arvostellaanki toisten äitiyttä”

Perheen lähipiiri on aina ollut olemaan yleinen neuvonlähde lasten kasvatukseen ja perhe-elämään (Taskinen 1982, 1; Taskinen 1987, 6–7). Aineistossa omat vanhemmat, kumppanin vanhemmat ja kaverit nimettiin läheisiksi, joilta saatettiin kokea odotuksia omalle äitiydelle. *Läheisten luomat odotukset* syntyivät sanomisista, jotka saattoivat olla lapsen kehityksen vertailua tai äidin toiminnan kyseenalaistamista. Huomionarvoista oli, että usein odotuksia tuli juuri naispuoleisilta henkilöiltä, kuten äidiltä tai anopilta. Kulttuurinen oletus on, että äitiys lähentää naisia, mikä voi olla mahdollista, mutta toisaalta äidiksi tulo voi luoda jännitteitä suvun naisten välisissä suhteissa. Lapsi ei ole pelkästään osa perhettä vaan osa laajempaa sukua, minkä takia sukulaiset saattavat antaa omia näkökulmia lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Lisäksi tuore äiti on ”äitiyden valtahierarkiassa” alemmalla tasolla kuin kokeempi äiti. (Notko & Sevón 2008, 116–118.) Tämän takia neuvontaa ja ohjausta voi tulla juuri omalta äidiltä tai puolison äidiltä, joilta kokemusta äitiydestä löytyy enemmän korkeamman iän johdosta. Toisaalta tunteillakin voi olla merkitystä odotusten ja paineiden kokeemisessa, kuten haastateltava 3 tuo esille viitatessaan läheiseen suhteeseen oman äidin kanssa. Haastateltavat kuitenkin kokivat, että läheisten sanomiset olivat tahattomia, eli niiden lähtökohtainen tarkoitus ei ollut loukata.

H1: ”Esimerkiksi anoppi joskus ohjeisti mua, kun mulla vauva oli lattialla ja vähä silleen äänteli, että se kohta itkee, niin mä reagoin jo siihen ääntelyyn, niin sit se (anoppi) vähä niinkö, että: ”Ku sä heti otat sen syliin, niin se oppii, että otetaan heti syliin”

H3: ”No varmaan omilta vanhemmilta, kyllä, joo. He eivät tarkotuksella sitä tee eivätkä he varmaan huomaa sitä, mutta he tekee sitä. Esimerkiksi mun veljellä on mun lasta vanhempi (lapsi), he paljo vertaa näitä ja sitte tietenkä sitä, miten ite toimii --, et ehkä ne omat vanhemmat, erityisesti oma äiti on niin läheinen, että niiltä tulee.”

Myös ammatti ja työ voivat luoda odotuksia ja paineita omalle äitiydelle, mikä oli huomionarvoista tämän tutkielman näkökulmasta. Perheneuvolatyössä työntekijöiltä edellytetään erikoistumiskoulutuksia ja vankkaa tieteellisteoreettista osaamista (Alho 2017, 192–196; Bildjuschkin 2018, 13). Lisäksi sosiaalityöntekijät ovat oman koulutuksen ja ammatin kautta hyvin tietoisia erilaisista yhteiskunnan asettamista vanhempiin kohdistetuista odotuksista. Esimerkiksi laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361, 1§) asettaa huoltajalle

pitkän listan vaatimuksia muun muassa lapsen kehityksen, tarpeiden, ihmissuhteiden, kasvatuksen, valvonnan, virikkeiden ja koulutuksen turvaamisesta, joihin vanhemman pitäisi vastata. Perheneuvolan sosiaalityöntekijät tarkastelevat asiakasperheiden vanhemmuutta useiden erilaisten kriteerien läpi samalla kun he yrittävät itse täyttää täsmälleen samoja kriteereitä omassa vanhemmuudessa. Perheneuvolatyön ja sosiaalityön profession on siis mahdollista luoda paineita ja odotuksia myös sosiaalityöntekijän omalle äitiydelle.

H4: ”Tämä oma ammatti luo semmosia paineita --, se on ihan hölmöä, että mä mietin sitä, että mä oon sosiaalityöntekijä ja miten se vaikuttaa vaikka siihen mun tapaan olla äiti --. On tietynlaisessa asemassa, niin mun täytyy käyttäytyä sen mukaisesti, mut mä en sitten taas tiiä sitä, että no ihan samalla äitinä, että en mä halua välttämättä joutua miksikään silmätikuksi tiedostaen, että toi on sossu ja toi on myös äiti, että mitenhän toi kasvattaa lapsensa”

H6: ”Ehkä omassa mielessä semmosta, että tekee tämmöstä työtä, että pitäiskö mun jotenki osata enemmän, kun mä osaan ja jotenki nyt kun mä mietin edelleen, niin sitten mää mietin, että ei, että vaikka ois tietoo niin se on niin erilaista oman lapsen kanssa. --, ehkä jotenki ite on välillä, että: ”No voi vitsi, mä oon tänään puhunu töissä tätä ja tätä, ja nyt mä oman lapsen kans toimin näin, et ihan niinku ne säännöt ois erilaiset muille kuin toiselle”

Ulkoisten odotusten lisäksi haastateltavat kertoivat kokevansa *sisäistä painetta*, jonka he itse luovat itselleen. Sisäisissä paineissa ja odotuksissa näyttäytyi piirteitä perfektionismista, täydellisuuden tavoittelusta, jolloin omat odotukset ja vaatimukset äitiydelle ovat korkeat, minkä lisäksi itsekritiikki omalle toiminnalle voi olla voimakasta. Voimakkaan perfektionismin ja itsekritiikin yhdistelmä voi johtaa pettymyksiin ja itsesyytöksiin (Cacciatore & Janhunen 2008, 12), jotka puolestaan voivat heikentää itseluottamusta, itsetuntoa ja psyykkistä hyvinvointia pitemmällä aikavälillä. Toisaalta perfektionismin vastakohtana näyttäytyi armollisuuden pilkahdus. Haastateltavat pyrkivät vähentämään paineita muistuttamalla itseään armollisuudesta, mitä voidaan pitää keinona ylläpitää psyykkistä hyvinvointia. Armollisuutta perusteltiin myös lapsen parhaalla (ks. Janhunen & Saloheimo 2008, 43, 47; Kelhä 2009, 48), sillä täydellinen vanhempi ei välttämättä pysty tarjoamaan tärkeitä oppeja, mikä ei ole lapselle hyväksi tulevaisuutta ajatellen.

H5: ”Mä en usko, että kukaan on asettanu mulle, enkä mä oo kokenu, että mulle ois paineita ulkopuolelta tullu koskaan. Ehkä ne paineet tulee multa iteltä enemmän, että mun sisältä. Elikkä siinäki mä oon semmosta joutunu opettelemaan, että mun ei tarvi olla täydellinen ja mun ei tarvi aina olla semmonen pullantuoksuinen äiti, et mä voin joskus ostaa myös valmisruokaa. Et tämmösten asioitta kans on joutunu miettimään ja kamppailemaan, että mun

ei tarvi. Et semmonen armollisuus itelle pitäis olla. Et semmosta ulkopuolelta tulevaa ei ehkä vaan et se tulee ehkä enemmän iteltä”

H2: ”Se on tärkeätä meidän äitien itsemme kannalta, mutta sen lapsen kannalta myös, että jos se ois täydellistä koko ajan, niin sehän ois ihan hirveetä kasvaa täydellisen vanhemman kanssa. Eihän siinä oikein sais niinku, minkälaiset eväät siinä sais elämään? Tämä on ollu ehkä yks semmonen oivallus itelle, että ei voi niinku priimaa tuottaa koko ajan siinä vanhemmuudessa. Se ei kerta kaikkiaan, ei ole hyvä kenellekään.”

Toisaalta voidaan pohtia, että ovatko sisäiset paineet kuitenkin sisäistettyjä ulkoisia paineita. Useat odotukset äideille ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti muodostuneita (Jokinen 1996, Sevón 2009). Me elämme, ylläpidämme ja luomme sitä samaa sosiaalista ympäristöä, jossa odotukset muodostuvat. Samalla voimme sisäistää näitä odotuksia, jolloin niidet erottelu ulkopuolelta tuleviin ja sisäisiin paineisiin voi olla hankalaa.

Perfektionismiin liittyen aineistossa merkittävänä äitiyden odotuksena näyttäytyi oikein toimimisen odotus, jonka haluan nostaa esiin erillisenä huomiona. Kyseinen odotus ei soveltunut suoraan minkään ylempään luokittelun alle, koska oikein toimimisen odotusta äideille voi tulla sekä yhteiskunnalta, läheisiltä ja ammatilta että omien sisäisten odotusten kautta. Äideiltä odotettiin oikeaa ja hyväksyttävää toimintaa joka tilanteessa. Esimerkiksi lapsen tarpeisiin äidin olisi vastatta intuitiomaisesti juuri oikeaan aikaan. Lisäksi äitien olisi oltava järjestelmällisiä, täsmällisiä ja hyvämuistisia, jotta perheen arki sujuisi ilman ongelmia. Äidin roolissa naisilta odotetaan huolellista, tasapainoista ja asiallista toimintaa (ks. myös Cacciatore & Janhunen 2008, 17), joka nähdään oikeana ja hyväksyttävänä. Oikein toimimisen odotus on omiaan lisäämään äitien kokemia paineita ja sitä kautta syyllisyyden sekä huononmuuden tunteita, kun odotuksiin ei aina pysty vastaamaan.

H3: ”Se kokemus, että arvostellaan, että teeksä oikein tai pidäks sä sitä lasta oikein ja jos se itkee, niin meeksä oikealla, oikeaan aikaan siihen vai oisko sun pitäny mennä aikasemmin, oisko sun pitäny mennä myöhemmin”

H1: ”Siis kyllähän määhän ihan semmostakin kun en oo mitenkään kauheen järjestelmällinen ja sääntillinen ihminen, enkä aina muista huolehtia kaikkea, luis-timia ja suksia ja allekirjotuksia papereihin ja lomakkeita täytettyä ja wc-pa-perirullia, mitä kaikkea.. Niin en kaikkea aina muista huolehtia niin sitten välillä ehkä kokee, että on huono äiti, kun ei saa niitä huolehittua.”

Haastatteleman perheneuvolan sosiaalityöntekijät ovat äitejä, jotka kokevat omaan äitiyteen kohdistuvia paineita, odotuksia ja arvostelua. Oman vivahteen tilanteeseen tuo lisäksi se, että haastatteleman sosiaalityöntekijät joutuvat työssään ohjaamaan, neuvomaan, tukemaan ja

arvioimaan muiden naisten äitiyttä. Heidän asemansa suhteessa äitiyden teemaa on kaksija-koinen: toisaalta he ovat itse kulttuuristen ja yhteiskunnallisten paineiden kohteena, mutta samalla he työssään tuottavat ja ylläpitävät näitä samoja äitiyden odotuksia.

Perheneuvolatyön eräs työmuoto on vanhemmuuden tukeminen. Käytännössä vanhemmuutta voidaan tukea usealla eri tavalla, joista tyypillisimpiä ovat muun muassa kasvatuskeinojen harjoittelu, psykoedukaatio sekä voimavarojen, toimintakyvyn ja kiintymyssuhteiden vahvistaminen. Vanhemmuuden tukemiseen kuuluu myös perhetaustojen tarkastelua ja kuormitustekijöiden kartoittamista. (Bildjuschkin 2018, 9.) Ennen minkäänlaista työskentelyä perheen tilannetta ja taustoja on tarpeen selvittää, jotta perheen avuntarpeeseen voidaan vastata parhaalla mahdollisella tavalla ja tähän selvitystyöhön kuuluu luonnollisesti vanhemmuuden arviointia. Minkälaisia odotuksia ja kriteereitä perheneuvolan sosiaalityöntekijät asettavat toisille äideille työssään?

Lähestyn perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden asettamia äitiyden odotuksia *riittävän hyvän äitiyden* käsitteen kautta. Äitiys jaetaan usein mustavalkoisesti joko hyvään tai huonoon (Nousiainen 2004, 62–63). Kulusta keskitietä voidaan nähdä edustavan riittävän hyvä äitiys. Nimensäkin perusteella riittävän hyvä äitiys ei ole täydellistä, mutta ei huonoakaan vaan riittävää. Perheammattilaisten käsitykset riittävän hyvästä äitiydestä vaihtelevat paljon (ks. Berg 2008), vaikka lasten etua tarkastellaan juuri sen mukaan, onko vanhemman tarjoama hoiva ja huolenpito riittävää turvaamaan lapsen hyvinvoinnin. Myös perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kuvailut riittävän hyvästä äitiydestä vaihtelivat.

Riittävän hyvän äidin nähtiin huolehtivan perheen *arjen toimivuudesta ja lapsen perustarpeista*. Haastateltavat toivat esille, että arjen toimivuus vaatii äidiltä organisointitaitoja ja jämäkkyyttä, jotta lapselle voidaan taata riittävästi hoivaa ja huolenpitoa. Riittävän hyvän äidin on siis toimittava huoltajan roolin mukaisesti, eli turvattava lapselle muun muassa riittävä ravinto, lepo, virikkeet ja puhtaus (ks. Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 24–25; Ylitalo 2011, 44).

H3: "Sen arkielämän saa toimimaan ja rullaamaan, - - , että saa sen arjen pyörimään. Et siihen ei riitä pelkkä rakkaus ja lempeys, et sitten pitää olla myös se jämäkkyys olemassa, että sä saat sen arjen pyörimään"

H1: "Myös arjen perusasiat, että illalla mennään nukkumaan ja aamulla herätään, syödään ruokaa säännöllisesti. Että on perusstrukturi elämässä, ettei

se oo kaoottista tilanteesta toiseen menemistä vaan, että se on ennakoitavaa jollakin tasolla"

H4: "No riittävän hyvä äiti huolehtii perustarpeista"

H2: "Tietenki sitten ihan semmoset siihen perushoivaan ja huolenpitoon liittyvät asiat"

Riittävän hyvä äiti luo lapselleen perusturvallisen ympäristön (Jokinen 1996, 66, 190; Berg 2008, 39–40, 166), minkä myös haastateltavat näkivät tärkeänä ominaisuutena riittävän hyvälle äitiydelle. Riittävän hyvän äidin oli haastateltavien mukaan *asetettava rajoja* (ks. Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 28–29; Ylitalo 2011, 46). Rajojen asettamiseen kuuluu vanhemmuuden roolikartan mukaisesti sovittujen sääntöjen valvominen, ein-sanominen, lapsen käytöksen rajaaminen ja sitä kautta turvallisuuden luominen (Helminen & Iso-Heiniemi 1999, 28–29; Ylitalo 2011, 46). Rajat ja rakkaus on tunnettu lausahdus liittyen vanhemmuuteen, sillä rajat luovat lapselle turvallisuuden tunnetta.

H1: "Varmaan siihen riittävän hyvään äitiyteen kuuluu, että antaa asialliset rajat. Siis ei tarvi osata lapsen käyttäytyä justinsa joka paikoissa, mutta että lapsi pystyy toimimaan, lähtee kouluun vaikei huvittaiskaan ja pystyy toimimaan ryhmässä eikä lyö toisia. Semmoset rajat, jotka kantaa tavallisen lapsen elämässä"

H5: "Asettaa, niinku tässä työssä näitten asiakkaittenki kanssa käydään läpi, niitä rajoja sopivassa suhteessa"

H6: "No varmaan jotenki se, että miten uskaltaa vetää rajoja. Että rajat on ihan hirveen tärkeitä uskaltaa laittaa"

Riittävän hyvältä äidiltä edellytettiin *positiivisesti virittyntä tunneyhteyttä lapseen*, missä voi nähdä piirteitä intensiivisen äitiyden mallista. Haastateltavat kuvailivat, että riittävän hyvä äiti on kiinnostunut lapsestaan, huomioi lapsen yksilöllisyyden ja osoittaa positiivisia tunteita lasta kohtaan. Riittävän hyvä äiti on läsnä ja kohtaa lapsensa arjen keskellä: lapsen kuunteleminen ja ongelmista auttaminen nähtiin tärkeinä elementteinä. Toteuttaakseen näitä odotuksia, riittävän hyvän äidin on osattava toteuttaa vanhemmuuden roolikartan mukaisesti rakkauden antajan ja ihmissuhdeosaajan rooleja (ks. Helminen & Iso-Heiniemi 1999; Ylitalo 2011). Lisäksi riittävän hyvälle äidille asetettu vaade positiivisesta tunneyhteydestä linkittyy myös intensiiviseen äitiyteen, jossa äidin on oltava lapsikeskeinen ja emotionaalisesti aina saatavilla. Intensiivisessä äitiydessä lapsen tarpeisiin ja tunteisiin on vastattava sensitiivisesti ja oikealla tavalla. (Berg 2008, 33, 159; Prikhidko & Swank 2018; Lamar ym. 2019, 205.)

H5: "Se kyky antaa rakkautta lapsille, et olla läsnä"

H3: "No ainakin se, että on läsnä ja on kiinnostunut siitä lapsesta, antaa hänelle huomiota, antaa sitä rakkautta ja läheisyyttä ja on lempeä. Musta on hirveen tärkeätä, että on lempeä vanhempi."

H4: "Näkee lapsensa, näkee ja kuulee. Et sillä tavalla niinku se, et voidaan me äiteinä toimia vaikka kuin mekaanisesti, mutta jos sä et koskaan kohtaa sun lasta niin se, että kuinka näkymättömäksi sä jäät tai kuinka sun lapsesi kokee jäävänsä näkymättömäksi sulle."

H6: "Se läsnäolo on tosi paljon se juttu. Että on tarvittaessa lasta varten ja totta kai on eri vaiheita riippuen siitä missä vaiheessa lapsi on, missä kehitysvaiheessa, mutta jotenki, että miten ois siinä lasta varten silloin, kun lapsi tarvii, mutta ei tunkeilis liikaa, mutta ei myöskään olis liian poissaoleva -. Lapsi tarvii myös sitä pysähtymistä, että hei mitä sulle kuuluu, mitä tässä hetkessä tapahtuu"

Riittävän hyvän äidin olisi hallittava myös *tunnesäätelytaitoja*. Haastateltavien vastauksissa tunnesäätelyyn liitettiin kyky käsitellä ja hallita omia tunteita, mutta myös kyky kohdata lapsen tunteita ja auttaa lasta säätelemään tämän omia tunnereaktioita. Riittävän hyvän äidin on jälleen toimittava rakkauden antajan ja ihmissuhdeosaajan roolien mukaisesti: tunteiden tunnistaminen, sanoittaminen, hyväksyminen ja hallitseminen itsessä ja lapsessa ovat tällöin tärkeässä asemassa (ks. Ylitalo 2011, 45, 47).

H3: "Ettei huudeta pää punasena sille lapselle vaan selitetään ne asiat"

H2: "Et se tuntee itseään riittävästi, että pystyy säätelemään sitä omaa toimintaansa ja omia tunnereaktioita riittävän hyvin."

H6: "Toisaalta mä aattelen siihen riittävyteenki sen, että miten me muistettas, että me ollaan kaikki inhimillisiä olentoja ja on erilaisia hetkiä ja saa mennä välillä hermot ja ei tarvi aina pysyä rauhallisena, mutta kuhan pääsääntösesi. Ettei lähtis liikaa, että se oma tunne, tunnemaailma ei menis liikaa siihen vanhemmuuteen, mutta ei myöskään, jos lapsella on joku voimakas tunne, ettei lähtis siihenkään liikaa"

H1: "Sen lisäksi lapsen tunteiden kohtaamista jollain tasolla, mutta siinäkin on hyvin iso haarukka, miten paljon lapsia osataan kohdata, mutta jos edes jonku verran osaa, että se lapsi ei tuu kokonaan sivuutetuksi tai jää kokonaan huomiotta, että se sais myös positiivista palautetta"

Viimeinen, mutta ei todellakaan vähäisin piirre, joka riittävän hyvältä äidiltä toivottiin löytyvän, oli *armollisuus*. Inhimillisyys ja armollisuus olivat tekijöitä, joiden nähtiin läpäisevän kaikki riittävän hyvälle äitiydelle annetut odotukset. Haastattelemani sosiaalityöntekijät toivat esiin myös omissa äitiyden kokemuksissaan armollisuuden teemaa, joka heijastui riittävän hyvän äitiyden määrittelyihin. Ulkopuolelta tuleva paine ja omat sisäiset odotukset täydellisyydestä voivat ajoittain tuntua todella raskailta, mitä armollisuuden ajatellaan kompensoivan. Armollisuuden nähtiin kohdistuvan riittävän hyvään äitiin itseensä sekä myös

lapsiin. Lapsillakin on joskus huonoja päiviä ja lapsetkaan eivät aina toimi vanhempien odotusten mukaisesti, jolloin armollisuus lapsen toimintaa kohtaan nähtiin tärkeäksi.

H5: "Kyl mä aattelen, että riittävän hyvä äiti on semmonen äiti, joka hyväksyy itsensä semmosena kun on niine virheineen tai hyvine ja huonoine puolineen, sanotaan näin, mutta hyväksyy myös ne lapset semmosenaan."

H2: Niissäkin ne sävyerot, että siis aattelen, että se kokonaisuus on se, mikä ratkasee. Ei tietenkään voi jättää kokonaan huolehtimatta jostakin osa-alueesta, mutta se, että se luonnollinen vaihteluväli kaikissa teemoissa, että välillä mennään huonommalla ruokahuollolla ja välillä on paremmissa kantimissa, mutta se toimii ja samaten se vastavuorosuus ja läsnäolo, että kukaan ei koko ajan jaksa ja ei tarvikaan ja sekin on ihan tärkeätä oppia."

H4: "Toisaalta se riittävän hyvä äitiys, sitä miettii, että niin, olinko tänään riittävän hyvä äiti, että oisinko voinu olla jotenki parempi äiti? Mut sitten taas tämä päivä oli tää päivä ja huomenna on uus päivä, että jos joskus aattelee, ettei menny niinku Strömsöössä, niin uus päivä se on huomenna, et otetaan sitten uudestaan. Tällä tavalla riittävän hyvä äitiys ehkä myös on sitä armollisuutta itteään kohtaan, että kun yrittää parhaansa. Jos se aina ei riitä niin sit mennään seuraavana päivänä uudelleen"

Tiivistetysti riittävän hyvä äiti vastaa arjen toimivuudesta ja lapsen tarpeista, asettaa rajoja, luo positiivisen tunneyhteyden lapseen, hallitsee tunnesäätelytaitoja ja on myös armollinen. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden määrittelyt riittävän hyvälle äitiydelle heijastelevat piirteitä auktoritatiivisesta vanhemmuudesta, jossa vanhempi tasapainottelee kontrollin ja vaativuuden sekä lämpöisyyden ja hoivaavuuden nelikentällä (Baumrind 1966; 1989, 351–352; Maccoby & Martin 1983, 39–48). Vanhemman kontrolli ja vaativuus näkyvät lapsen toiminnan kontrolloimisena ja ohjaamisena, kuten sääntöjen ja vaatimusten noudattamisen valvomisena. Puolestaan vanhemman lämpimyys ja hoivaavuus ilmenevät lapsen huolenpidossa, kannustamisessa, tarpeisiin vastaamisessa ja lämpimän vuorovaikutusilmapiiriin ylläpitämisessä. (Kervinen & Aunola 2013, 5.)

Haastattelemieni perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kuvailut sekä omasta äitiydestä että riittävän hyvästä äitiydestä vastaavat auktoritatiivisen vanhemmuustyylin mukaista toimintaa. Myös Kivijärven, Röngän & Hyväluoma (2009) tutkimuksessa suomalaisten vanhempien vanhemmuudesta nousi esiin strukturoitujen kysymysten avulla auktoritatiivinen vanhemmuustyyli voimakkaimmin. Kuitenkin haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kuvailuissa omasta äitiydestä ja riittävän hyvästä äitiydestä nousi aina esiin armollisuus, jolla tuotiin joustavuutta ja vaihtelua äitiyteen. Aina äitiydessä ei tarvitse onnistua vaan virheet kuuluvat asiaan. Samanlaista inhimillisyyttä löytyi lisäksi Kivijärven, Röngän ja Hyväluoman

tutkimuksessa, jossa vanhempien arviot omasta vanhemmuustyylistä muuttuivat kirjavammiksi omissa avoimissa vastauksissa. Aina kasvatuseriaatteita ei pystytty noudattamaan tai omia tunnereaktioita ei jaksettu säädellä. (Kivijärvi ym. 2009.) Inhimillisuus, armollisuus ja joustavuus ovat mahdollisesti monelle vanhemmalle tärkeitä elementtejä oman jaksamisen kannalta.

5 ÄITIYDEN JA PERHENEUVOLATYÖN SUHDE

5.1 Äitiyden vaikutus perheneuvolatyöhön

Äitiys voimavarana

Belskyn (1984, 84) vanhemmuuden prosessimallin mukaan työllä kuvataan olevan vaikutusta vanhemmuuteen, mutta vanhemmuudella ei olisi vaikutusta työhön. Nykypäivänä raja perheen ja työn välillä on häilyvä, sillä esimerkiksi teknologia mahdollistaa monille työntekoa kotoa käsin. Lisäksi teknologia on mahdollistanut nopean yhteydenpidon perheenjäsenten välillä paikasta riippumatta, jolloin lasten asioita saatetaan huolehtia ja hoitaa töistä käsin puhelimitse. Tutkimuksia on tehty työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta, joissa on havaittu työn vaikuttavan perhe-elämään ja perhe-elämän vaikuttavan työtekkoon (ks. esim. Piensoho 2006; Kivijärvi ym. 2009; Rönkä ym. 2009; Ojanen 2017), eli työllä ja perhe-elämällä on vastavuoroinen vaikutussuhde.

Tutkimuksissa on havaittu sekä kuormittavia että vahvistavia tekijöitä työn ja perhe-elämän välillä. Esimerkiksi lasten korkea lukumäärä ja nuori ikä (Kinnunen ym. 1995) sekä naisten korkea koulutus (Voydanoff 2005) lisäävät tutkimusten mukaan perheen negatiivista vaikutusta työhön naisten kohdalla. Jos perhe vaikuttaa negatiivisesti naisten työntekkoon, se lisää lievästi työn aiheuttamaa masennusta ja työuupumusta (Kinnunen ym. 1995; ks. Frone, Russell & Cooper 1992). Äitiys voi näkyä myös naisten vähäisempinä työtunteina ja madaltuneena työtyytyväisyytenä, sillä naiset kantavat usein enemmän vastuuta lapsista ja kotitöistä kuin miehet (Zhao, Settles & Sheng 2011). Perheen häiritessä työntekeä vaikutukset näkyvät esimerkiksi työntekijän työsuorituksessa, työtyytyväisyydessä ja työpaikan vaihtuvuudessa sekä siten organisaation tuloksellisuudessa (Voydanoff 2005, 708; Bagger & Li 2012, 474–475). Toisaalta työllä on myös vaikutusta naisten äitiyteen. Naiset kokevat työn ja vanhemmuuden välisen suhteen positiivisempina kuin miehet, sillä he tuntevat olevansa parempia äitejä työnsä takia. Työ auttaa äitejä myös ylläpitämään hyviä suhteita lapsiin. (Kinnunen ym. 1995, 17).

Perheneuvolatyössä äitiyden ja työn välisen vaikutussuhteen tekee mielenkiintoiseksi työn läheinen suhde perheellisen työntekijän arkeen. Haluankin aluksi perehtyä, kuinka äitiys

vaikuttaa perheneuvolatyöhön. Koska tutkielman tarkastelukulma on ambivalentti, tarkasteleminen äitiyden vaikutuksia perheneuvolatyöhön kahdesta eri näkökulmasta: voimavarana ja kuormitustekijänä. Tein voimavaroista ja kuormitustekijöistä omat luokittelut, joista tarkastelen aluksi voimavaroja. Haastateltavat toivat esille, että äitiys toimii enemmän voimavarana perheneuvolatyölle kuin kuormitustekijänä.

Ensimmäinen äitiyden tuoma voimavara perheneuvolatyöhön oli *kokemuksellinen tieto*. Haastateltavat kertoivat oman äitiyden lisänsen heidän kokemuksellista tietoa esimerkiksi vanhemmuudesta, lapsiarjesta ja sen kuormittavuudesta, lapsen ikätasoisesta kasvusta ja kehityksestä sekä vanhemmuuden ja parisuhteen ristiriidoista. Äitiyden aikana kertyneellä kokemuksellisella tiedolla voi nähdä yhteyksiä hiljaiseen tietoon produktina eli kasautuneena tietopohjana (ks. Toom 2008). Hiljainen tieto sisältää muun muassa kokemustietoa, näkemystä, ajatusrakennelmia, tietotaitoa ja osaamista (Yliruka 2015, 61, ks. myös Pohjalainen 2012, 2). Haastateltavat kuvailivat äitiyden aikana kertynyttä hiljaista tietoa produktina eli tietopohjana, kun he kertoivat saaneensa kokemuksellista tietoa esimerkiksi vanhemmuudesta sekä lapsen kasvusta ja kehityksestä.

H1: ”Ite hahmottaa, et ”Ai, se on tuon ikänen ja tuommosta, tän ikänen tämmöstä” -- On niinku tieto, että missä tämän päivän nuoret ja lapset elää, mikä maailma on se. Ja sitten on vanhemmuudestakin ja siitä puolison kanssa, että miten minä toimin näin ja hän toimii niin ja emme aina toimi samanlailla ja olemme joskus eri mieltä”

H3: ”Nyt on se kokemus siitä, että minkälaista se on se pikkulapsiarki ja miten kuormittavaa se voi olla ja, mitä kaikkea siihen liittyy just huolia ja murheita. Ja sitten kun ne hormonitkaan ei oo ihan tasapainossa, miten se vaikuttaa kroppaan, mutta myös mieleen. Et tietenki kokemustietoa nyt on enemmän, mitä ei oo ollu aikasemmin”

Tämän lisäksi kokemuksellinen tieto näyttäytyi myös prosessina, jossa kasautunutta tietopohjaa hyödynnettiin toiminnassa, jossa tietäminen tulee näkyväksi (ks. Toom 2008). Kokemuksellinen tieto vaikutti haastateltavien toimintaan perheneuvolassa, sillä omasta kokemuksesta saatettiin ammentaa tietoa asiakastyöhön. Hiljainen tieto toimintana näkyy esimerkiksi taitavina ja onnistuneina vuorovaikutustilanteina (mt.).

H1: ”Oon esimerkiksi oman lapseni kanssa tehny semmosta positiivisuuspäiväkirjaa ja oon aika monia vanhempia suositellu tekemään sitä oman lapsensa kanssa. Tai, että tiiän, että meillä on tietty arkirytm, joka mun mielestä toimii ja, jos jollaki on rytmit ihan hukassa, niin sitten voin ohjeistaa. Joskus on jopa

sanonu, kun ollaan keskusteltu, niin asiakas lopuksi, että: ”Hei voitko vielä kirjoittaa paperille sen aikataulun, miten se ilta pitää tehdä”. Sitten mää kirjoitan siihen rytmin, joka on juuri sama mikä meillä kotona.”

H2: ”Lapsiin kontaktin luominen ja lapsen ikätasoseen huulen heittoon lähteminen ja jututtaminen, niin se on kyllä mulle tosi luontevaa ja siinä kyllä se, että on sen oman lapsen ja hänen kavereitten jututtelua tekee päivittäin ja tavallaan tietää niistä sen ikäsen elämänpiiriin kuuluvista jutuista. Täällähän on töissäki joskus jotkut pojat ollu aivan huuli pyöreenä, kun mä oon jotaki pelijuttuja, vaikka heittäny, nii pellaaks sää sitä peliä, aijaa, okei, onko sulla min-kälaiset ne ja ne jutut siellä. Ja ne on aivan, että oho!”

Liittyen edelliseen kokemuksellisen tiedon lisääntymiseen, toinen luokittelu oli *ajattelun monipuolistuminen*. Osa haastateltavista pohti ajatelleensa asioita mustavalkoisesti tai yksioikaisesti ennen omien lasten saamista, mutta kun he olivatkin saaneet omia lapsia ja tulleet äideiksi, oma ajattelu oli monipuolistunut lisääntyneen kokemuksen kautta. Asiakkaina olevien lasten ja vanhempien tilanteita pystyttiin tarkastelemaan laajoista ja kokonaisvaltaisista näkökulmista, kuten esimerkiksi vanhemmuuden prosessimallin mukaisesti (ks. Belsky 1984). Ajattelun monipuolistumisessa on yhteyksiä ammatilliseen refleksiivisyyteen, jossa pidetään tärkeänä havaita, tiedostaa ja kyseenalaistaa omia uskomuksia sekä tiedonmuodostustapoja (ks. (D’Cruz ym. 2007, 75, 78; White 2013, 219, 226). Haastateltavat olivat tiedostaneet omat mustavalkoiset ajattelumallit, jotka oli kyseenalaistettu omien äitiyden kokemusten ja niihin liittyvän ajattelun monipuolistumisen kautta.

H2: ”Ei oo sellasta mustavalkosta ajattelua vaan pystyy näkemään sitä, että miten monet tekijät vaikuttaa perheitten ja lasten tilanteisiin”

H6: ”En ehkä enää nykyään niin yksoikosesti asioita kuin sillon aijemmin, ja en mää sillonkaan varmaan nähny pelkästään vaan sillain niin jotenki mustavalkosesti, --, mutta että se on tuonu varmasti paljon väriä siihen ympärille. - - Ehkä sillain myös, että mä aattelen silleen, että miten mää ymmärrän elämää kokonaisuutena ja kuitenkin vanhemmuus on yks osa, vaikka se on koko ajan olemassa olevaa, mutta se ei oo koko ajan siinä läsnä, niin ehkä sitä, että elämässä tapahtuu monenlaisia asioita.”

Kokemuksellisen tieto ja ajattelun monipuolistuminen puolestaan lisäävät *empatiaa* asiakasta kohtaan, joka oli kolmas luokittelu. Oma äitiys voi esimerkiksi helpottaa kohtaamaan ja ymmärtämään asiakasta. Asiakkaan asemaan on helpompaa asettua, kun asiakkaan kokemuksia voi peilata omaan kokemukseen. Lisäksi tämä voi edesauttaa esimerkiksi luottamuksen syntymisessä ja asiakastyön syventymisessä. Empatiaan liittyi myös näkökulmia ihmillisyydestä ja armollisuudesta. Omat äitiyden kokemukset herättivät empatiaa asiakasta kohtaan, jolloin asiakkaan tilannetta ei katsottu pelkästään teoreettisesta

ammattilaisperspektiivistä vaan inhimillisemmästä ja armollisemmasta näkökulmasta (ks. myös Mikkonen & Saarinen 2018, 18).

H4: ”Ehkä jollakin asteella se, että sä pystyt pikkusenkaan menemään sen toisen kenkiin, kun se kertoo näistä haasteista ja muista. - - Tosiaan se armollisuus, et me ollaan tavallisia ihmisiä, just nimenomaan se on ollu joskus ihan kiva sanoo, että: ”Tiiäkö, että kyllä meillä perheneuvonnan työntekijöillä, kyllä mekin välillä huudetaan meidän penskoille pää punasena”, ja tälleen, että voi olla välillä vertainenkin, et toki se, et meidän täytyy pysyä siinä ammattilaisen roolissa ja niin me tehäänkin, mut sit joskus on kiva lohuttaa, että: ”Ei mekään aina jakseta olla täydellisiä” ja se on se armollisuus, et sä pystyt kokemuksesta joskus sanomaan, että ”Ei se kuule mullakaan aina ihan helpoo oo ja on meilläkin huonoja päiviä, että tää on elämää”.

H6: ”Ehkä myös jollain tavalla semmosta, mä en tiää onko väärä sana käyttää tässä vertaistuellista, koska enhän mä mitään vertaistukea täältä hae enkä myöskään asiakkaiden kanssa yhdy sillain, että: ”Just sama oli itellä aamulla” tai mä en tuo omaa elämää sillä tavalla tänne, mut jotenki ehkä semmosta, että jotenki voi tavoittaa niitä hetkiä - -. Ne tuo semmosta inhimillisyyttä tähän työhön. Ettei tuu tilanteisiin ehkä sillain, että kun on kokemusta siitä vanhemmuudesta ja äitiydestä ja sen monimuotoisuudesta, niin inhimillistää paljo ehkä asioita sen kautta”

Kokemukselliseen tietoon ja empatiaan liittyen mielenkiintoinen näkökulma, jonka haastateltavat toivat esiin, oli perheneuvolassa tehtävän työn suhde vertaistukeen. Vaikka perheneuvolassa sosiaalityöntekijät ovat ammattilaisasemassa suhteessa asiakkaaseen, asiakastapaamisissa on välillä havaittavissa *elementtejä vertaistuesta*. Samanlaiset kokemukset ja elämäntilanteet luovat vertaisuutta ihmisten välille. Vertaistuki on ihmisten keskinäistä tukea, joka perustuu jaettuun kokemukseen. (mt., 9, 20.) Perheneuvola on perustason palvelu ja osa asiakasperheiden kohtaamista haasteista ovat voineet koskettaa myös perheneuvolassa työskentelevien työntekijöiden arkea. Siksi perheneuvolan työntekijöiden ja asiakkaiden välillä voi olla vertaisuutta, jota on mahdollista hyödyntää. Haastateltavat kuitenkin toivat esille, että lähtökohtaisesti he eivät halua paljastaa omaa perhe-elämää asiakkaille.

H1: ”Mä en oikeastaan kerro omista kokemuksista ollenkaan, että enkä tosiaankaan puhu, että mulla on lapsia enkä puhu, että mulla on puoliso. Että mä pidän ne tosi erillään toisistaan.”

H6: ”No mulle on varmaan ihan selkeää se, että mä en lähe kertoon omia asioita, joskus saatan silleen sivulauseessa viitata siihen, että me vanhempina, mutta sitäki aika harvoin.”

Välillä sosiaalityöntekijät tosin saattoivat poistua ammattilaisroolista ja paljastaa omaa inhimillisyyttään kertomalla esimerkkejä omasta äitiydestä ja perhe-elämästä. Tällaisessa

tilanteessa haastateltavien voidaan nähdä hyödyntävän heidän hiljaista tietoa, joka on kertynyt äitiyden aikana. Samalla he luovat vertaistuelle ominaista vertaisuutta itsensä ja asiakkaan välille (ks. Mikkonen & Saarinen 2018, 20).

H2: ”Joskus teen sitä, mutta se silloin liittyy semmoseen tilanteeseen, että yleensä on varsin pitkä asiakassuhde silloin jo ja mä oon ehkä, niinku et se on ehkä jossain kohti aikasemminki jo jollain lailla tullu ilmi, jotaki tämmösiä henkilökohtasempiaki asioita, mutta että hyvin ja yleensä silloin, kun jonku tuommosen jutun tuon, niin se on joku hyvin semmonen konkreettinen - - että tavallaan tämmösellä hyvin konkreettisella tasolla ja jotaki pelirajottamisasioista, niin niistä oon saattanu sanoo, et no oman lapsen kohalla on tämmönen juttu käytössä”

H5: ”Kyllä niitä tulee hyödynnettyä, että siinä mä joudun tekeen sitä työtä, että mä niinku, joskus taitaa vähän lipsahtaakki, että okei, jos on joku äiti esimerkiksi, jonka kanssa on pitkään tavannu ja jonka kanssa on ihan hyvä ammatillinen suhde kuitenkin, mutta että voin joskus ottaa esimerkkejä myös omasta ja ymmärtää sillä lailla, mutta mä pyrin sitä aika pitkälle välttämään, mut kyllä mä niitä virheitä, onnistumisen kokemuksia ja virheitä, mitä mää oon kokenu niin jollain lailla kuitenkin jossakin suhteessa yritän myös käyttää hyödyksi”

Toisaalta haastateltavat pohtivat, haluavat he tuoda ollenkaan omia kokemuksia osaksi perheneuvolatyötä ja onko se sopivaa, mikä toi esiin tämän mielenkiintoisen ja vaihtelevan suhteen äitiyden ja perheneuvolatyön välillä. Haastateltavat ovat sosiaalityöntekijän virassa, johon heidät on kuitenkin valittu ammatin ja koulutuksen eikä äitiyden pohjalta. Oman äitiyden kautta sosiaalityöntekijöille on kuitenkin kertynyt paljon hiljaista tietoa, josta voi olla hyötyä tietyissä asiakastilanteissa. Sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön välinen suhde näyttäytyikin vertaistuellisesta näkökulmasta vaihtelevana, mikä edellyttää jatkuvaa tilannekohtaista itsereflektiota. Lisäksi omien henkilökohtaisten kokemusten käyttäminen työssä vaatii sosiaalityöntekijältä aina vahvaa eettistä punnintaa siitä, onko oman henkilökohtaisen esimerkin käyttäminen hyödyksi asiakkaalle. Apuna voi toimia myös hiljainen tieto, joka auttaa sosiaalityöntekijää harkitsemaan, voiko vertaisuutta ja omaa inhimillisyyttä tässä hetkessä tuoda esiin.

H3: ”Se on ehkä semmonen, mitä mun on pitäny tässä mieltä, koska aikasemmin mä oon ollu tosi tarkka siinä, että mä oon pitäny, että töissä mä oon töissä ja asiakkaille mä en omista henkilökohtaisista asioista puhu. Toki se on ollut helpompaa, kun ei ole ollut lapsia, ei oo ollu semmosta tarvetta tai kokemuspintaa omakohtasta, mut että kyl mä jonku verran oon esimerkiksi asiakkaille sanonu, et: ”Joo, samanikäsen kanssa nyt kotona mietin samoja juttuja”, mut se on kyl semmonen, mitä mä aina mietin, että haluanko mä lähtä sille tielle ja onko se niinkö, kuuluuko se tähän? -- Mut ehkä mä oon enemmän kallistunu

siihen, että mä pidän sen ammatillisuuden ja äitiyden sitten erossa toisistaan. - - Kyllä mä oon aina ajatellu, että mä nojaan enemmän siihen koulutukseen ja tutkittuun tietoon, koska ei mua oo tähän pestiin valittu siksi, että olen äiti. Mut on valittu siksi, että oon sosiaalityöntekijä --. Niin mä oon aatellu sen sillee, että no tää on perheneuvolan sosiaalityöntekijän toimi, mitä teen eikä äitiyden vertaistukihenkilö”

H4: ”Jos mä jotain omakohtasesti tiedän tästä tai olen kokenut omakohtasesti jotain, niin aina se, että sanonko, no en välttämättä ja sitten taas, ei aina tarvi. Se on niin, että kyllä tähän ammattikuntaan pitää pystyä myös luottamaan ilman sitä, että sitä omakohtasta kokemusta toisi tähän koko ajan ja tietyllä tavalla semmonen ammatillinen etäisyyski on ihan hyvä säilyttää tietyissä tilanteissa, että joilla kuilla ihmisillä on semmonen tapa, jotkut saattaa jopa ruveta ihan kyselemään henkilökohtasia - - Et se on joku hiljainen tieto, mikä onkaan, intuitio, joka sitten myös sanoo, et missä tilanteessa sä pystyt pikkusen raottamaan sitä inhimillisyyttäsi kuin sitten taas joissakin huomaa sen, et okei, pystytään tiukan ammatillisina, tässä ei ole sitä väylää, että paljastaisin sen oman erehtyväisyytensä tai inhimillisyytensä.”

Neljäntenä luokitteluna haastateltavat toivat esille, että omat kokemukset ovat lisänneet *resilienssiä*, jolla viitataan usein psyykkiseen palautumiskykyyn. Resilienssiä kehittyä läpikäymällä ja oppimalla vastoinkäymisistä, jolloin tuleviin stressaaviin tai kielteisiin tapahtumiin voidaan sopeutua tehokkaammin. (Poijula 2018, 16–21). Haastateltavilla resilienssi näkyi kapasiteetin kasvuna, rohkeutena kohdata asiakkaita ja heidän ongelmiaan sekä lisääntyneenä stressin- ja epämääräisyyden sietokykynä. Näitä tekijöitä voidaan pitää refleksiivisen asiantuntijuuden elementteinä. Refleksiivinen asiantuntijuus viittaa toiseen eksperttisiin, jossa asiantuntijatiedon status on järkkynyt. Refleksiivinen asiantuntija työskentelee eri toimijoiden tekemien tulkintojen kanssa, jolloin epävarmuuden sietokyky on olennaista. (Yliruka 2015, 73–74.) Joskus perheneuvolan asiakasperheiden ongelmatilanteet voivat olla taustoiltaan niin monimutkaisia ja pitkäkestoisia, että alkuperäisen ongelman ja toimivien ratkaisuvaihtojen löytäminen voi olla hyvin haasteellista. Tällöin työntekijöiden asiantuntijatieto ja -asema voivat joutua kyseenalaistuksen kohteiksi, mikä vaatii työntekijältä resilienssiä.

H2: ”Se varmaan näkyy myös siinä, että on rohkeutta olla niitten asioiden kanssa aika avoimesti eikä välttämättä lähtee ratkasemaan niitä. Ettei tavallaan tuu semmosta oloa, että minun pitää nyt samantien tietää, mikä se näitten ongelma tarkalleen ottaen on ja antaa ne työkalut siihen vaan jotenki pystyy olemaan, että: ”No onhan teillä tässä vähä nyt kaikenlaista”, koska tavallaan tietää, että semmosta se on. - - Varmaan se kokonaisvaltaisuuden ja sen mukana tuoman epämääräisyyden sietäminen on varmaan sitä, että ei tavallaan tarvi olla niin, että se perhe tulee vaan sen tietyn yhden asian kanssa ja sitten me ollaan sen äärellä, koska minä ammattilaisena pystyn olemaan ikään kuin

tämän yhden jutun äärellä vaan se, että mulla kestää kapasiteetti ja sietokyky sen, että tässä nyt voi olla vähän kaikenlaista”

Äitiys toimi voimavarana perheneuvolatyölle kokemuksellisen tiedon, ajattelun monipuolistumisen, empatian, vertaistuellisuuden ja resilienssin muodossa. Nämä tekijät voidaan nähdä myös osana äitiydestä kertynyttä hiljaista tietoa, joka tulee näkyväksi sekä sanojen että toiminnan kautta perheneuvolatyössä (ks. Toom 2008).

Äitiys kuormitustekijänä

Äitiys ei kuitenkaan koko ajan ole voimavara perheneuvolatyössä vaan sosiaalityöntekijät olivat kokeneet oman äitiyden välillä myös kuormittavan työntekoa. Tutkimuksia on tehty työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta, joissa on havaittu työn häiritsevän perhe-elämää ja perhe-elämän häiritsevän työntekoa (ks. esim. Piensoho 2006; Kivijärvi ym. 2009; Ronkä ym. 2009; Ojanen 2017). Kyseisiin tutkimuksiin on kuitenkin osallistunut ihmisiä, joiden työn kohde voi olla täysin erilainen suhteessa perhearkeen, esimerkiksi myyjän työ. Perheneuvolatyön erikoisuus on sen läheinen suhde perheellisen työntekijän arkeen: perheneuvolan työntekijät voivat kohdata omassa arjessa samoja haasteita, joiden johdosta osa ihmisistä on hakeutunut perheneuvolan asiakkuuteen. Aikaisempaa kohdennettua tutkimusta juuri perheneuvolan työntekijöille ei ole olemassa, joten tämä pro gradu -tutkielma on ensimmäinen lajissaan.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että perhearke voi kuormittaa työtä yleisellä tasolla: lapset kinaavat keskenään ja vanhemmat väittelevät keskenään. Perheen sisällä koettavat tunteet vaikuttavat väistämättä työntekijän mielialaan ja sitä kautta työntekoon. (Rönkä ym. 2009.) Tämä on ristiriidassa Belskyn (1984, 84) vanhemmuuden prosessimallin kanssa, jossa työllä kuvataan olevan vaikutusta vanhemmuuteen, mutta vanhemmuudella ei olisi vaikutusta työhön. Tässä tutkielmassa *perhe-elämän kuormitustekijöinä* näyttäytyivät esimerkiksi äidin huolet lapsen terveydestä, sosiaalisista suhteista ja tulevaisuudesta, joita esittelin tarkemmin kappaleessa 4.1. Myös perheitä kohdanneet kriisit, kuten esimerkiksi erot, läheisten sairastumiset ja kuolemat, voidaan nähdä yleisinä kuormitustekijöinä, joita suurin osa perheellisistä työntekijöistä kohtaa työuransa aikana. Nämä yleiset kuormitustekijät

herättävät kokijassaan tunteita, jotka voivat tuntua väsyttäviltä. Myös haastateltavat olivat kokeneet äitiyden tuoneen yleistä kuormitusta perheneuvolatyöhön.

H3: ”Tämmöset ihan niinkö perusjutut, et jos ei ite sais nukuttua niin tottakai sitä ois tosi väsyny täällä eikä jaksais sitte samalla tavalla”

H5: ”Jos mä oon, lasten kans on hankalaa tai on ollu vaikeita asioita, kotona kuormittavaa, se näkyy mulla sitte myös täällä työssä, koska tässä työssä täytyy olla aika hyvin sitten ne kotiasiat.”

H2: ”No siis kyllähän se käytännön, tosiaan ihan yhtälailla se, että töistä pitää lähteä ajoissa niin sitten myös voi olla niitä tilanteita, että siis tyylisiin joku Wilma-viesti kilahtaa puhelimeen tai opettaja soittaa niin onhan ne semmosia, että noni, mitäs nyt? Ja se niinku sysää ne ajatukset sinne omaan vanhemmuuden ja oman lapsen tarpeisiin, mikä on tietenkä aivan todella ymmärrettävää ja tavallaan samanlaista tietenkä tapahtuu vaikkei äiti olisikaan. Meillä kaililla on se oma elämä kuitenkin.”

Yleisen perhe-elämän kuormituksen lisäksi perheneuvolan sosiaalityöntekijät olivat kokeneet omien äitiyden kokemusten ja tunteiden aktivoituvan työssä (ks. esim. Autonen-Vaaranieniemi 2019), mikä oli kuormittanut työntekoa. Tämä havainnollistaa juuri perheneuvolatyön ja äitiyden välistä erityistä suhdetta. Perheneuvolatyö voi aktivoida työntekijässä positiivisia kokemuksia, jolloin äitiys on voimavara, mutta vastavuoroisesti työ voi aktivoida myös negatiivisia kokemuksia, jolloin äitiys on kuormitustekijä suhteessa työhön. Haastateltavat kuvailivat, että välillä asiakastilanteessa omat kokemukset voivat nousta pinnalle, jos asiakas on kokenut jotain samaa kuin työntekijä.

H2: ”No, siis kyllä mä aattelen, että sillon jos siinä asiakastilanteessa on tosi paljon semmosia samanlaisia tekijöitä, mitä on omassa elämässä ollu niin sillohan, tai että jos on sillä hetkellä akuutisti omassa elämässä tosi samanlaista juttua niin, sillon kyllä siinä tavallaan joutuu tekeen kaksinkertasen työn kun, ettei ne mee ne puurot ja vellit sekasi, ettei se tavallaan siinä asiakastilanteessa läheki käsitteleen sitä omaa juttua niin silloin niitten asiointien tunnistaminen, että minkälaisia ajatuksia se asiakastilanne herättää ja tunteita ja toivottavasti ihmiset sitä myös ihan huomioivat esimerkiksi uusia asiakkuuksia alottaessa tai siinä asiakasprosessien aikanaki, että jos siinä on jotaki semmosta teemaa, mikä just sillä hetkellä liippaa liian lähelle.”

H6: ”Jos äitiydessä tapahtuu jotaki, jos on meneillään enemmän kuin tavalista, niin saattaa olla semmonen, että ahh... Sitten vielä töissä ja saattaa olla hetki, että vähä uuvuttaa ja se, että no joo, oli itelläki jotenki silleen niinku joo... Saattaa näkyä hetkittäin semmosena myös, että ei ihan niin jaksa olla 100% siinä asiakkaita varten. Joo, sillain ehkä hetkittäin, ei varmaan mitenkään tosi voimakkaana - -. Jos on käyny kotona asioita läpi, mitkä kuulostaa olevan sitten töissäki semmosia tai, että tulee vastaan niin samantyyppistä myös, niin sillon saattaa hetkittäin tulla semmonen ahh, mä en jaksa. Joo,

kotona tapahtuu samantyyppisiä asioita kuin töissä niin sitten joskus hetkittäin se tuntuu, että ei nyt, jos sais hetkeks laittaa sivuun jomman kumman ”

Sosiaalityön ja tunteiden välisestä suhteesta on kaksijakoista näkemystä. Jotkut kokevat, että sosiaalityöntekijän täytyy olla objektiivisen ammattimainen laittamalla omat tunteet sivuun asiakastyössä, kun taas osa argumentoi sen puolesta, että sosiaalityöntekijän on täysin sallittua näyttää tunteita asiakastilanteessa, kunhan auttamissuhde ei käänny toisinpäin (Forsberg 2006). Kun tehdään ihmisläheistä työtä, tunteiden olemassaolo on tunnistettava. Refleksiivinen työntekijä ei tukahduta omia tunteita vaan tiedostaa omien kokemusten ja niihin liittyvien tunteiden vaikutuksen omaan työntekoon. Välillä tunteet voivat toimia positiivisena voimana asiakastyössä, mutta joskus niillä voi olla negatiiviset vaikutukset työhön. (D’Cruz 2007, 80–81, 86.) Esimerkiksi asiakastilanteessa pintaan noussut kokemus ja siihen liittyvät tunteet voivat sysätä työntekijän tiedostamatta työstämään omaa kokemustaan asiakastilanteessa.

Jos omat kokemukset aktivoituvat liiaksi, ne saattavat ottaa *hallitsevan aseman sosiaalityöntekijän suhtautumisessa* asiakastilanteeseen. Tällöin asiakkaan tilannetta saatetaan ehkä katsoa liikaa oman kokemuksen läpi ja työntekijä voi tällöin takertua tiettyihin asioihin, joita hän pitää tärkeinä työstää oman kokemuksen pohjalta. Tämä voi myös johtaa siihen, että asiakasta ohjataan ja neuvotaan oman kokemuksen pohjalta: mikä toimi minulla, toimii myös sinulla. Asiakkaan pitää kuitenkin tulla kuulluksi ja ymmärretyksi oman uniikin kokemuksensa kautta eikä työntekijän oman kokemuksen. Toisin sanoen omat äityden kokemukset voivat toimia kuormana, joka vaikuttaa työntekijään ja siten mahdollisesti myös asiakkaaseen.

H5: ”Jos mulla on ollu jotain tämmöstä, ni sit mä jouvun hirveen paljon tekemään siellä ammatillisella puolella sitä työtä, että mä en lähe liikaa näitten mun omien asioitten ja mitä mää oon kokenu niinku vietävänä tai, että ne menee etunenässä vaan, että mä pystyn sitte erottamaan tän homman, käymään sitä itteni kanssa sitä keskustelua, että hei mä en voi ny tässä tätä näin, että työssä käyttää.”

H4: ”Kun miettii sitä, että tietyllä tavalla ne omat kokemukset siitä vanhemmuudesta voi olla, että sitä näkee tiettyjen linssien läpi tiettyjä asioita, et vähän niinku fiksoituu sitten siihen, että välillä joutuu ravistamaan sitä, että sä et voi tietää noiden ihmisten elämää näitten sinun omien kokemusten pohjalta, että turpa kiinni.”

H2: ”Mut sitten taas se, jos on, että parhaimmillaanhan sitten ne semmoset, että on ite eläny jonku tosi samanlaisen kohan niin sehän antaa semmosta hyvää siihen silloin kun siltikin muistaa sen, että nuo ovat erillisiä ihmisiä ja niillä

on kuitenkin erilaisia motiiveja ja erilaista polkua he ovat tulleet siihen samankaltaiseen tilanteeseen, ettei niinku tavallaan anna sitä: ”Mulla toimi tämmönen, tehkää teki näin.”

H6: ”Voiskohan se tulla jotenki silleen sitten hetkittäisenä neuvomisena liikaa, en tiä... Mä en niinku tykkää siitä, että alan neuvoa, mutta saattaako se joskus tulla...”

Tiivistetysti äitiyden aiheuttama kuormitus näkyy perheneuvolatyössä yleisenä perhe-elämän kuormittavuutena, omien kokemusten ja tunteiden aktivoitumisena sekä omien kokemusten hallitsevuutena. Äitiyden tuoma kuormitus perheneuvolatyöhön voi riippua monista eri tekijöistä, kuten esimerkiksi sen hetkisestä perhe- ja työtilanteesta, omasta hyvinvoinnista ja jaksamisesta, refleksiivisestä kyvystä ja/tai resilienssistä. Myös Belskyn (1984) luoma vanhemmuuden prosessimallin voi selittää vanhemmuuden luomaa kuormitusta työelämässä. Vanhemmuuden prosessimallin mukaan vanhemmuuteen vaikuttaa vanhemman oma kehityshistoria ja persoonallisuus, parisuhde, työ, sosiaaliset verkostot sekä lapsen ominaisuudet. Nämä ovat tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa kuormittuneisuutta vanhemmuudelle. Vaikka Belskyn prosessimalli huomioi yksisuuntaisen vaikutussuhteen vain vanhemmuudesta työhön, näen itse vuorovaikutussuhteen kaksisuuntaisena. Esimerkiksi parisuhteen ongelmat tai lapsen ominaisuudet voivat kuormittaa vanhemmuutta, mikä voi näkyä epäsuorana kuormituksena myös työelämässä.

5.2 Perheneuvolatyön vaikutus äitiyteen

Perheneuvolatyö voimavarana

Äitiydellä on sekä vahvistavia että kuormittavia аспекteja suhteessa perheneuvolatyöhön. Koska tutkielmani on syklinen, halusin selvittää, millaisia vahvistavia tai kuormittavia puolia perheneuvolatyöllä on suhteessa äitiyteen. Yksi äitiyden voimavaratekijä oli kokemuksellisen tiedon lisääntyminen, mikä näyttäytyi myös perheneuvolatyön vahvuuksissa. Perheneuvolatyön nähtiin lisäävän *teoreettista tietoa* erilaisista aiheista, kuten lasten kasvusta ja kehityksestä sekä vanhemmuudesta. Tietoa kerääntyi ammatillisista lisäkoulutuksista, työkavereilta ja työtä tekemällä. Tämän tiedon voi nähdä työstä kertyneenä hiljaisena tietona (ks. Koivunen 2000; Pohjalainen 2012; Yliruka 2015), jota haastateltavat pystyivät hyödyntämään esimerkiksi omassa vanhemmuudessaan. Noudattaessaan asiantuntijaohjeistusta äidit ovat puoliprofessionaalisia hoivan ammattilaisia (Nätkin 2015, 34), mikä korostuu

perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kohdalla. Työssään sosiaalityöntekijät ovat asiantuntija-asemassa ohjaamassa ja neuvomassa muita äitejä, ja vapaa-ajallaan perheen parissa he pyrkivät noudattamaan täsmälleen samoja ohjeita omassa äitiydessään.

H1: ”Luettiin kasvatukseen, kasvuun ja kehitykseen liittyviä kirjoja, vanhemmuuteen ja parisuhteeseen, niin kyllä kait mää niitä suoraan testasin kotona ja käytin töissä ja nyttienki, jos mää luen jotakin kirjoja niin mää niitä pyörötän sekä työasioissa että kotiasioissa. Ja kyllähän mää jonkun verran testaillen uusi juttuja kotona lasten kanssa. - -. Että tavallaan niitä juttuja, mitä täällä työn takia perehtyy ja selvittää, niin sitten niitä samoja juttuja voi kokeilla kotona”

H3: ”On saanu tietoa, että miten just, mitä se on se riittävän hyvä vanhemmuus ja miten on hyvä toimia lapsen kanssa -- Kyl mä oon nähny tosi hyvänä asiana sen, et mä oon ollu, mä oon ehtiny olla monta vuotta nimenomaan tässä perheneuvolatyössä, et mä oon siihen omaan äitiyteenki saanu tosi paljon vinkkejä, et miten kannattaa tehdä”

H6: ”No varmaan tiedon kautta, että tietää jonku verran lapsen kasvusta ja kehityksestä lukemisen ja työssäoppimisen kautta. - - On tietoa tullu, että sitä sitten ehkä hetkittäin saattaa miettiä oman lapsen kohdalla, että onko tässä siitä ja siitä kyse, ehkä semmosta teoreettista tietoa.”

H5: ”Mä huomaan sen, että kuin tää linkittyy tää perhe-elämä niinku työhön ja työ perhe-elämään, että jos mulla on ollu hyvä päivä töissä ja mulla on ollu semmonen oikeen flow, niin se jatkuu suorana linjana mulla kotiin. Eli mä pystyn, mä oon aivan eri mielentilassa. Mää toimin lasten kans todella mahdollasti ja se jatkuu. Se tuo semmosta hyvää olemista myös kotona arjessa tää työn onnistuminen. Ja sitte toki ne asia asiat, että niitäkin mä oon pystynyt hyödyntään omaan vanhemmuuteen.”

Perheneuvolatyön nähtiin siis lisäävän teoreettista tietoa, jota omassa äitiydessä voitiin hyödyntää. Tiedon hyödyntäminen vaatii kuitenkin *refleksiivisyyttä*, joka näyttäytyi myös perheneuvolatyön vahvuutena. Refleksiivisyys on henkilöön itseensä suuntautuvaa itsetutkiskelua (Archer 2007, 4; Toskala & Hartikainen 2014, 13; Probst 2015, 38), jota kutsutaan myös itsereflektioksi (Tiuraniemi 2002, 165). Refleksiivisyys auttaa tutkimaan omia kokemuksia ja niiden taustalla olevia oletuksia sekä muuttamaan niitä (Toskala & Hartikainen 2014, 112; Högbacka & Aaltonen 2015, 13). Perheneuvolatyön koettiin vahvistavan refleksiivisyyttä. Itsereflektiota käynnistivät esimerkiksi uusi opittu tieto ja asiakastapaamiset. Työssä kohdattuja asioita pohdittiin ja suhteutettiin omaan äitiyteen ja perhetilanteeseen.

H6: ”Sitten täällä kohtaa paljon perheitä, niin myös sitä näkemystä miten erilaisissa tilanteissa perheet elää. Sitten sitä on ehkä miettiny myös suhteessa omaan vanhemmuuteen. Saattanu olla hetkiä, että missä on vaikka aatellu silleen, että kun, jos perheet on tosi hankalissa tilanteissa sillä hetkellä, niin saattanu tulla semmonen olo, että omat asiat on silleen ihan hyvin. Vaikka ei sitä

voi silleen suoraan ehkä verrata, mutta joo, kyllä sitä vähä vertaa kuitenkin jonku verran”

H2: ”Siis varmaan niinku se, että minkälaisia kaikkia perheitä täällä kohtaa ja minkälaisia haasteita perheissä on ja miten vanhemmat ite tuottavat siitä omasta vanhemmuudesta, niin kyllähän se sillain semmosta itsereflektiota todellaki käynnistää”

Edellisessä kappaleessa 5.1 kerroin, kuinka sosiaalityöntekijän äitiys voi toimia voimavarana perheneuvolatyössä *vertaistuellisesta näkökulmasta*. Vertaistuellista aspektia voidaan tarkastella myös toisinpäin, eli miten perheneuvolatyö vahvistaa työntekijöiden äitiyttä vertaistuellisesti. Vertaistuki on aina kahdenkeskistä tukea, jossa vertaiset toimivat sekä oman että toisten hyvinvoinnin lisäämiseksi (Mikkonen & Saarinen 2018, 20, 29). Lisäksi sana vertainen jo vihjaa, että vertaissuhteisiin voi sisältyä vertailua (Rotkirch & Saloheimo 2008, 84), jota oli nähtävillä aineistosta. Sosiaalityöntekijät kohtaavat perheneuvolatyössä paljon erilaisia perheitä, jotka ovat kaikki hyvin erilaisissa elämäntilanteissa ja, jotka ovat tehneet hyvin erilaisia ratkaisuja vanhemmuudessa. Näiden kokemusten kuunteleminen voi väistämättä ja tahtomatta synnyttää sosiaalityöntekijöissä vertailevia ajatuksia suhteessa omaan äitiyteen. Vertailu synnytti sosiaalityöntekijöissä myös itsereflektiota, jossa omaa toimintaa tarkasteltiin mahdollisten muutosten näkökulmasta (ks. myös Toskala & Aaltonen 2014; Högbacka & Aaltonen 2015; Probst 2015): olisiko omassa äitiydessä kehityskohteita?

H1: ” No ehkä jonkun verran semmosta, että kun sen esikoisen kanssa on tietynlaisia haasteita. On aika kova vastustus välillä ja äiti on välillä todella tyhmä ja ymmärtämätön, aivan liian utelias ja kaikkea, ja sitten kun ajoittain tuntuu, että: ”Huh huh miten tästä selvittää”, niin sitten kun täällä tapaa niin monenlaisia, niin jotenkin pystyy huomaamaan, että okei, tämmöstä on, mutta ei meillä niin hankalaa oo tai siis jotenki. Tai sitten jos joskus kun jotkut tulee tänne, äiti ja tytär tappelee niin, että tuntuu ettei siinä erota kuka on lapsi ja kuka on aikuinen, niin sitten hahmottaa, että no en mä, todella harvoin meen sinne lapsen tasolle, en rupea tappeleen sen kanssa. Että sillä tavalla se ehkä vahvistaa, että ihan ok kaikki sujuu.”

H2: ”Siis varmaan niin kun se, että minkälaisia kaikkia perheitä täällä kohtaa ja minkälaisia haasteita perheissä on ja miten vanhemmat ite tuottavat siitä omasta vanhemmuudesta, niin kyllähän se sillain semmosta itsereflektiota todellaki käynnistää ja sit just vaikkapa siihen omaan vaativuuteen, että jos täällä on kuunnellu jotaki äitiä, joka on ruvennu itestäki kuulostamaan, että ihan hirvee natsi, että mullaki menis hermot tommosen kaa, niin kyllähän sitä sitten tarkastelee, että no oonko mä joissakin asioissa liian tiukka”

H6: ”Toisaalta mä aattelen, että sitten täällä kohtaa paljon perheitä niin myös sitä näkemystä, miten erilaisissa tilanteissa perheet elää. Sitten sitä on ehkä miettiny myös suhteessa omaan vanhemmuuteen. Saattanu olla hetkiä, että missä on vaikka aatellu silleen, että jos perheet on tosi hankalissa tilanteissa sillä hetkellä, niin saattanu tulla semmonen olo, että omat asiat on silleen ihan

hyvin. Vaikka ei sitä voi silleen suoraan ehkä verrata, mutta joo, kyllä sitä vähä vertaa kuitenkin jonku verran.”

Perheneuvolatyön vahvistavat puolet suhteessa äitiyteen näyttäytyivät teoreettisen tiedon ja refleksiivisyyden lisääntymisenä sekä vertaistuellisuutena. Perheneuvolatyö edellyttää lisäkoulutusta ja jatkuvaa ammattitiedon ja -taidon ylläpitoa (Alho 2017, 192–196; Bildjuschkin 2018, 13), joten työn kautta sosiaalityöntekijöille kertyy laaja ja monipuolinen tietopohja. Tämä tieto voi puolestaan herättää itsereflektiota suhteessa omaan äitiyteen, minkä lisäksi monenkirjavat asiakastapaamiset perheneuvolatyössä lisäsivät refleksiivisyyttä. Toisaalta tiedon ja refleksiivisyyden lisääntyminen voidaan tulkita perheneuvolatyön tarjoamana vertaistukena työntekijöille, sillä asiakkaiden tilanteita saatettiin verrata ja pohtia suhteessa omaan elämäntilanteeseen. Asiakaskohtaamiset toivat suhteellisuudentajua, inhimillisyyttä ja armollisuutta haastateltavien omaan äitiyteen ja perhearkeen. Perheneuvolatyön voimauttavien tekijöiden ansiosta sosiaalityöntekijät voivat kokea olevansa parempia äitejä omille lapsilleen (ks. Kinnunen ym. 1995, 17).

Perheneuvolatyö kuormitustekijänä

Perheneuvolatyöllä ei kuitenkaan ole tarjota yksistään vahvistavia tekijöitä sosiaalityöntekijöiden äitiydelle vaan työ aiheuttaa myös kuormittumista. Yleisenä tekijänä sosiaalityöntekijät toivat esille *työn paljouden ja kiireen*. Perheneuvolassa työtehtävät ovat hyvin monipuolisia, kuten Bildjuschkin (2018) toimittamasta kasvatus- ja perheneuvonnan työsisältöjen ja -tehtävien määrittelystä selviää. Työtä tehdään lapsen, tämän perheen ja lähipiirin kanssa sekä lisäksi verkostomaisesti ja monitoimijaisesti muiden palvelutarjoajien kanssa yhteistyössä. Perheneuvoloiden tehtävänä on tukea laajasti lapsen kasvua ja kehitystä, vanhemmuutta sekä pari- ja perhesuhteita muun muassa keskustelukäynneillä, tutkimuksilla, hoidoilla ja vertaisryhmillä. (mt.) Ei siis ihme, että haastateltavat kokivat työtä olevan paljon ja sitä tehdään usein kiireessä. Työn paljoudella ja kiireellä on väistämättä vaikutusta psyykkiseen hyvinvointiin ja sitä kautta äitinä toimimiseen sekä perheen arkeen (ks. Belsky 1984).

H5: ”Sitten kun sitä on paljon ja sitä on monenlaista ja sitä on raskasta ja se kuormittaa, niin se on semmonen ääripää, että sitten tulee se uupuminen ja se tulee herkästi, jos sä et osaa pitää sitä rajaa. Se heijastuu myös sinne kotiin ja kotielämä taas heijastuu tänne, elikkä se on niin semmosta kävelemistä nuoralla, et miten mää tästä niinku niin hyvässä kuin huonossa. Et oon kokenu sen

puolen, että se kuormittaa, että menee voimavarat. Et tuota sillon ko on vaikeita asiakkaita, raskasta, paljon työtä, ei pelkästään ne asiakkaat vaan se työn määrä ylipäättään, monenlaisen työn määrä niin se kuormittaa sitä perhe-elämää.”

H6: ”Jos on tosi paljon asiakkaita ja tosi paljon tapahtuu töissä - -. Mää aattelen, että tää työ on niin aivotyötä ja luovaa työtä niin sitten, jos on paljon töitä niin saattaa olla kotona semmonen olo, että mä en nyt jaksa, että elä nyt valita tuosta, ku mä en nyt jotenki jaksa olla tässä.”

Edellisessä kappaleessa kerroin perheneuvolasta kertyneen tiedon vahvistavan sosiaalityöntekijöiden äitiyttä, mutta tiedolla on myös toinen puoli. *Teoreettinen tieto* voi toisaalta kuormittaa. Kuten vanha sanonta kuuluu: tieto lisää tuskaa, minkä perheneuvolan sosiaalityöntekijät tiedostivat ja toivat esiin. Koska perheneuvolatyö on hyvin monipuolista (ks. esim. Bildjuschkin 2018), tietoakin kerääntyy useista eri teemoista. Työn kautta kerääntynyt tieto ei siis aina toimi vahvistavana tekijänä omalle äitiydelle vaan se voi myös kuormittaa. Eri-tyisesti tiedot diagnoosikriteereistä ja eri haasteiden riskitekijöistä olivat sellaisia, joiden koettiin kuormittavan omaa äitiyttä.

H3: ”Kyllähän tässä sen tiedon toinen puoli on se, että kun saa sitä tietoa, niin sitten sitä alkaa eri tavalla seuraamaan sitä omaa lasta ja sen oman lapsen kehitystä. Erityisesti just jottain, jos puhutaan jostain ADHD-, asperger-piirteistä, tämmösistä, kyllä mää oon seurannut, että no onkos nyt puheen kehityksessä tullu viivettä ja miten huolestunukki siitä aika ajoin ja oon muutenki semmonen huolestujaluonne ja varsinki sillon ensimmäisenä vuotena, kun oli ne hormonit niin voimakkaina niin tuota ennemminki niin päin, että se tieto myös kuormittaa sitte. Että sitä alkaa miettimään mitä kaikkee tässä tulevaisuudessa on ja tuota, sit ku tietää niitä suurin piirtein niitä kysymyksiä kasvusta ja kehityksestä, mitä kysytään, jos epäillä jotain tiettyä diagnoosia niin kyllä niitä on tullut seurailtua tässä äitiyden aikana.”

H4: ”Siis mähän opin tässä ihan koko ajan valtavasti tässä työssä ja siis ihan joka päivä jotakin, mutta toisaalta tietyllä tavalla tieto lisää tuskaa. Jo se, että se kuormittavuus mikä tästä tulee, kun mä tiedän niin paljon ja sitten taas se, että kun on inhimillinen ihminen, ei aina jaksa, niin sitten taas se, että sä et ehkä välttämättä siellä omassa arjessa jaksa toimia sillä tavalla kuin sä tiedät, että pitäisi toimia.”

Omanlainen kuormitustekijä perheneuvolassa on työn aiheuttama *myötätuntouupumus*. Työssä kohdataan haasteellisissa elämäntilanteissa olevia perheitä, joiden kanssa työtetään erilaisia teemoja, kuten esimerkiksi eroja, kuolemaa, sairauksia ja väkivaltaa. Asiakkaiden kohtaama inhimillinen kärsimys voi tunnetasolla koskettaa myös ammattilaista (Forsberg 2006, 27; Mikkonen & Saarinen 2018, 18, 35–37). Haasteellisten teemojen työstäminen voi luoda myötätuntouupumusta, jota eräs haastateltava käytti kuvailevana terminä. Eri-tyisesti

silloin, jos työntekijä itse on kohdannut saman haasteen omassa arjessa suhteellisen vasta, tunnetaakan ja myötätuntouupumuksen riski on todennäköisesti suurempi. Tämä myötätuntouupumus voi heijastua kotiin väsymyksenä ja siitä aiheutuvina muina reaktioina, kuten jaksamattomuutena.

H2: ”Siis kyllähän se semmonen, miten sen nyt sanois, tavallaan se myötätuntouupumus. Kun aloin sanomaan tätä sanaa, niin en aikonu sanoa tuota uupumusta, mutta se tuli nyt siihen. Koska siis tavallaan se, että miten epäoikeudenmukaisia asioita ihmiset joutuvat elämässään kohtaamaan ja siitä semmosta kuormitusta, että miten se meneeki joihinki perheisiin niin paljo ja toki siis tuo väkivalta-asia on tietenki semmonen, että kun niitä teemoja joutuu kohtaamaan, niin sehän on semmosta, mikä herättää itsessäki tunteita ja voi olla sit niinku, kuormittuu ja sitten ymmärrettävästi se kuormittuminen sitten siellä kotonaki varmasti näkyy, että ei ehkä jaksa olla ihan niin ja - - on myös joskus niitä tilanteita, että tavallaan saatan niinku ääneen sanoa, että nyt oli raskas päivä”

Sosiaalityöntekijät korostivatkin omien tunteiden ja rajojen tunnistamista sekä rajoista kiinnipitämistä, jotta perheneuvolatyön kuormitus ei pääsisi liian suureksi ja uuvuttaisi. Omien rajojen ja voimavarojen riittävyys tunnistaminen vaatii sosiaalityöntekijöiltä tietynlaista hiljaista tietoa ja refleksiivisyyttä. Sosiaalityöntekijöiden on käytävä jatkuvaa sisäistä itse-reflektiota omasta hyvinvoinnista ja jaksamisesta, jotta he voivat havaita kuormittumiseen viittaavia piirteitä. Jos asiakas on kohdannut samoja haasteita kuin työntekijä ja asiakkaan kohtaaminen voisi herättää voimakkaita tunteita työntekijässä, riski kuormittumiseen ja myötätuntouupumiseen on todennäköisemmin suurempi. Tällöin työntekijän on syytä rajata kyseinen asiakastapaus pois omalta osalta. Omista jaksamisen rajoista kertynyt hiljainen tieto on tällöin avainasemassa, jotta voidaan välttyä ylikuormittumiselta, jota pidetään valittavan yleisenä asiana sosiaalialalla.

H1: ”On tavallaan tieto siitä, että on oppinut tuntemaan rajani ja tunnistan heti, jos meinaa liian kiireiseksi, niin mä rupean heti vähentämään sitä, lyömään tilaa kalenteriin. Jotenki se, että tällä alalla on pakko oppia, että jos mä uuvutan itseni, niin sitten mä en voi auttaa kettään. Vaikka ois kuinka kova paine, niin mä pidän rajani, jotta mä voin auttaa niitä, joita mä autan, että siitä on enemmän hyötyä.”

H4: ”Kyllä mä rajaan myös sitä, että millasia caseja otan vastaan. Että olen saattanut myös tehdä sitä, että olen kieltäytynyt tietynlaisista, vaikka omasta elämäntilanteesta johtuen. Toki mä en siitä, se ei mene koskaan asiakkaitten korviin, mutta en välttämättä ole ottanut johonkin vanhemman kuolemaan tai muuhun liittyviä asioita, tämmösiä caseja vastaan. Oma isä kuoli tuossa pari vuotta sitten niin silloin oli se, että oli liian rankkaa, niin sillä tavalla se, että

tässä työssä, kun ihmiset tulee ja he odottaa, että sä pystyt ottamaan vastaan melkeen mitä vaan ja sitten taas kohtaamaan heidät kunnioittavasti, niin se, että pystyt ottamaan vastaan, olet itte niissä hengen ja sielun ja ruumiin voimissa, että pystyt ottamaan ja kestäämään niitä asioita, joita vastaan tulee niin, jos sä ite et ole välttämättä niin hyvässä hapessa tai vähänkään kiikun kaakun, että tiedän vähän tuolta, mutta en tiedä olenko valmis ottamaan sitä vastaan, niin silloin täytyy vaihtaa työntekijää tai jo ihan lähtökohtaisesti pohtia, että kuka ottaa nämä asiakkaat vastaan.”

H5: ”Eli sitten kun sitä on paljon ja sitä on monenlaista ja sitä on raskasta ja se kuormittaa, niin se on semmonen ääripää, että sitten tulee se uupuminen ja se tulee herkästi, jos sä et osaa pitää sitä rajaa.

Perheneuvolatyön luoma kuormitus äitiydelle näyttäytyi työn paljoutena ja kiireenä, teoreettisena tietona ja myötätuntouupumisena. Jokainen näistä tekijöistä on hyvin erilainen verrattuna toisiinsa. Työn paljous ja kiire luovat todennäköisesti kuormitusta jokaiselle vanhemmalle työstä riippumatta. Kuitenkin perheneuvolatyössä kertynyt teoreettinen tieto lapsen kasvusta ja kehityksestä, vanhemmuudesta ja parisuhteista sekä työn aiheuttama myötätuntouupumus luovat omanlaista kuormitusta äitiydelle, mitä muissa työtehtävissä ei välttämättä synny. Perheneuvolatyön kuormitustekijöiden tunnistaminen on oleellista, jotta työn aiheuttamaan taakkaan voidaan puuttua ajoissa ja oikealla tavalla.

5.3 Hiljainen tieto ja äitiys

Hiljaista tietoa pidetään kokemuksellisena tietona, jossa yhdistyy arkielämän, työelämän ja koulutuksen kautta saatu osaaminen (Koivunen 2000, 78–73; Pohjalainen 2012, 1; Yliruka 2015, 61). Myös haastateltavien kertomuksissa hiljainen tieto määrittyi *elämäkokemuksen, työnteon ja kouluttautumisen* kautta kertyneeksi tietovarannoksi. Eletty elämä ja sen aikana tapahtuneet asiat nähtiin merkittävänä tietolähteenä. Toisaalta elämäkokemuksen kautta kertynyt tieto on laajaa ja sisältää pienempiä tietolähteitä, kuten työnteon ja kouluttautumisen kautta kasautuneen tiedon. Työ erilaisissa työpaikoissa ja -tehtävissä sekä työhön liittynyt kouluttautuminen nähtiin kerryttäneen hiljaista tietoa.

H4: ”Se on jotaki sellasta, mitä elämäkokemus ihmisessä tuo ja se taas, että sä siihen niin sanotusti opiskelet päälle jotain ja sitten taas toisaalta, kun nää elämäkokemukset, niinku tämä vanhemmaksi tuleminen, äidiksi tuleminen”

H2: Hiljainen tieto koostuu jotenki siitä kokemuksen kautta karttuneesta osaamisesta ja näkemyksestä ja se kokemus sekä ammatillisesta että henkilökohtaisesta kokemuksesta ja semmosesta yksilön kasvusta myös. --. Tietenki kyllähän siellä kaikki semmonen teoria tieto ja osaaminen on myös osa sitä, mutta mää

aattelen, että siinäkin semmonen kokemus ja näkemys, kun on laajentunu ja vahvistunu niin sitä myös kaikkea semmosta teoreettista tietoo ja eri suuntauksia vaikkapa niin niitähän lukee vähä eri tavalla ja ehkä jo lukiessa jollain lailla kyseenalaistaakin niitä ja sillä tavalla ei kumarrakaan ehkä sitä semmosta tietoo.”

Haastateltavien kuvailuista välittyi hiljaisen tiedon sisäistämisen tapoja, kuten jäljittelyä, identifikaatiota ja tekemällä oppimista (ks. Pohjalainen 2012, 4). Hiljaista tietoa oli sisäistetty esimerkiksi toisten työntekijöiden toimintaa havainnoimalla ja jäljittelemällä, noudattamalla koulutuksissa opetettuja asioita tai harjoittelemalla tiettyjä taitoja, jotta ne automatisoituvat. Nonakan & Takeuchin (1995)⁶ mukaan työyhteisöissä olevaa hiljaista tietoa on muutettava aluksi näkyväksi yhteisen havainnoinnin ja keskustelun kautta, jotta sitä on mahdollista siirtää työntekijältä toiselle (Pohjalainen 2012, 4). Hiljaisen tiedon muuttamista näkyväksi edesauttavat refleksiiviset keskustelut työyhteisössä (ks. Probst 2015, 43).

H3: ”Semmosta tietoa mitä saadaan tässä työvuosien aikana, mutta myös elämän aikana, kun on eri elämäntilanteissa ja saa kokemusta erilaisista elämäntilanteista. Semmosta tietoa ja tietenkin kun käy koulutuksissa ja muissa niin sieltä aina jottain jää mieleen. - - Tietenkin mää oon alottanu perheneuvolassa silleen, että mul on ollu työparina semmonen, joka on tehny tosi pitkän uran ja tuota, häneltä oon paljon sit kyselly ja saanu sieltä tietoo ja näin, että siitä on ollu paljo apua.”

Haastateltavien kertomuksissa hiljaiseen tietoon liitettiin voimakkaasti henkilökohtaisuus. Hiljainen tieto ymmärrettiin henkilökohtaiseksi asiaksi, joka on osittain tiedostamatonta ja siksi vaikeasti selitettävissä (ks. Polanyi 1983, 4; Virtainlahti 2009, 46–48). Esimerkiksi äitiyden hiljainen tieto elää haastateltavissa kokemusten ja tunteiden, kuten äitiyden ilojen ja huolien, kautta.

H3: ”Semmosta tietoa, mitä on vaikea pukea sanoiksi”

H4: ”Nyt perheneuvonnan sosiaalityöntekijänä niin se, että sun eteen tulee vanhemmat, jotka kertoo sitä heidän elämäntarinaa ja sitä perheen tilannetta ja se, että sä vain istut siinä ja niinku mä niin tiedän jotain tuosta. Et se on jotain sellasta, et se menee jonnekkie semmoselle tunteen tasolle, että sitä ei osaa sanottaa näille ihmisillekään eikä sitä voikaan sanoa sillä tavalla, että mä tiiän tasan tarkkaan mitä te just nyt käytte läpi, mut se on jotain sellasta niin henkilökohtaista kokempohjaa, että okei, mä voin niinku melkeen päästä tohon sisään, että mitä sä kerrot ja tiedän, että tuo voi tuntua tosi vaikealta.”

⁶ Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka 1995: The knowledge creating company. Oxford University Press. New York.

Koska äitiys on monille naisille merkittävä osa elämää (ks. Notko & Sévon 2008, 125; Sevón 2009, 97), äitiys voi toimia myös merkittävänä hiljaisen tiedon lähteenä. Hiljaisen tiedon termi on osittain hankalasti määriteltävissä ja selitettävissä (Toom 2008, 33), mikä näkyi haastateltavien kertomuksissa. Hiljainen tieto nähtiinkin haastatteluissa helposti vain konkreettiseksi tiedoksi, eli hiljainen tieto oli kasautunut tietopohja, produkti (ks. Toom 2008). Äitiyden aikana naisille kertyy paljon tietoa muun muassa lasten kasvusta, kehityksestä, hoi- vasta ja huolenpidosta, mikä on hiljaista tietoa produktina. Tämän tietopohjan nähtiin moni- puolistavan näkökulmaa asioihin esimerkiksi omassa arjessa ja perheneuvolatyössä.

H1: "Ite hahmottaa, et: "Ai, se on tuon ikänen ja tuommosta, tän ikänen täm- möstä" -- On niinku tieto, että missä tämän päivän nuoret ja lapset elää, mikä maailma on se. Ja sitten on vanhemmuudestakin ja siitä puolison kanssa, että miten minä toimin näin ja hän toimii niin ja emme aina toimi samanlailla ja olemme joskus eri mieltä

H2: "No vähä niinku tuossa aikasemmin puhuin siitä, että voi olla nuorena tietyt näkemykset ja ammatilliset näkemykset ja ajan myötä ne vähä sitten muo- vautuu siinä"

H6: "Mun ajatus on se, että ei ne tilanteet mee niinku näin suoraviivaisesti joka hetki, että tämä aina tehoaa tähän vaan se on niin paljon monimutkasempaa, jotenki elämä."

Hiljainen tieto on konkreettista tietoa, mutta hiljainen tieto voidaan nähdä myös laajemmasta näkökulmasta. Hiljainen tieto voidaan nimittäin määritellä prosessiksi, jossa kasautunut tie- topohja tulee näkyväksi (mt.). Myös käsitteen kehittäjän Michael Polanyin ajattelussa hiljai- nen tieto näkyy ihmisten toiminnassa (Koivunen 2000, 77). Hiljainen tieto oli haastatelta- ville toiminnassa näkyvää *itsevarmuutta*. Äitiyden hiljaisen tiedon nähtiin vaikuttavan esi- merkiksi omaan työhön perheneuolassa. Haastateltavilla oli tietoa äitiydestä oman koke- muksen sekä opiskelujen kautta, mikä se toi vakuuttavuutta, luottamusta ja itsevarmuutta omaan työntekoon perheneuolassa. Hiljaista tietoa pidetäänkin usein synonyymina osaa- miselle ja ammattitaidolle, sillä ammattitaito ymmärretään taitavana ja varmana työskente- lynä (Virtainlahti 2009, 47).

H4: "Kun tietyllä tavalla elää sitä samaa elämää kuin he (asiakkaat), mut sit- ten taas tietää sitä tutkimuspohjaa ja näin edespäin ja muutenkin tekee tätä työtä ja oppii ja opiskelee ja pakkokin opiskella, niin se tuo siihen sitä tietyn- laista vakuuttavuutta näin niinku henkilökohtaisesti. Mä pystyn kokemuksesta sanomaan, tosin mä en välttämättä kerro sitä sulle, että mä sanon sen koke- muksesta, mutta se on vähä silleen, se tuo itsevarmuutta"

Hiljainen tieto oli lisäksi toiminnassa näkyvää *sensitiivisyyttä*. Sensitiivisyys näyttäytyi tunnetason tekijänä, joka tuo herkkyyttä tunnistaa ja tulkita ihmisiä tai tilanteita. Esimerkiksi asiakkaan kertoessa hankalasta kokemuksesta liittyen vanhemmuuteen, äitiyden kautta tullut hiljainen tieto auttaa havaitsemaan nämä herkät ja sensitiivisyyttä vaativat tilanteet sekä toimimaan niissä tilanteisiin sopivalla tavalla. Sensitiivisyys auttaa työntekijää harkitsemaan mitä asioita hän kertoo ja millä tavalla hän kertoo ne asiakkaalle, joka voi olla herkässä mielentilassa. Toisaalta hiljaista tietoa saatetaan säädellä perheneuvolatyössä, kuten eräs haastateltava toi esille. Hiljainen tieto ohjaa ihmistä lohduttamaan itkevää ihmistä tietyllä tavalla (Koivunen 2000, 79), mutta asiantuntijatyössä surevan ihmisen lohduttamista esimerkiksi halaamalla ei välttämättä nähdä ammatillisena toimintana. Tästä syystä hiljaista tietoa säädellään vastaamaan työelämän asettamia odotuksia. Toisaalta voidaan ajatella, että hiljaista tietoa ei tarvitse säädellä vaan hiljaisen tiedon sensitiivisyys auttaa toimimaan työelämässä juuri tilanteeseen sopivalla tavalla.

H3: ”Mikä vaikuttaa sitten siihen omaan työhön kuitenkin ja siihen, että miten tekee sitä työtä ja miten kertoo asioista asiakkaille ja mitä asioita kertoo asiakkaille.”

H6: ”Ja sitten jotenki mä mietin sitä, että miten niinku töissä ehkä sitä säätelee enemmän, tai minä säätelen, että miten tuntus luonnolliselta, kun joku itkee. Just vaikka äskön tulín semmosesta tilanteesta, että itki tosi paljon asiakas niin, miten luonnolliselta se ois tuntunu, että menee siihen vaan ja on, että ollaan tässä, että ei mitään hätää, mutta en mä sitä töissä tee.”

Sensitiivisyyteen linkittyen hiljainen tieto oli myös *intuitiota* (ks. Koivunen 2000, 78–79; Virtainlahti 2006, 105–106; Toom 2008). Haastatteluisia intuitiota kuvailtiin vaistomaisina aavistuksina, jotka nousivat esiin asiakastapauksen kohdalla. Lisäksi hiljaista tietoa kuvailtiin automaattisuutena, joka ohjaa työntekijää toimimaan rutiininomaisesti oikealla tavalla tietyissä tilanteissa. (ks. myös Virtainlahti 2006, 105; Virtainlahti 2009, 50.)

H3: ”Että se on monesti semmonen niinkö, just tässäki asiakkaita näkee, että tässä ei nyt kaikki oo kondiksessa, mutta ei osaa, et tulee vaan sellanen olo, mut ei osaa sitä sen tarkemmin eritellä. Tietää, et jotain tässä on ja jotain täytyy tehdä, mutta ehkä se on semmonen jonkunlainen hiljainen tieto seki”

H1: ”Kykyä tulkita ihmistä tai tilannetta ja jotenki siinä hetkessä toimia oikealla tavalla”

Hiljaiseen tietoon linkitettiin mielenkiintoisesti *kehollisuus* (ks. Virtainlahti 2006, 102–104; Virtainlahti 2009, 50). Haastateltavat kokivat, että äitiyden kautta kertynyttä hiljaista tietoa

pystyi välittämään asiakkaille sanojen lisäksi myös toiminnan kautta. Kehollisuus nähtiin nonverbaalisena kommunikointina, kuten olemisena, katseina, ilmeinä ja eleinä. Esimerkiksi työntekijän rauhallinen olemus ja lempeät katseet voivat välittää asiakkaalle ymmärrystä sekä empatiaa, joka pohjautuu kokemuksen kautta kertyneeseen hiljaiseen tietoon työntekijän äitiydestä.

H6: ”Jotenki mä aattelen, että hiljainen tieto on ehkä semmosta, mitä ei välttämättä tuoda silleen verbaalisessa muodossa ulos ja miten se ehkä näkyy meissä, niin näkykö se jotenki ilmeissä ja eleissä ja kehossa ja jotenki miten sä asetut niinku olemaan siihen tilaan. Ja sit jos miettii vaikka asiakastilanteita, että miten sä oot sille toiselle ihmiselle niinku muutenki ku sanallisesti.”

H4: ”Että toisaalta se voi ehkä hiljainen tieto välittyä sille asiakkaalle sitten siinä olemisena, että sä et välttämättä, et just niinku mikroilmeet ja muut vastaavat paljastaa sen, et joku kertoo sulle, et sä oot aatellu paiskata oman lapsen ikkunasta pihalle tai jotain muuta vastaavaa, niin sä et (kauhistu), tulee tämä, niin se ei välttämättä ole se reaktio minkä sä haluat ammattilaisessa saada aikaseksi, koska sä kuitenkin tulet puhumaan sun elämän intiimeimmistä asioista tänne ja toivot saavasi ymmärrystä osaksesi ja olet peloissasi”

Haastateltavien kertomuksissa äitiyden hiljainen tieto oli elämäkokemuksen, työnteon ja kouluttautumisen kautta kertynyttä tietopohjaa eli produktia, joka oli hyvin henkilökohtaista ja hankalasti selitettävissä olevaa. Toisaalta äitiyden hiljaisen tiedon nähtiin tulevan esiin toiminnan kautta. Erityisesti hiljaisen tiedon ajateltiin näkyvän itsevarmuudessa, sensitiivisyydessä, intuitiossa ja kehollisuudessa. Näillä äitiyden hiljaisen tiedon ominaisuuksilla on vaikutusta myös perheneuvolatyössä, jossa ominaisuudet tulivat näkyviksi. Äitiyden hiljainen tieto toi sosiaalityöntekijöille itsevarmuutta asiakastyöhön. Hiljainen tieto auttoi heitä vaistomaisesti intuitiolla havaitsemaan tiettyjä tekijöitä asiakkaan elämäntilanteesta ja kohtaamaan niitä sensitiivisesti. Herkkien aiheiden ympärillä hiljaisen tiedon kehollisuus nousi esiin, jolloin sosiaalityöntekijät pyrkivät välittämään ymmärrystä ja empatiaa asiakkaalle non-verbaalisin keinoin.

6 YHTEENVETO JA POHDINTA

Pro gradu -tutkielmani on laadullinen fenomenologinen tutkimus, jossa tarkasteltiin ihmisten kokemuksia ja niihin liitettyjä merkityksiä (ks. Laine 2018, 30–31). Tutkielmani tavoitteena oli selvittää perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia äitiydestä sekä äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Teoreettisena viitekehyksenä toimivat määrittelyt perheneuvolasta, vanhemmuudesta, äitiydestä, refleksiivisyydestä ja hiljaisesta tiedosta. Tutkielmani aineisto koostui kuuden sosiaalityöntekijän yksilöteemahaastatteluista, jotka keräsin kahden Pohjois-Suomessa sijaitsevan kaupungin perheneuvoloista. Aineiston analyysimenetelmänä hyödynsin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jossa aineiston analyysissa vuorottelevat aineistolähtöisyys ja teoreettiset mallit (ks. Tuomi & Sarajarvi 2018, 109).

Koen löytäneeni aineistosta vastauksia tutkimustehtävääni, minkä takia pidän aineistokeruumenetelmäni aiheeseen sopivana. Pyrin tutkielman aikana kaikessa toiminnassani avoimuuteen, rehellisyyteen, eettisyyteen ja läpinäkyvyyteen, jotta voisin turvata tutkielman luotettavuuden. Lisäksi tutkielman luotettavuutta voidaan arvioida aineistossa esiintyvän toistuvuuden kautta (Kortteinen 2005). Tutkijana tiedostin sen, että en voi olla täysin varma, olenko tavoittanut juuri ne merkitykset, joita haastateltavat yrittivät minulle kertoa (ks. mt.; Hyvärinen 2017, 33). Jokainen ihminen on yksilö ja kokee maailman yksilöllisesti, mutta saman yhteisön jäsenillä voi olla samanlaisia piirteitä ja tapoja kokea maailmaa. Siksi samaan yhteisöön kuuluvien ihmisten kokemuksia tutkimalla voidaan löytää jotain yleisesti koettua. (Laine 2018, 32.) Koska löysin haastateltavien kokemuksissa toistuvuutta, näen senkin lisäävän tutkielmani luotettavuutta.

Aloitin analyysin perehtymällä aluksi sosiaalityöntekijöiden omiin äitiyden kokemuksiin, sillä en löytänyt aikaisempia pro gradu -tutkielmia tai muita opinnäytetöitä, joissa oltaisiin tarkasteltu sosiaalityöntekijöiden äitiyttä. Löytämäni aikaisemmat tutkielmat käsittelivät aina sosiaalityön asiakkaiden kokemuksia äitiydestä: esimerkiksi huostaanotetun lapsen äidin, vähävaraisen yksinhuoltajaäidin tai päihdeongelmaisen äidin kokemuksia omasta äitiydestä. Koin tärkeäksi perehtyä sosiaalityöntekijöiden äitiyteen ja äitiydelle annettuihin merkityksiin, jotta voisin paremmin havaita äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Halusin antaa sosiaalityöntekijöiden omille kokemuksille muutenkin paljon tilaa ja ääntä tutkielmassani, minkä voi nähdä useista suorista aineistoesimerkeistä.

Tämän tutkielman perusteella sosiaalityöntekijöiden äitiys näytti sisältävän täsmälleen samoja elementtejä, kuin äitiydessä yleensä kuvaillaan olevan, mikä oli täysin odotettavissa oleva tulos. Sosiaalityöntekijät eivät ole ammattinsa puolesta äiteinä erilaisia suhteessa muihin äiteihin vaan yhtä lailla sosiaalityöntekijät käsittelevät ambivalentteja ajatuksia ja tunteita äitiydessään. Sosiaalityöntekijät kertoivat äitiyden ilojen koostuvan lapsen kasvun ja kehityksen seuraamisesta, vuorovaikutuksesta lapsen kanssa, tunteiden näyttämisestä ja äidin roolista (ks. myös Kivijärvi ym. 2009, 64). Puolestaan äitiyden huoliksi sosiaalityöntekijät nimesivät lapsen terveyden, lapsen sosiaaliset suhteet, lapsen tulevaisuuden ja äitiyden herättämät negatiiviset tunteet.

Äitiyden ambivalenttiutta on selitetty moraalien vaikutuksella. Äitiyttä määritellään kulttuuristen narratiivien kautta, joita värittävät voimakkaasti moraaliset käsitykset oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta (Sevón 2009; ks. myös Sevón ja Notko 2008, 15–17). Äideiltä odotetaan aina oikeaa ja hyväksyttävää toimintaa tilanteessa kuin tilanteessa. Äitiys kietoutuu voimakkaasti lapsen ympärille: toimiiko äiti lapsen hyväksi? (Nousiainen 2004, 62–68, 168; Kelhä 2009, 48–49). Moraalinen ulottuvuus ei ota kuitenkaan huomioon äidin omia tunteita, ajatuksia ja tarpeita, jolloin syntyy ambivalenttiutta. Esimerkiksi moraalinen odotus voisi olla, että äiti reagoi aina lapsensa itkuun. Kyseinen odotus ei valitettavasti huomioi sitä, että äiti voi olla hyvin väsynyt eikä jaksaa reagoida, tai äiti saattaa olla suuttunut lapselleen tämän käytöksen vuoksi, minkä takia empaattinen suhtautuminen lapseen ja tämän lohduttaminen voivat tuntua hankalalta. Moraalinen ulottuvuus äitiyteen jättää huomioimatta kaikki muut tilanteeseen vaikuttavat tekijät, minkä takia moraalien vaikutusta äitiyteen on mielestäni kritisoidava sen mustavalkoisen ja yksipuoleisen näkökulman vuoksi.

Äitiys näyttäytyi sosiaalityöntekijöille merkityksellisenä osana elämää, vaikka äidin rooliin sopeutuminen ei välttämättä ollut kaikkein helpointa. Äidin rooli on yhteiskunnassamme yksi tiukimmista rooleista (Jokinen 1996, 13), mikä näkyy monina äitiydelle asetettuina odotuksina. Haastattelemiini sosiaalityöntekijät kertoivat kokeneensa ulkoisia odotuksia yhteiskunnalta, läheisiltä sekä ammatin ja työn kautta. Sosiaalityöntekijät toivat esille myös omat sisäiset odotukset, joihin liittyi perfektionismia ja itsekritiikkiä, mutta myös armollisuutta. Toisaalta voidaan pohtia ovatko sisäiset odotukset kuitenkin omaksuttuja ulkoisia odotuksia, sillä elämme osana sosiaalista ympäristöä, joka tuottaa ja ylläpitää äitiydelle asetettuja odotuksia. Yhteistä ulkoisille ja sisäisille odotuksille oli niiden vaade oikein toimimiseen:

sosiaalityöntekijät kokivat, että äiteinä heiltä odotettiin oikeaa ja hyväksyttävää toimintaa joka tilanteessa.

Samalla kun haastatteleman sosiaalityöntekijät kokevat paineita omalle äitiydelle, he työssään perheneuvolassa arvioivat ja ohjeistavat asiakkaana olevia naisia äitiyden kulttuuristen odotusten mukaisesti. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden rooli äitiyden odotuksiin siis on ambivalentti: he kokevat vapaa-ajallaan odotuksia äitiydelle, joita he työssään tuottavat ja ylläpitävät. Ammattilaisten huoli asiakkaiden äitiydestä rakentuu pitkälti teoreettisesta ja käytännöllisestä tiedosta liittyen äitiyden haasteisiin sekä subjektiivisille käsityksille hyvästä äitiydestä (Berg 2008, 15). Päätinkin lähestyä sosiaalityöntekijöiden luomia odotuksia asiakkaiden äitiydelle riittävän hyvän äitiyden käsitteen kautta. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden perusteella riittävän hyvä äiti huolehtii arjen toimivuudesta ja lapsen perustarpeista. Hän asettaa rajoja ja luo positiivisen tunneyhteyden lapseensa. Riittävän hyvällä äidillä on myös tunnesäätelytaidot hallinnassa ja hän on armollinen itselleen sekä lapselleen. Nämä riittävän hyvälle äitiydelle asetetut ominaisuudet näyttäytyivät odotuksina, joiden läpi haastatteleman perheneuvolan sosiaalityöntekijät katsovat asiakkaina olevien naisten äitiyttä. Vaikka nämä odotukset voivat näyttäytyä runsaina ja vaativina, armollisuuden merkitys oli tärkeä. Sosiaalityöntekijät korostivat inhimillisyyttä ja joustavuutta. Aina ei ole mahdollista toimia äitiyden moraalisten odotusten mukaisesti ja se on täysin tavallista.

Äitiyden tunnekokemusten ja äidin rooliin liittyvien analysointien jälkeen perehdyin tutkielmassani sosiaalityöntekijöiden äitiyden ja perheneuvolatyön väliseen suhteeseen. Hypoteesini tutkielmaa aloittaessani oli, että perheneuvolatyö ja äitiys ovat samanlaisten teemojen takia hyvin lähellä toisiaan, jonka vuoksi niiden väliltä voisi löytyä voimauttavia ja kuormittavia tekijöitä. Kuten äitiyden kokemuksissa, myös äitiyden ja perheneuvolatyön välisessä suhteessa tarkastelukulma oli ambivalentti eli kaksijakoinen.

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden omat kokemukset äitiydestä toimivat voimavarana perheneuvolatyöhön kokemuksellisen tiedon, ajattelun monipuolistumisen, empatian, vertaisuellisuuden ja resilienssin kautta. Vastavuoroisesti sosiaalityöntekijöiden äitiys toi perheneuvolatyöhön kuormitusta yleisenä perhe-elämän kuormittavuutena, omien kokemusten ja tunteiden aktivoitumisena sekä omien kokemusten hallitsevuutena asiakastyössä. Vaikka äitiys toi kuormittavuutta perheneuvolatyöhön, kaikki haastatteleman sosiaalityöntekijät

kokivat oman äitiyden olevan enemmän voimavara kuin kuormitustekijä perheneuvolatyössä.

Äitiyden voimavara puoli näkyi etenkin hiljaisen tiedon kautta perheneuvolatyössä. Hiljainen tieto saatetaan hyvin helposti ymmärtää vain konkreettiseksi tiedoksi, jota ihmiset omaavat, koska kyseinen termi sisältää abstraktin sanan tieto. Itse väittäisin hiljaisen tiedon tulevan kuitenkin esiin enemmän toiminnan kuin sanojen kautta. Hiljainen tieto on henkilökohtaisten kokemusten kautta kertynyttä tietoa ja osaamista, jota on hankala sanoittaa (Polanyi 1983, 4; Koivunen 2000, 78–79), mikä tukee näkemystä hiljaisen tiedon välittymisestä toiminnan kautta. Myös Koivunen (2000, 77) on tulkinnut hiljaisen tiedon termin kehittäjän Michael Polanyin kirjoituksia siten, että hiljainen tieto näkyy ihmisten toiminnassa. Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa äitiyden hiljainen tieto välittyi perheneuvolatyöhön itsevarmuutena, sensitiivisyytenä, intuition ja kehollisuutena. Nämä ovat juuri toiminnan kautta välittyviä elementtejä, jotka tukevat sosiaalityöntekijöiden työtä perheneuvolassa.

Perheneuvolatyö toimi voimavarana sosiaalityöntekijöiden äitiydelle teoreettisen tiedon, refleksiivisyyden ja vertaistuellisuuden muodossa. Nämä voimavarat voidaan nähdä tekijöinä, joiden ansiosta sosiaalityöntekijät kokevat olevansa parempia äitejä perhearjessaan (ks. Kinnunen ym. 1995, 17). Perheneuvolatyö vaikutti myös kuormittavasti sosiaalityöntekijöiden äitiyteen teoreettisen tiedon, työn paljouden ja kiireen sekä myötätuntouupumisen kautta.

Teoreettisella tiedolla oli kaksijakoinen rooli perheneuvolatyön vaikutuksissa sosiaalityöntekijöiden äitiyteen. Toisaalta tieto lisäsi voimavaroja äitiyteen, mutta samainen tieto saattoi välillä myös kuormittaa. Teoreettisen tiedon kaksijakoiseen rooliin vaikuttaa mahdollisesti äitiyden moraaliset odotukset, jotka määrittelevät oikean toiminnan lapsen hyväksi ja sivuuttavat äidin omat tarpeet (ks. Sevón 2009). Sosiaalityöntekijät tiedostavat teoreettisen tiedon kautta, miten esimerkiksi lapsen kiukkuun tulisi suhtautua, mutta välillä oma jaksaminen ei välttämättä ole sillä tasolla, että kykenisi toimimaan teoreettisen tiedon pohjalta. Tällöin syntyy ristiriita, joka voi aiheuttaa syyllisyyden ja huonommuuden tunteita, mitkä kuormittavat. Perheneuvolatyön kaksinainen rooli voimavarana ja kuormitustekijänä näkyi haastattelemini sosiaalityöntekijöiden jakautuneissa vastauksissa. Vain pari sosiaalityöntekijää koki perheneuvolatyön olevan enemmän voimavara kuin kuormitustekijä heidän äitiydelleen, kun taas muut eivät osanneet sanoa, kumpaan suuntaan he kallistuvat mielipiteessään.

Itselleni mielenkiintoisena asiana tutkielmasta nousi esiin vertaistuellisuuden näkökulma, joka oli sekä äitiyden voimavara perheneuvolatyöhön että perheneuvolatyön voimavara äitiydelle. Jotkut haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä hyödynsivät omia äitiyden kokemuksia ja niistä kertynyttä hiljaista tietoa avoimesti vertaistuellisella tavalla asiakastyössä. Osa haastateltavista taas kertoi, etteivät he halua tuoda omaa äitiyttä ja omia äitiyden kokemuksia esiin perheneuvolatyössä millään lailla. Osa haastateltavista vielä pohti, haluavatko he tuoda omia kokemuksia osaksi perheneuvolatyötä ja olivat kiikun kaakun oman mielipiteensä kanssa. Vaikka osa sosiaalityöntekijöistä toi esiin, että he eivät tuo millään lailla sanallisesti omia kokemuksia osaksi perheneuvolatyötä, näen heidän kuitenkin hyödyntävän toiminnassaan äitiydestä kertynyttä hiljaista tietoa, kuten itsevarmuutta, sensitiivisyyttä, intuitiota ja kehollisuutta.

Mielenkiintoista oli, että vertaistuellisuus näyttäytyi myös toisinpäin asiakkaalta sosiaalityöntekijälle, eli perheneuvolatyön voimavarana äitiydelle. Sosiaalityöntekijät toivat esiin vertaavansa ja suhteuttavansa asiakkaiden elämäntilanteita omiinsa, mikä käynnisti sosiaalityöntekijöissä itsereflektiota omasta äitiydestä ja elämäntilanteesta. Nämä hiljaisen tiedon, refleksiivisyyden ja vertaistuellisuuden elementit äitiyden ja perheneuvolatyön välisessä suhteessa veivät minut tutkijana välillä mennessään, minkä takia pidän aihetta jatkotutkimuksen näkökulmasta erittäin mielenkiintoisena. Tässä tutkielmassa analyysi koski sekä sosiaalityöntekijöiden äitiyden kokemuksia että äitiyden ja perheneuvolatyön välistä suhdetta. Tutkielmani perehtyminen refleksiivisyyden, hiljaisen tiedon ja vertaistuellisuuden väliseen suhteeseen perheneuvolatyössä oli todennäköisesti vasta pintaraapaisu, jonka vuoksi syvällisempi perehtyminen olisi aiheellista.

Tämän tutkielman perusteella näen äitiyden ja perheneuvolatyön välisen suhteen läheiseksi ja helposti yhteen kietoutuvaksi. Äitiys tarjoaa erityistä hiljaista tietoa, jota on mahdollista hyödyntää perheneuvolatyössä. Toisaalta äitiyden ja perheneuvolatyön läheinen suhde sisältää myös korkeamman riskin esimerkiksi myötätuntouupumukseen, koska työssä autetaan terapeutin ja empaattisen työskentelyn kautta muita äitejä vanhemmuuteen liittyvissä haasteissa. Jotta äitiyden ja perheneuvolatyön luomat kuormitustekijät eivät ota yliotetta työntekijöistä, hyvinvointiin on panostettava. Esimerkiksi työnohjaus on mielestäni merkittävässä asemassa, kun työskennellään auttavassa roolissa ihmisten parissa. Työnohjauksessa on mahdollista työstää perheneuvolatyöhön liittyviä kokemuksia, ajatuksia ja tunteita, joihin voivat samalla liittyä työntekijän omat äitiyden kokemukset. Myös ajan varaaminen

työyhteisön omille refleksiivisille keskusteluille olisi hyödyksi kokemusten työstämisessä ja uusien näkökulmien oivaltamisessa (ks. Probst 2015, 43). Lisäksi näen ammatillisen lisäkoulutuksen auttavan ylläpitämään tervettä rajaa perheneuvolatyön ja äitiyden välillä. Kaikilla näillä tavoilla voitaisiin lisätä perheneuvolan työntekijöiden refleksiivisyyttä ja resilienssiä, jotka auttavat tasapainottelussa äitiyden ja perheneuvolatyön välillä.

Lähteet

- Alho, Sirkka 2017: Perheiden tukena. Tutkimus kasvatus- ja perheneuvolatyöstä ja kollektiivisesta identiteetistä asiantuntijoiden tulkitsemina. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2582-4/. Viitattu 12.9.2019.
- Archer, Margaret S. 2007: Making our way through the world. Human reflexivity and social mobility. Cambridge University Press. Cambridge.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena 2018: Perhe-ammattilaisten aseoituminen vanhemmuuteen ja vanhemmuutta koskevat kehykset erotyössä. *Janus* 27 (4), 362–378. <https://journal.fi/janus/article/view/87982>. Viitattu 4.3.2020.
- Bagger, Jessica & Li, Andrew 2012: Being important matters. The impact of work and family centralities on the family-to-work conflict-satisfaction relationship. *Human relations* 65 (4), 473–500.
- Baumrind, Diana 1966: Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child development* 37 (4), 887–907.
- Baumrind, Diana 1989: Rearing competent children. Teoksessa Damon, William (toim.): *Child Development Today and Tomorrow*. Jossey-Bass Publishers. San Francisco, 349–378.
- Belsky, Jay 1984: The determinants of parenting: a process model. *Child Development* 55 (1), 83–96.
- Berg, Kristiina 2008: Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Väestöliitto. Helsinki. <https://www.utupub.fi/handle/10024/42524>. Viitattu 30.10.2019.
- Bildjuschkin, Katriina (toim.) 2018: Kasvatus- ja perheneuvonta. Työnsisältöjen, työtehtävien, tavoitteiden ja työmenetelmien määrittely. Työpaperi 2018: 20. Terveystyön ja hyvinvoinnin laitos, THL. <http://www.julkari.fi/handle/10024/136496>. Viitattu 4.9.2019.
- Boréus, Kristina & Bergström, Göran 2012: Innehållsanalys. Teoksessa Bergström, Göran & Boréus, Kristina (toim.): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Lund.
- Čablova, Lenka & Pazderková, Kristýna & Miovský, Michal 2014: Parenting styles and alcohol use among children and adolescents. A systematic review. *Drugs: Education, Prevention and Policy* 21 (1), 1–13.
- Cacciatore, Raisa & Janhunen, Kristiina : Täydelliset äidit – 11 myyttiä. Teoksessa Janhunen, Kristiina & Oulasmaa, Minna (toim.): *Äidin kielletyt tunteet*. Väestöliitto. Helsinki, 12–27.
- D'Cruz, Heather & Gillingham, Philip & Melendez, Sebastian 2007: Reflexivity, its meanings and relevance for social work. A critical review of the literature. *British Journal of Social Work* 37 (1), 73–90.
- Eskola, Jari 2007: 6–8? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinämäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Tammi. Helsinki, 32–46.
- Eskola, Jari & Lätti, Johanna & Vastamäki, Jaana 2018: Teemahaastattelu. Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa Valli, Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 5. uudistettu painos. 1. painos 2001. PS-kustannus. Jyväskylä, 27–51.
- Eun, John & Paksarian, Diana & He, Jian-Ping & Merikangas, Kathleen 2018: Parenting style and mental disorders in a nationally representative sample of US adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 53 (1), 11–20.

- Forsberg, Hannele 2006: Tunteet työssä – esimerkkinä sosiaalityönä tehtävä ihmissuhdetyö. Teoksessa Määttä, Kaarina (toim.): Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan. Finn Lectura. Helsinki, 26–44.
- Frone, Michael R. & Russell, Marcia & Cooper, M. Lynne 1992a: Antecedents and outcomes of work-family conflict. Testing a model of the work-family interface. *Journal of applied psychology* 77 (1), 65–78.
- Frone, Michael R. & Russell, Marcia & Cooper, M. Lynne 1992b: Prevalence of work-family conflict. Are work and family boundaries asymmetrically permeable? *Journal of organizational behavior* 13 (7), 723–729.
- Helminen, Marja-Liisa & Iso-Heiniemi, Mari 1999: Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Suomen kuntaliitto. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Huikko, Eeva & Kovanen, Leena & Torniainen-Holm, Minna & Vuori, Miika & Lämsä, Riikka & Tuulio-Henriksson, Annamari & Santalahti, Päivi 2017: Selvitys 5–12-vuotiaiden lasten mielenterveyshäiriöiden hoito- ja kuntoutuspalvelujärjestelmästä Suomessa. Raportti 14/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus, THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135839>. Viitattu 4.9.2019.
- Hyvärinen, Matti 2017: Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvaara, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 11–45.
- Häkälä, Niina & Pölkki, Pirjo & Hämäläinen, Juha & Paunio, Tiina & Kylliäinen, Anneli & Saarenpää-Heikkilä, Outi & Paavonen, Juulia 2018: Äidin vanhemmuustyylin ja vanhemmuuden stressin ja vanhempien nukuttamistyylin yhteys kahdeksan kuukauden ikäisen lapsen univaikeuksiin. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 55 (2), 117–129.
- Högbacka, Riitta & Aaltonen, Sanna 2015: Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbacka, Riitta (toim.): Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere University Press. Tampere, 9–31.
- Inkilä, Sari 2016: ”Kui tääl o sossu?” Perheneuvojen käsityksiä tekemästään sosiaalityöstä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Janhunen, Kristiina 2008: Tutkimuksen tausta. Teoksessa Janhunen, Kristiina & Oulasmaa, Minna (toim.): Äidin kielletyt tunteet. Väestöliitto. Helsinki, 8–11.
- Janhunen, Kristiina & Saloheimo, Anha 2008: Äitiyden tunnepakkaus. Teoksessa Janhunen, Kristiina & Oulasmaa, Minna (toim.): Äidin kielletyt tunteet. Väestöliitto. Helsinki, 28–52.
- Jokinen, Eeva 1996: Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Gaudeamus. Helsinki.
- Jokinen, Eeva 2004: Päiväkirjat tiedon lajina. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.): Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino. Tampere, 118–140.
- Kananen, Jorma 2017: Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 234. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Jyväskylä.
- Kangas, Urpo 2013: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Talentum. Helsinki.
- Keinänen, Riikka & Aunola, Kaisa & Lerkkanen, Marja-Kristiina & Poikkeus, Anna-Maija & Nurmi, Jari-Erik & Kiuru, Noora 2011: Vanhemmuustyylien merkitys taidoiltaan erilaisten lasten sosiaalisessa kompetenssissa. *NMI-Bulletin* 21 (3), 15–33.
- Kelhä, Minna 2009: Vääränikäisiä äitejä? Ikä ja äitiyden yhteiskunnalliset ehdot. Helsingin yliopisto. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19800>. Viitattu 18.5.2020.
- Kervinen, Sanna & Aunola, Kaisa 2013: Vanhempien kasvatustyylien yhteys lasten koulussa käyttämiin työskentelytapoihin. *Psykologia* 48 (1), 4–16.

- Keskinen, Hanna & Aunola, Kaisa & Lerkkanen, Marja-Kristiina & Poikkeus, Anna-Maija & Niemi, Pekka & Nurmi, Jari-Erik & Kiuru, Noora 2012: Lapsen lukivaikeusriski vanhemmuustyylien ja ongelmakäyttäytymisen välisiä yhteyksiä muuntavana tekijänä. *Kasvatus* 43 (4), 350–360.
- Kiiskilä, Kari & Tuomaala, Sanna & Aunola, Kaisa & Lerkkanen, Marja-Kristiina & Kiuru, Noora 2015: Vanhemmuustyylien ja koulunkäyntiin liittyvien ohjauskäytänteiden yhteydet lasten kouluun sitoutumiseen. *Kasvatus* 46 (4), 349–363.
- Kinnunen, Ulla & Loikkanen Eija & Mauno, Saija 1995: Työn ja perheen vuorovaikutus. Ongelmien yleisyys, syyt ja seuraukset. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Kivijärvi, Saira & Rönkä, Anna & Hyväluoma, Johanna 2009: Vanhemmuus arjessa: neuvottelua, hässäköitä ja hassuttelua. Teoksessa Rönkä, Anna & Malinen, Kaisa & Lämsä, Tiina (toim.): Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. PS-Kustannus. Jyväskylä, 47–68.
- Kivimäki, Riikka 2009: Vanhemmuus työpaikoilla. Tampereen yliopisto. Tampere. Viitattu 19.9.2019.
- Koivunen, Hannele 2000: Hiljainen tieto. 3. uudistettu painos. 1. painos 1997. Otava. Helsinki.
- Kortteinen, Matti 2005: Ymmärtämisen ongelma eettisenä kysymyksenä kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Teoksessa Stakes (toim.): Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes työpapereita 4/2005.
- Krippendorff, Klaus 2019: Content Analysis. An Introduction to Its Methodology. Fourth Edition. SAGE. Los Angeles.
- Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla 2013: Kasvatus- ja perheneuvolatoiminta 2012. Tilastoraportti 31/2013. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/110731>. Viitattu 4.9.2019.
- Kuronen, Maija 2003: Eronnut perhe? Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki, 103–120.
- Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino 2005: Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan. Puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. *Janus* 13 (4), 452–460. <https://journal.fi/janus/article/view/50340>. Viitattu 8.4.2020.
- Köngäs, Mirja 2018: ”Eihän lapsil ees oo hermoja”. Etnografinen tutkimus lasten tunneälystä päiväkotiarjessa. Lapin yliopisto. Rovaniemi. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63145>. Viitattu 19.12.2019.
- Laine, Timo 2018: Miten kokemuksesta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. uudistettu painos. 1. painos 2001. PS-Kustannus. Jyväskylä, 29–50.
- Lamar, Margaret R. & Forbes, Lisa K. & Capasso, Laura A. 2019: Helping Working Mothers Face the Challenges of an Intensive Mothering Culture. *Journal of Mental Health Counseling* 41 (3), 203–220.
- Linna, Pirkko 1988a: Psykiatris-yhteiskunnallisesta työstä kasvatus- ja perheneuvonnaksi. Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen juurien ja kehityksen tarkastelua. Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen tutkimus. Kasvatus- ja perheneuvolan asema ja tehtävät. Osa I. Helsinki.
- Linna, Pirkko 1988b: Kasvatus- ja perheneuvolan asemasta ja tehtävistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kasvatus- ja perheneuvolan ”roolin” tarkastelua neuvoloiden henkilökunnan ja asiakkaiden näkökulmasta. Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen tutkimus. Kasvatus- ja perheneuvolan asema ja tehtävät. Osa II. Helsinki.

- Lonka, Sanni 2018: Myötätuntouupuminen perheneuvolatyössä. Sosiaalityöntekijöiden käsitteitä ja kokemuksia myötätuntouupumisesta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Maccoby, Eleanor E. & Martin, John A. 1983: Socialization in the context of the family. Parent-child interaction. Teoksessa Mussen, Paul H. & Hetherington, E. Mavis (toim.): Handbook of Child Psychology. Vol. 4. Socialization, personality and social development, Fourth edition. New York. Wiley, 1–101.
- Mikkonen, Irja & Saarinen, Anja 2018: Vertaistuki sosiaali- ja terveystalalla. Tietosanoma. Helsinki.
- Moring, Anna 2013: Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa. Helsingin yliopisto. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/39269>. Viitattu 21.1.2020.
- Mäkelä, Klaus 2005: Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettinen sääntely. Teoksessa Stakes (toim.): Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes työpapereita 4/2005.
- Nieminen, Liisa 2013: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum. Helsinki.
- Notko, Marianne & Sevón, Eija 2008: Äitiys ja koti naisten keskinäisissä jännitteisissä perhesuhteissa. Teoksessa Sevón, Eija & Notko, Marianne (toim.): Perhesuhteet puntarissa. Palmenia. Helsinki, 111–130.
- Nousiainen, Kirsi 2004: Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiiloja. Minerva Kustannus Oy. Jyväskylä. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/23408>. Viitattu 23.8.2020.
- Nätkin, Ritva 2015: Lasten aikuistuminen ja äitiyden varjot. Teoksessa Virokannas, Elina & Värynen, Sanna (toim.): Varjoja naiseudessa. 2. painos. 1. painos 2013. Unipress. Helsinki, 18–51.
- Ojanen, Miia 2017: Työn ja perheen ristiriidat, sairauspoissaolot ja avioeroriski suomalaisilla palkansaajilla. Tampereen yliopisto. Tampere. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/100448>. Viitattu 24.9.2019.
- Osallistava ja osaava Suomi 2019: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 31. Valtioneuvosto. Helsinki. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161931>. Viitattu 4.5.2020.
- Piensoho, Tuula 2006: Perheestä voimaa työhön. Työstä voimaa kotiin. Työssäkäyvien kokemuksia työn ja perheen tasapainosta. Oppimisverkostot työn ja perheen tasapainon rakentajina -hankkeen julkaisuja 1. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Pohjalainen, Marjut 2012: Hiljaisen tiedon käsite ja hiljaisen tiedon tutkimus. Katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. Informaatiotutkimus 31 (3), 1–10. <https://journal.fi/inf/article/view/7079>. Viitattu 8.4.2020.
- Poijula, Soili 2018: Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja. Helsinki.
- Polanyi, Michael 1983: The Tacit Dimension. Peter Smith. Gloucester.
- Prikhidko, Alena & Swank, Jacqueline M. 2018: Motherhood Experiences and Expectations. A Qualitative Exploration of Mothers of Toddlers. The Family Journal 26 (3), 278–284.
- Probst, Barbara 2015: The eye regards itself. Benefits and challenges of reflexivity in qualitative social work research. Social Work Research 39 (1), 37–48.
- Ranta, Juha & Kuula-Luumi, Arja 2017: Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 413–426.
- Rantanen, Johanna & Kinnunen, Ulla 2005: Työ, perhe-elämä ja hyvinvointi. Teoksessa Kinnunen, Ulla & Feldt, Taru & Mauno, Saija (toim.): Työ leipälajina. Työhyvinvoinnin psykologiset perusteet. PS-kustannus. Jyväskylä, 229–264.

- Riihelä-Palmu, Sanna 2008: ”Eri teitä samalle laiturille”. Toiminnalliset menetelmät perheneuvolan sosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Ritala-Koskinen, Aino 2001: Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja. Väestöliitto. Helsinki.
- Rotkirch, Anna & Saloheimo, Anja 2008: Yksin kotona? Teoksessa Janhunen, Kristiina & Oulasmaa, Minna (toim.): Äidin kielletyt tunteet. Väestöliitto. Helsinki, 72–85.
- Ruusuvuori, Johanna 2010: Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 424–431.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo 2017: Haastatteluaineiston litterointi. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 427–442.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 46–83.
- Rönkä, Anna & Laitinen, Katja & Malinen, Kaisa 2009: Miltä arki tuntuu? Teoksessa Rönkä, Anna & Malinen, Kaisa & Lämsä, Tiina (toim.): Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. PS-Kustannus. Jyväskylä, 203–222.
- Sevón, Eija 2009: Maternal responsibility and changing relationality at the beginning of motherhood. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/21310>. Viitattu 8.5.2020.
- Taskinen, Sirpa 1982: Perheneuvonta ja sen kehittäminen kasvatusneuvoloissa. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Taskinen, Sirpa 1987: Kasvatus- ja perheneuvoloiden geneettis-historiallinen selvitys. Sosiaalihuollon raporttisarja 10. Sosiaalihuolto. Helsinki.
- Terävä, Johanna & Böök, Marja Leena 2018: Tunteita ja tarinoita lapsiperheen arjesta. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.): Perhe ja tunteet. Gaudeamus. Helsinki, 89–107.
- Tiuraniemi, Juhani 2002: Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa Niemi, Pekka & Keskinen, Esko (toim.): Taitavan toiminnan psykologia. Turun yliopiston psykologian laitos. Turku, 165–195.
- Toom, Auli 2008: Hiljaista tietoa vai tietämistä? Näkökulmia hiljaisen tiedon käsitteen tarkasteluun. Teoksessa Toom, Auli & Onnismaa, Jussi & Kajanto, Anneli (toim.): Hiljainen tieto. Tietämistä, toimimista, taitavuutta. Aikuiskasvatuksen 47. vuosikirja. Kansanvalistusseura. Helsinki, 33–58.
- Toskala, Antero & Hartikainen, Katja 2014: Minuuden rakentuminen. Psykkinen kehitys ja kognitiivis-konstruktivinen psykoterapia. 2. painos. 1. painos 2005. Jyväskylän koulutuskeskus. Jyväskylä.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Helsinki. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 28.11.2019.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen

- neuvottelukunnan julkaisuja 3. Helsinki. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakkoarvioinnin_ohje_2019.pdf. Viitattu 10.8.2020.
- Valkonen, Leena 1996: Kuka on minun vanhempani? Perhehoitонуorten vanhempisuhteet. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 52. Stakes. Helsinki.
- Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä 1999: Vanhemmuuden roolikartta®. <https://vslk.fi/index.php?id=19>. Viitattu 4.2.2020.
- Vehviläinen, Eeva 2014: Psykososiaalista sosiaalityötä paikantamassa. Perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä työnkuvastaan. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna 2015: Lähestymistapoja naiseuden varjoihin. Teoksessa Virokannas, Elina & Väyrynen, Sanna (toim.): Varjoja naiseudessa. 2. painos. 1. painos 2013. Unipress. Helsinki, 7–17.
- Virtainlahti, Sanna 2006: ”Se on niin hiljaista, että eihän siitä voi puhua.” Etnografinen tutkimus hiljaisesta tiedosta ja tietämyksestä tapausyrityksessä. Jyväskylän yliopiston taloustieteiden julkaisuja 154. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Virtainlahti, Sanna 2009: Hiljaisen tietämyksen johtaminen. Talentum. Helsinki.
- Voydanoff, Patricia 2005: Work demands and work-to-family and family-to-work conflict. Direct and indirect relationships. *Journal of family issues* 26 (6), 707–726.
- Vuori, Jaana 2001: Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere University Press. Tampere. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67092>. Viitattu 5.3.2020.
- Vuori, Jaana 2003: Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki, 39–63.
- Vuori, Jaana 2010: Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino. Tampere, 109–120.
- White, Sue 2013: Discourse and reflexive practice. Teoksessa Webb, Stephen A. & Gray, Mel (toim.): Social work theories and methods. Sage Publications Ltd. 2. painos. 1. painos 2008. London, 218–228.
- Yliruka, Laura 2015: Itsearviointi reflektiivisena rakenteena. Kuvastin-menettelyn toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Unigrafia. Helsinki.
- Ylitalo, Pertti (toim.) 2011: Roolikartta vanhemmuuden, parisuhteen ja itsenäistymisen tueksi. Suomen kuntaliitto. Helsinki.
- Zhao, Jia & Settles, Barbara H. & Sheng, Xuwen 2011: Family-to-work conflict. Gender, equity and workplace policies. *Journal of comparative family studies* 42 (5), 723–738.

Virallislähteet:

- Isyyslaki (13.1.2015/11)
 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
 Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301)
 Äitiyslaki (10.4.2018/253)

Liite 1 Esittelykirje

Hei!

Olen sosiaalityön pääaineopiskelija Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisestä tiedekunnasta. Olen tekemässä pro gradu -tutkielmaani liittyen perheneuvolan sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin vanhemmuudesta ja äitiydestä. Teoreettisena viitekehysenä gradulle toimisi hiljainen tieto ja refleksiivisyys. Haluaisin gradussani selvittää, miten työntekijöiden oma äitiys vaikuttaa perheneuvolatyöhön ja vastavuoroisesti, miten perheneuvolatyö vaikuttaa omaan äitiyteen.

Keräisin aineiston tekemällä yksilöhaastatteluita ja aikaa haastatteluun olisi hyvä varata noin 1,5 tuntia työpäivästäne. Haastattelussa keskusteltaisiin teemojen pohjalta ja lähettäisin teemahaastattelurungon etukäteen haastateltaville nähtäväksi.

Haastattelut äänitettäisiin litterointia eli puhtaaksi kirjoittamista varten. Haastatteluaineisto anonymisoidaan, jotta haastateltavia ei voida tunnistaa. Aineisto tulee vain tutkijan haltuun, ja aineistoa säilytetään tutkijan kotona ilman tunnistetietoja. Aineistoa käytetään vain tämän tutkielman tekoon ja gradun valmistuttua aineisto hävitetään. Koko tutkielman teon aikana noudatan tutkimuseettisiä periaatteita.

Tutkielmaan osallistuminen on vapaaehtoista ja anonymia. Tutkielmaan osallistumisen voi keskeyttää koska tahansa syytä ilmoittamatta.

Haluan tällä kirjeellä kartoittaa haastatteluun halukkaita osallistujia. Haastatteluita voin kuitenkin alkaa sopimaan vasta, kun saan tutkimuslupaani päätöksen. Alustavan aikataulun mukaan haluaisin aloittaa haastattelut tammikuussa 2020.

Jos olet kiinnostunut osallistumaan haastatteluun tai haluat kysyä jotain, pyydän sinua laittamaan minulle sähköpostia. Kun tutkimuslupani varmistuisi, olisin yhteydessä sähköpostilla niihin, jotka ovat ilmoittaneet kiinnostuksestaan. Myös ohjaajaani voi olla yhteydessä, jos on kysyttävää.

Pro gradu -tutkielmaani ohjaa yliopistonlehtori Tarja Orjasniemi Lapin yliopistolta,
(p. 040 742 2022, tarja.orjasniemi@ulapland.fi)

Ystävällisin terveisin,

Maria Lähdemäki

Sosiaalityön opiskelija

Lapin yliopisto

xxx@xxx.xx

xxx xxxxxxxx

Liite 2 Teemahaastattelurunko

Taustatiedot:

Ikä: alle 30v. / 30 – 40v. / yli 40v.

Koulutus:

Työvuodet perheneuvolassa:

Lasten määrä:

Lasten ikähaarukka: alle 7v. / 7 – 12v. / 13 – 15v. / 16 – 18v. / yli 18v.

Vanhemmuus ja äitiys

1. Mitä sinulle merkitsee vanhemmuus ja äitiys?
 - Mikä äitiydessä tuottaa eniten iloa?
 - Mikä äitiydessä tuottaa eniten murhetta / haasteita?
2. Miten lapsen saaminen on muuttanut sinua?
 - Mitä olet oppinut vanhemmuuden aikana itsestäsi?
3. Koetko ulkopuolelta tulevaa painetta / odotuksia äitiydellesi? Millaista?
4. Miten määrittelisit riittävän hyvää äitiyttä?
5. Onko vanhemmuuden ja äitiyden välillä eroja? Millaisia?
 - a. Äitiyden erityispiirteet?

Hiljainen tieto ja refleksiivisyys

Hiljainen tieto on tietoa, jota harvoin sanallistetaan. Ihmiset siis tietävät enemmän kuin pystyvät kertomaan, sillä valtaosa ajattelustamme on tiedostamatonta. Hiljaista tietoa kertyy esimerkiksi opiskelun, elämäkokemuksen ja osaamisen kautta. Hiljainen tieto sisältää muun muassa kokemustietoa, uskomuksia, mielikuvia, näkemyksiä, ajatusrakennelmia, arvoja, tietotaitoja, osaamista ja tunteita. Hiljaisen tiedon avulla toiminta on taitavaa, nopeaa ja intuitiivista ongelmanratkaisukykyä vuorovaikutustilanteissa.

Hiljainen tieto voi auttaa esimerkiksi kohtaamaan surevan ihmisen tai hoitamaan itkevää lasta. (Yliruka 2015, 61–62; Koivunen 2000, 78–79.)

1. Miten sinä määrittelisit hiljaisen tiedon?
2. Millaista hiljaista tietoa sinulla on vanhemmuudesta ja äitiydestä?

Perheneuvola

1. Miten vanhemmuus on vaikuttanut perheneuvolatyöhösi?
 - Miten kokemukset äitiydestä toimivat voimavarana perheneuvolatyössä?
 - Miten kokemukset äitiydestä toimivat kuormitustekijänä perheneuvolatyössä?
2. Miten perheneuvolatyö on vaikuttanut vanhemmuuteesi?
 - Miten perheneuvolatyö on vahvistanut äitiyttäsi?
 - Miten perheneuvolatyö on kuormittanut äitiyttäsi?
3. Hyödynnätkö omia kokemuksia vanhemmuudesta ja äitiydestä työssäsi? Miten? Esi-merkki?
 - Kuinka suuri merkitys omilla äitiyden kokemuksilla on työssäsi?
4. Millaisia keinoja käytät säilyttääksesi ammatillisen otteen työssäsi?